

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА IV.

За цвѣтень 1901 року.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

четвертої книжки за цвітень 1901 року.

Стор.

<i>Наш альбом</i> : 1. Мерці. 2. Патріотам, Мик. Вороного. 3. Зернятка, XI XX, Бориса Грінченка. 4. Мрія, Осипа Маковея. 5. Притомленому братови, В. Д. 6. Розчарованя, Х. С. 7. І знов зима, Осипа Шнитка. 8. Памятай дівчино, Ол. Коваленка. 9. Галицьке село, Евг. Мандичевського. 10. В місячну ніч, Одарки Романової. 11. Сільські мотиви, М. І. Вдовиченка. 12. Хмари, Жарка	1—8
<i>Генеральна репетиція</i> , етюд у двох діях Наталки Полтавки	9—24
<i>Добре заробив</i> , оповіданє Стефана Пятки	25—35
<i>Нариси В. Кравченка</i> : П. Діти	36—42
<i>Із поетичної спадщини</i> :	
III. Пісні Анатолія Свидницького (I—IV)	43—44
IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського	45
<i>Мінятюри</i> :	
X. Перед відїздом, Ант. Крушельницького	46—50
XI. Знайшли, Надїї Кибальчич	51—54
XII. Легка смерть, Василя Загаєвича	54—58
XIII. Сікуція, Гр. Коваленка-Коломацького	58—60
XIV. Осінні хвилі, Леся Гр.	61—63
XV. Шпаки, Дніпрової Чайки	61—65
<i>Із Естонських поетів</i> (Янсена-Міхельсона, Івана Якса, Гренцштайна, Михайла Веске, Густава Луйги, Івана Кунцера, Фрідріха Крайцвальда, Якова Томма). Переспіви П. Грабовського	64—68
<i>Із оповідань Владислава Оркана</i> :	
I. Підвечірок	69
II. Недовірок	77
III. Ясна Поляна	85
IV. З країни Горців	87—100
<i>Із оповідань Анатолія Франса</i> :	
II. Кимейський співак	104—111
<i>Із „Слова о полку Игоревім“</i> : Плач Ярославни, М. Вербицького	111
<i>Молоді сили</i> : П. Йоанна Амброзіус, Е. Дегена	1—11
<i>Маруся Богуславка в українській літературі</i> , Ст. Томашівського	18—31
<i>Жертви нашого лихоліття</i> : М. Т. Симонов і С. Д. Ніс, Сергія Єфремова	38—51
<i>Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік</i>	56—61
<i>Хроніка і бібліографія</i>	1—2

Літературно-науковий

В І С Т У Н И К.

. В И Д А Є

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

**Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.**

За редакцію відповідає: **Володимир Гнатюк.**

Річник IV. Том XIV.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

	Стор.
<i>Наш альбом :</i>	
1. Мерці. 2. Патріотам, Миколи Вороного	1—2
Зернятка, XI - XX, Бориса Грінченка	3—4
Мрія, Осипа Маковея	4
Притомленому братови, В. Л.	5
Розчарованя, Х. С.	5—6
І знов зима, Осипа Шпитка	6
Памятай, дівчино, Олекси Коваленка	6
Галицьке село, Евг. Мандичевського	7
В місячну ніч, Одарки Романової	7
Сільські мотиви, М. І. Вдовиченка, I—II	8
Хмари, Я. Жарка, I—II	8
Із поезій Миколи Чернявського, I—XI	117—121
Із поезій Уляни Кравченко, I—II	122
Ів поезій Івана Степенка, I—V	122—124
Передсмертні мелодії А. Кримського, I—XVIII	237—241
Із поезій Ілька Гаврилюка, I—V	242—243
Скалки душі, Ів. Федорченка, I—IV	244
Маєві елегії, Ів. Франка, I—III	244—246
<i>Генеральна репетиція, етюд у двох діях Наталки</i>	
Полтавки	9—24
<i>Добре заробив, оповіданє Стефана Пятки</i>	25—35
<i>Нариси В. Кравченка : II. Діти</i>	36—42
<i>Із поетичної спадщини :</i>	
III. Пісні Анатолія Свидницького I—IV	43—44
IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського	45
<i>Мінятюри :</i>	
X. Перед від'їздом, Ант. Крушельницького	46—50
XI. Знайшли, Надії Кибальчич	51—54
XII. Легка смерть, Василя Загаєвича	54—58
XIII. Сікуція, Гр. Коваленка-Коломацького	58—60
XIV. Осінні хвилі, Леся Гр.	60—61

891,7905
LIN
V. 4
no. 4-6

	Стор.
XV. Шпаки, Дніпрової Чайки	61—63
XVI. Москаль, Я. Жарка	175—178
XVII. Яблуко, Ів. Франчука	178—183
XVIII. Віщувань, Ярославича	286—288
XIX. Тарабанщик-доглядач, Гр. Коваленка-Коло- мацького	288—291
XX. В лісі, Степана Ганущака	292—297
XXI. Учадів, С. Волоха	297—302
<i>Із Естонських поетів (Янсена-Міхельсона, Івана Якса, Гренцштайна, Михайла Веске, Густава Луйги, Івана Кунцера, Фрідріха Крайцвальда, Якова Томма). Переспіви П. Грабовського</i>	64—68
<i>Із оповідань Владислава Оркана :</i>	
I. Підвечірок	69—77
II. Недовірок	77—84
III. Ясна поляна	85—87
IV. З країни Горців	87—103
<i>Із оповідань Анатолія Франса :</i>	
II. Кимейський співак	104—113
<i>Із „Слова о полку Ігоревім“ : Плач Ярославни, М. Вербицького</i>	116
<i>Із недрукованих оповідань О. Я. Кониського :</i>	
I. Бугай	125—135
<i>Із оповідань Олександра Катренка :</i>	
I. Із записок українського народолюбця	136—165
II. Каганців сон	275—285
<i>Останній бій, оповідань М. Дерлиці</i>	166—174
<i>З помертвих оповідань Мопасана :</i>	
I. Перший сніг	184—191
II. Мораль XVIII віка	191—195
III. Фермер	195—201
<i>Із оповідань Петка Тодорова :</i>	
I. Батьківщина	202—209
II. На зарінку	209—212
<i>Запропущений надзвичайний поїзд, оповідань А. Конен Дойля</i>	213—227
<i>Із драми „Торквемада“ Віктора Гюґо</i>	228—236
<i>Холера, оповідання Сергія Єфремова</i>	247—266
<i>На вакаціях, оповідання Яц. Іл. Ред.</i>	267—274
<i>По Європі, гумористичні образки Джерома К. Джерома</i>	303—327
<i>Із дрібних нарисів Еріха Гартлєбена :</i>	
II. Телячий котлет	328—335
<i>Із оповідань Августа Стріндберґа :</i>	
I. Над хмарами	336—343
<i>Із славянських поетів</i>	344

	Стор.
<i>Молоді сили</i> : П. Йоанна Амброзіус, Е. Дегена	1—17
<i>Маруся Богуславка в українській літературі</i> , Ст. Томашівського	18—37, 66—98, 117—133
<i>Жертви нашого лихоліття</i> : М. Т. Симонов і С. Д. Ніс, Сергія Єфремова	38—55
<i>Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік</i>	56—60
<i>Нові матеріяли до біографії Т. Г. Шевченка</i> , Л. Яковлева	61—65
<i>Чому Олекса Стороженко покинув писати по українськи</i> , А. Кримського	99—102
<i>Українські оповідання Ол. Стороженка</i>	103—112
<i>Іван Бойко, племінник Т. Шевченка</i> , Сергія Шелухина	113—116
<i>Август Стріндберг</i> , Нат. Кобринської	134—156
<i>Новини нашої літератури</i> :	
I. Ще одна драма, П. Дмитренка	157—164
II. Збірникъ творивъ М. С. Жернова, Г. Хоткевича	165—167
<i>Ювілей Ганни Барвінок</i> (О. М. Кулішевої), Б. Грінченка	168—173
<i>Загальні збори Наук. Тов. ім. Шевченка</i>	174—180
<i>Хроніка і бібліографія</i>	1—20, 21—36, 37—56

НАШ АЛЬБОМ.

1. Мерці.

(Дума на початку ХХ-го століття).

Мерці, мерці!... Навколо, тут і там,
Куди не глянеш, скрізь самі ходячі трупи...
Немає ліку тим холодним мертвякам!
Вони клопочуть ся, згромаджують ся в купи...
Ти чуєш регіт їх захриплих голосів,
Обридливу сварню, стогнання і проклони?
Се все пережитки старих-старих часів,
Тисячолітні забобони!
Вони не вимерли, не згнили у тьмі,
Не одмінили їх віки, тисячоліття
Як і давно колись, вони такі-ж самі
І нині з початком двадцятого століття.
Для них усе дарма і годі їх спинить!
Наука, поступ і всі заходи просвітні
Не винищили їх, дали їм право жить,
Прибравши в форми лиш сучасні і новітні.
Ось дикий феодал — тепер капіталіст,
Ось давній фарисей — в професорському стані,
Ось лікар — поліцай, ось парій — журналіст, —
Такі-ж важерливі, ненависні, погані!
І всі вони кричать про рівність між людьми,
Про поступ світовий, що дасть їм кращу долю,
І давлять разом з тим під тягаром тюрми
Все те, що має дух і незалежну волю!
На віщо-ж гамір сей? Чого хотять вони?
Який їх ідеал? Лад космополітичний?!
Дарма! У відповідь лиш дзвонять кайдани,
І стогоном гуде сей концерт хаотичний!

2. Патріотам.*)

(Патріотичні куплети на новий рік).

Хто кличе всіх за нарід свій на прю,
Сам же склав руки, сидить без роботи
Та тільки дбає про власну сім'ю?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто каже: „Я Україну люблю“,
Патріотизмом обрид до нудоти,
Бо він чужинець у ріднім краю?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто до народа не має жалю,
Пісню-ж народню заводить у ноти,
Що в ній народ вилив тугу свою?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто завдає всім у вічі брехню,
Сам же обріхує все без срамоти —
Справу громадську і навіть хатню?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто на обіди, вечері й гульню
Тратить свій час, бо не любить нудоти,
Вічно щєбече мов пташка в гаю?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто демократ, сам готовий в петлю,
Тільки-б поліпшити долю голоти, —
Вчинками-ж вам нагадає свиню?...

Ви, землячки мої і патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Хто любить гроші і шкуру свою,
Всі би загарбав скарби і клейноти,
Радий купити-б і місце в раю?...

Ви-ж таки, любі мої патріоти,
Вам я присвячую пісню мою!

Микола Вороний.

*) Вірші ці я написав ще перед двома роками в Київі і спершу зовсім не мав на думці віддавати їх до друку, але по якимсь часі вони розповсюдились — певно через послужливих приятелів — по Україні і часом в досить знівеченій формі. Щоб не накидали мені чогось чужого, цілком мені небажаного, друкую їх в тім самім вигляді, як написав з початку, хіба децо викинувши, при чому застерігаю, що жадної певної особи з заслужених Русинів як на Україні, так і в Галичині я на меті не мав і всякі догадки підозрливих людей з сього powodu вважаю цілком довільними і фантастичними. — *Автор.*

3. Зернятка.

XI. *)

Не єднайсь з розумами низькими,
 Бо і сам понизійш ся ти з їми.
 Та і рівний тобі головою
 Не знесе тебе в гору з собою.
 Тільки вищий, на розум багатий,
 Зможе дух твій у гору підняти.

XII.

Сьвяті чуття в душі ховай,
 В їх зазирать людам не дай,
 Бо осьміють, зневажуть їх,
 Затопчуть в грязь неправд гидких.
 І тільки їх тому розкрий.
 Чня душа — сестра твоїй.

XIII.

Поки людина жива — не втрачає надії нехай,
 Хай не гадає вона, що усе вже загинуло в-край:
 Доля мінлива у нас, усе грати ся любить вона, —
 Нині тяжка́я біда, але радість на завтра ясна,
 Горе сьогодні страшне, але щастє на завтра і рай.

XIV.

Казали нам старі, що „не купи ти хати,
 Сусіда ти купи, то й будеш щастє мати“.
 Купили ми його і так дали багато:
 І грішми віддали, і кровю з нас узято,
 Голубили в душі на щастє ми надію,
 Сусід же взяв та й сів до нас, дурних, на шию.

XV.

Подивись: весна вернулась,	Подивись: земнії груди
Сипле пишними квітками;	Хлібороб плугами крає;
Подивись: веселим птаством	Подивись: життя устало,
Оджили стени з лісами;	Дві пишають золотії —
Подивись: в безкраїм небі	Подивись і встань до праці
Сонце-велетень палає;	Повний сили і надії!...

XVI.

Хвилі не вірь ти мінливій:	Слову не вірь ти людськóму —
Вітер де віє, туди вона й бе;	Хвилі у морі хисткім забуття;
Бєріг твердій незрадливий —	Ділови вірь ти міцному,
Він тільки певний притулок дає.	Грунтови зрóсту, оснóві життя.

*) Див. «Літ.-Наук. Вістник» кн. I. з р. 1899.

XVII.

Народ-герой — героїв появляє,
Шануючи, він їх вінцем вінчає:
Високий дух високість признає.

А раб-народ, як є герой у його, —
Він на борця величнього свого
Грязь кидає, його камінням бе.

XVIII.

Наші сили й почування,	Щоб ізнов народом стати!
Думи, мрії, міркування,	Щоб між иньшої народи
Рук і мозку поривання,	Нам прийти на свято згоди
Все, чим тіло й дух багатий, —	В саяві слави і свободи.
За одно ми мусим дати:	

XIX.

Ти один, а їх багато?	Де багато — ще не сила,
Ну, дак що тобі? Байдуже!	Дужість міряй не лічбою:
Більше буде в тебе свято,	Перевага там, де сміла
Як подужаєш їх, друже.	Сила духа в правім бою.

XX.

Твердо гордий дуб стоїть:	Як той дуб ти гордо стій:
Ані лютії морози,	Хай ні зради, ні догани,
Ані бұрі, ні погрози	Ані муки, ні кайдани
Не змогли його звалить.	Дух зломить не зможуть твій.

Борис Грінченко.

4. Мрія.

Був лицарь раз, що закохав ся	Аж по літах спіймав він милу:
у мрію гарну, чарівну;	„Ти вже моя! Ти вже моя!“
за нею гнав він, увихав ся,	Обняв її, бере на силу:
все бачив лиш її одну.	„Яка-ж прегарна вся земля!“
А мрія ся зрадливая	Аж дивить ся: що стало ся!
сьміяла ся, щасливая:	В руках усе розпало ся,
„Мій лицарю, мій любчику,	могилою повіяло
біжи, як хоч, голубчику, —	і смерть кругом посіяло, —
спійматись я не дам!“	прощай же, світе мій!

Відскочив лицарь, як ранений,
скричав, як звірь, упав, затих,
доліз на силу в бір зелений
і там на самоті застиг.

І спить там мій улюблений,
землею приголублений,
з травою і билиною,
заквітчаний калиною, —
мій лицарь гарних мрій!...

Осип Маковей.

5. Притомленому братови.

Встане правда, встане воля...

Шевченко.

Я бачу куток твій холодний: Ти лихом підбитий лежиш З обличчям змарнілим, голодний, Ти книжку покинув, дріжиш...	І правду що дня розпинають, І в темні ховають льохі...
На долю ти шлеш нарікання, Розпука рве серце тобі... Доволі, доволі страждання! Не має вже сил в боротьбі!	О друже мій, брате мій милий! Не в три дні воскресне вона. І може від праці змарнілий Онук твій голодний скона.
О друже мій любий, мій брате! Стоять при хатині твоїй Убогії, темнії хати Мільйонів, мільйонів людей.	Хай море кругом розіллеться Горючого горя і сліз, Хай жито нове розіветься Й новий його вибе моріз.
І стогін із хат тих несеться, І люде недолю кленуть, І море великеє ллеться Тих сліз, що із кровю пливуть.	Хай правду побиту прийняти, Нова розіпнеться труна, -- О, вірь мені, друже і брате, Воскресне, встане вона!
То плачуть голоднії діти, То роблячи стогнуть батьки. І гордо сьмієть ся упитий Ваал, беручись у боки.	А поки мільйони бідують, То хай же на сьвітї сьому Другії за нас бенкетують Бенкетом страшним у чуму!
Незмінно смеркає, сьвітає... Зрівняв ся богам чоловік, За хмари у небо літає І блискавку в неба зволік.	Здійми-ж перетомлені руки, Слабійших веди за собою! Ми з мучнями терпимо муки У купі-ж, у купу у бой!
Віки за віками минають... Живуть фарисеї лихі	Арена червона лютує Звірів ненажерних повна. Хай правду неправда змордує — Воскресне, встане вона!

В. Л.

6. Розчаровання.

(На спомин Кулішеви).

Де не йду — з тобою я Скрізь зйдуся, Де схилюсь -- слезами вся Обіллюсь:	Як струмка кипучого Не впиню, Так і душі полумя Не вгашу.
На що було думоньки Турбувать, До України серденько Прихилять?...	Біжать мої думоньки, Як струмок, Замирає серденько Від слізок.

Не боліло серденько
 В сліпоті,
 Йшло воно, німуючи
 У гурті,
 Бо в своєму першому
 Всім житті
 Я ходила мов би то
 В дрімоті.
 А ти в мене полумя
 Удихнув
 І сим сонне серденько
 Сполохнув.
 Стало воно бити ся,
 Замірать,
 По Вкраїні тяженько
 Упадать.

Що над нею рідною, —
 Сьвіт малий,
 А людей, прихильних їй, —
 Гурт дрібний...
 На щож було думоньки
 Турбувать,
 На що було серденько
 Дратувать?
 Не боліло темнее
 В сліпоті,
 Йшло собі, німуючи
 У гурті.
 Краще-ж було-б, серденько,
 Тобі спать,
 Ніж чуття високії
 Розгорять!...

Х. С.

7. І знов зима.

І знов зима... і знов
 вкриває сніг землянку,
 вбира її, немов
 в пеленочку біленьку.
 В природі спить усе
 завмерле, заніміле —
 лиш вітер сум несе
 у серденько зболіле...
 І знов зима... А я —
 ах, я шалю з туги,
 горить душа моя
 від мук, нудьги й зпаруги.

Минули чудні дні,
 осінні тихі ночі,
 що наводили в сні
 минулий рай на очі...
 І знов зима — сьвіт весь
 в німім, померклім болю —
 моє лиш серце рвесь
 на волю, ах, на волю.
 Та тихо, серце, цить...
 Не жди відроди в бою!
 зима тебе приспить,
 а там — й мене з тобою...

Осип Шнитко.

8. Памятай дівчино!

(Посвята Н. С. Опанасівні).

Памятай, дівчино,
 Що ти з України!
 Де хатки маленькі,
 Чепурні, біленькі
 Поховались в гаї,
 Наче справді в раї.
 Де нарід наш рідний,
 Безгаланний, бідний
 В темряві блукає

Й просьвітку не знає:
 На панів працює
 І без хліба днює.
 Де кати панують,
 Та братів плюндрують,
 Щоб свого цурались,
 А до їх схилялись...
 Памятай, дівчино,
 Що ти з України!

Олекса Коваленко.

9. Галицьке село.

Хати обсажені вербами
І порозкидані плоти,
Корчми з богатими Жидами
І напівголі жебраки.

І тихий плач, гіркий і ревний
В душі огнем журби палить,

А день іде життя непевний,
На світ поглянуть йому стид.

От і село, село прекрасне
На нашій галицькій землі,
Де віра в всяку правду гасне,
А лож присьвічує в горі!

Евген Мандичевський.

10. В місячну ніч.

(На спомин Іванови Трушу).

Геть, промінь місячний! Тебе я не люблю.
Ти мов павук лихий скрізь стелиш павутину;
Здаєть ся, ніч німа, а згуки я ловлю,
Ловлю та в божевілля гину...
На ліжку срібному розкидалась, лежить
Без сорому земля, до місяця сьмієть ся;
У яснім промінні і сяє і тремтить,
Робітниця сьвята — гетерою здаєть ся.
Се промінь місячний картину змалював.
Не вірь, не вірь йому! Неправду він говорє.
В кайдани срібнії тебе він закував
І ти його раба! Скрізь сльози, лихо, горе.
Дивлю ся, блідий жах тремтячою ходю
До ліжка крадець ся, мов злодій. Я не сплю.
Ось мрії легкії літають скрізь юрбою...
Сумую я тепер, сумую і киплю.
І ти — жага, вампір з червоними устами,
Ти кров людську в ночі бажаєш з серця пить?
Лілея білая, мов дрібними сльозами
Росою вмила ся. Чого-ж вона не спить?
Якого дива ждуть сї верби та тополї?
Що хвиля берегу так стиха промовля?
Геть, промінь місячний! Нагішив ся доволї;
Нехай же міцно спить занужена земля.
І ти, маляр-артист, стули сріблясті вїї
І краще хмарами у небі затулись,
А не малюй в ночі картини чарівнії
Та на робітницю в коханнєм не дивись.

Одарка Романова.

11. Сільські мотиви.

I.

„Ой не гаразд, мій синочку,
Не гаразд ти робиш,
Що так пізно із вулиці
Та до дому ходиш“.
„Ой чи гаразд, чи не гаразд,
Не жури ся, нене!
Лягай спати сама в хаті,
Не чекай на мене.
„А я молод погуляю,
Поки волос веть ся,

Поки щирим милуванням
Моє серце беть ся“.
„Гуляй, гуляй, мій синочку,
Та не чини свари,
Щоб не було за кохання
Тобі злої кари“.
Гуляв, гуляв козаченько,
Та вже догуляв ся:
У глибокій у могилі
Спочивати вклав ся.

II.

Кряче ворон літаючи
Високо за хмари;
Плаче козак і журить ся,
Що не має пари.
Думав, в-волю покохаюсь,
Не розлучусь з нею —

Та злетіла Божа кара:
Вона під землею.
Одна вона під землею
Лежить-спочиває —
Хмари ходять, ворон чорний
За ними літає...

М. І. Вдовиченко.

12. Хмари.

I.

І хмара і дума, це рідні сестриці:
Гуркочуть в них громи, мига блискавиця,
Обидві ридають гіркими слезами,
Обидві несуть ся по під небесами;
Коли-ж пронесуть ся, тоді після них
Сьвітлішає небо, днів більше ясних.

II.

Вечірнього сонця проміннем облита
Над вечір по небові хмара неслась,
І тихо на ниви пшениці та жита
З високости слізми на землю лилась.
Ій жалко було, що колосся пекучим
Попалене сонцем хилилось у низ;
Ій жалко, що вітром ламало палючим,
І хмара лилась на степи морем сліз.
І слізми знебула земля упивалась,
Щоб вохкість цілющу ростинам віддати,
І радісно кожда стеблина всьміхалась
Мовлявши: „Ці слези — для нас благодать!“

Я. Жарко.

Генеральна репетиція.

Етюд у двох діях

Наталки Полтавки.

Діється в повітовому місті в останніх роках. Українська хата. З лівого боку нема ще куліс, і у стіні вікно. Гра повинна йти жваво, шпарко; розмови гострі, жваві. Головні артисти: розпорядчик, режисер і дірижер; за весь час дії серйозні, затурбовані, навіть похмурі.

Дія перша.

Вечір, при світлі. По правий бік сцени стоять панночки, убрані сільськими дівчатами, у квітках і стяжках; по лівій — паничі, убрані парубками. На переді: розпорядчик, режисер і дірижер.

Розпорядчик (до артистів). Отсе-ж, панове, панночки (кланяється низенько панночкам) і паничі (кланяється паничам), сьогодні у нас іде генеральна репетиція... Буде й публіка. Прошу уклінно, панове, (кланяється на обидва боки) піддержіть нашу честь! Не осороміть! Візьміть ся дружненько на сей раз! Спільне діло! Щоб не було спорів, сварів, вередування! Особливо прошу вас про се, панночки! (Кланяється низенько панночкам, вони сьміють ся). І щоб не було отих „романсів“, що тільки перебивають ходу і шкодять вашим голосам... Прошу! благаю! (Кланяється низенько панночкам, між артистами сьміх). Діло наше гарне, поважне, аматорський спектакль з добродійною метою... Покладім же свою працю на громадське діло і забудьмо

хоч на час свої власні інтереси (Жартами). Та нехай ще піде слава, що у нашому, хоч і невеликому місті, єсть таки великі, артистичні сили! (Між артистами сьміх і крик: „слава!“). Але пам'ятайте, панове, се вже остання репетиція... Як буде тепер, так буде і на спектаклі... Ми не маємо вже часу... Обіцяєтесь добре узяти ся? (Між артистами рух, гомін, сьміх і крик: „Обіцяємось! Обіцяємось!“ Розпорядчик кляється на обидва боки). Ну, спасибі! Сердечна вам подяка! (До режисера і діржера). А тепер поки що ми порадимось! (Панпочки починають романса: „У зеленому садочку“. Між паночками тиха розмова невдоволення. Режисер і діржер вглядають ся між собою і сердито здвигают плечима. Розпорядчик безнадійно розводить руками і покірно дожидає. Паночки скінчили. Розпорядчик кляється паночкам понуро). Спасибі! (Панничі нишком сьміють ся. Павза. До режисера). Чи розліпили афіші? (Між артистами крик: „Розліпили! Розліпили! Бачили! Бачили! Так гарно дивити ся! Ух, страшно! На завтра спектакль! Як то буде!“). Треба зажадати, щоб завтра ліхтарі засьвітили по вулицях. Темно буде йти до театру. Може хто й не піде через се!

Діріжер (злісно). Чи вас же послухають? Тепер місяць сьвітить! Скажуть: зайвий розхід!

Розпорядчик (нетерпляче). Який місяць? Що вам сниться? Ніякого місяця нема! Мряка, туман! Нічого не видко!

Режисер. Та що вам обом приснилось! Ні місяця, ні мряки, ні туману! Здіймаєть ся тільки завірюха, що й сьвіта божого не видко!

Розпорядчик (з серцем). Я-ж ішов... мряка...

Режисер (з серцем). Тай я, здаєть ся, не летів! Завірюха!

Діріжер (з серцем). Чи мряка, чи завірюха, нам до того нема діла! По календарю повинен бути місяць, і сьвітити ліхтарі вони вам не стануть!

Режисер (кипить). А як нема по календарю місяця, то засьвічують ліхтарі ще за сонця?

Діріжер (кипить, зі злою іронією). І засьвічують! Такий звичай нашого міста! Ми коректні!

Розпорядчик (кипить). Та поглядіть же самі у вікно!
(Підбігає до вікна). Мряка, бачите!

Режисер. І погляжу! (Підбігає до вікна). Завірюха, як я
й кавав!

Діріжер (підбігає до вікна). Місяць...

Режисер. Який місяць? Де він? Покажіть!

Розпорядчик. Де та завірюха? Галюцинація у вас!

Діріжер. Он де місяць! Он блищить за хмарою! (Усі
три товплять ся біля вікна, спорять ся, кричать: „Де? Що?
Покажіть! Докажіть! Розкажіть! Не бачите! Місяць!
Мряка! Завірюха!“).

Панночка перша. Чому ви, панночки, не слухаєте ре-
жисера, як він каже: „руху більш“? Поставали мов
стовпи...

Панночка друга. А вам що до того? Чи ви тут за
розпорядчика поставлені?

Панночка третя. Ми й самі знаємо, що робити!

Панночка четверта. А вона правду каже... Я сама
вже мала говорити.

Панночка пята. А ви чого мішаєтесь? Хиба ваше діло?
(Між панночками сварка, крик: „І чого лізти, як не просять!
Не мішайте! Яке вам діло! Глядіть себе!“).

Панич перший (до другого). А ви вчора не були на
репетиції?

Панич другий. А ви позавчора?

Панич перший. Я не мав часу!

Панич другий. Тай я не мав часу, але прийшов!

Панич четвертий. Спільне діло! Треба свої інтереси
забути!

Панич пятий. Не вам би те казати! Ви аж двічі не
приходите!

Панич четвертий. А ви тричі! (Між паничами сварка,
крик: „Спільне діло! Свої інтереси! Двічі не були! Тричі
не були! Тільки на кінець прийшли! Один раз не був!“).

Розпорядчик (схаменувшись, сьмієть ся). Тю на нас! Чого
ми споримось! То-ж позавтра буде! Погода може ще
разів десять перемінитись!

Режисер. І то правда! Аби поспоритись!

Діріжер. Славянська натура!

Режисер. Та ще й до того „артисти“!

Діріжер. Та ще й „українські“! (Всі три сьміють ся).

Розпорядчик. Мав ще сказати я за пішоходи... (З до-
садою). Але й кричать! (До артистів). Панове, прошу
тихо! Нічого не чути! (Артисти кричать. Розпорядчик
плеще в долоні). Тихо, панове! Тихо! тихо!

Режисер. Ось пострівайте, я їх утихомирю! (Біжить за ку-
ліси, хапає дзвінка і дзвонить що мога. Артисти втихають,
але чути невдоволені замітки: „Як самі кричали, то й нічого!
Ім можна! А нам і слова сказати не можна! Таке! праведно!“).

Розпорядчик. Коли буде слизько, треба щоб пішоходи
посипати піском...

Панночка перша (регочень ся). От за се спасибі! А то
вчора я як полетіла, думала й не встану! (Між арти-
стами регіт і сьміх: „І мені було! І я! Трохи голови не роз-
бив! Рuku звихнула! Шкандибав цілий день!“).

Діріжер. Усі пішоходи не посиплете! Хиба тільки біля
театру!

Режисер (скипівши). Та що, вам жаль піску? Нехай люде
краще ноги ламають?

Розпорядчик (миролюбно). Ось, годі, годі, прошу вас,
панове, не сперечатись! Спільне діло! (Павза). Можна
посипати тільки ті пішоходи, де публіка йти-ме...
(Між артистами регіт і слова: „Се так сказали! А хто-ж знає,
де публіка йти-ме? Розрішили трудне питання! Вилумали-ж!“
Розпорядчик ухопившись за голову). Ох, вибачайте! Мені
в голові усе перевернулось!

Панночка друга (вискочивши наперед, комічно). А я маю
подати таку пораду: нехай кожен, хто йти-ме у театр,
бере з собою торбинку з піском, тай посипає перед
собою пішоход... Воно буде і для себе не погано
і місту на користь! (Регіт артистів).

Режисер (нетерпляче). Ось годі вам молоти язиками! Треба
діло починати! (Павза. Замислившись). Як би не пошко-
дити нам з отим „сонцем“ і „місяцем“ — небезпе-
чен я! Щоб як раз у пору!

Розпорядчик. Ото-ж глядїть: як „сонце“ стане захо-
дити, „місяць“ починає сходити...

Панночка перша (сентиментально). Коли-б сонце з міся-
цем та поруч, от би гарно було!

Панич перший (галантно). Як дівчина з козаком!

- Діріжер (злісно, на бік). Або вівця з бараном!
- Розпорядчик (здивований). Та Бог з вами! Деж таки видано, щоб сонце з місяцем та були поруч?
- Режисер (іронічно). Трохи за багато поетичної вільності! (Сьміх між артистами. Входить льокай і несе здорового місяця, намальованого жовтою фарбою, з якимись чорними фігурами)
- Усі разом. А се що таке? що таке?
- Льокай. Місяць... Жид приніс.
- Розпорядчик (бере місяця з гнівом). Який се місяць? Куди він потрібен?
- Режисер. На сьміх людям!
- Діріжер. Горобців лякати! (Загальний регіт артистів).
- Розпорядчик. Покликати сюди Жида! (Льокай виходить. По хвилі входить Жид і низенько кланяється).
- Розпорядчик (показує йому місяця). Що се таке?
- Жид. А що-з таке? Місяць... той що у небі!
- Режисер. Хиба такий місяць буває? З колесо завбільшки!
- Жид. А то, нехай здорові будете, щоб видніс! Який же то місяць, як його не бацис? Якийсь злиденний місяць! А цей місяць, хоц у самих генеральських покоях поцепіть, то можна! За верству побацйте! (Загальний регіт артистів).
- Розпорядчик. Та що то ти тут поналяпував ще чорним?
- Жид. Вибацайте, паницу, хиба ви самі не знаєте? То з „Каїн та носе Авеля“! Ви сказали, щоб зовсім у натурі... як єсть...
- Діріжер. Та се справжній „натураліст“!
- Режисер. А щоб його чорт узяв з його „натурою“!
- Розпорядчик (кидає йому місяць). Геть його бери! І щоб зараз був як слід! Бо й шага тоді не дам!
- Режисер. Обріж його навкруг, як з тарілку, та замалюй отих своїх „Каїна та Авеля“!
- Розпорядчик. Та скоро! Його треба у репетиції... Щоб зараз був готовий!
- Жид. На ранок буде готовий! Скоріс аніяк не можна! Хиба мало діла біля його? Казали „такий“, а тепер знов — „отакий“! Я у полковниці, що живе на Дворянській вулиці, завсіди самовара направляю, тай то мені такого не траплялось! Завтра о десятій годині

принесу! Просцавайте! (Виходить. Між артистами: „От тобі й місяць! Сьвітити-ме!“).

Розпорядчик. Ну, що його тепер робити?

Режисер (з серцем). А нічого! Будем без місяця! (Павза). Чи ви взяли хоч „бенгальського огню“? Щоб не застатись ще й без „сонця“!

Розпорядчик. Узяв... Осьде! (Достає з кишені).

Режисер. Ану запаліть трохи! Чи натуральний буде „захід“! (Розпорядчик запалює. Виходить зелений огонь. Регіт артистів).

Режисер (люто). Отакої!

Діріжер. Який „місяць“, таке й „сонце“!

Розпорядчик. Клятий Жид! Казав, що червоне... А тепер і крам зачинений! А щоб тобі добра не було! (Хапаєть ся за голову). Що його робити?

Режисер. І чого питати? Розумієть ся — нічого!

Діріжер. Будем і без „сонця“!

Режисер (повертаючись до вікна). У нас ще й бока одного нема в хаті! Чи так усю репетицію буде? Півбока дранка?

Розпорядчик. Обіцяв ся нестемно на вечір скінчити!

Режисер. Тай збрехав, як і слід бути! Завсіди так! (Павза. Строго, до артистів). Слухайте! Як будуть підіймати завісу, то щоб обережно! Не так, як учора, що одну панночку зачепили та трохи було не підняли у гору! (Регіт між артистами).

Розпорядчик (строго). А як-же стануть спускати завісу — де, бува, зачепить ся, — беріть ся усі гуртом і тягніть до низу!

Режисер. Та глядіть, тоді вже годі танцювати, бо тільки самі ноги, що стрибають, буде видно публіці! Зовсім неестетично виходить і навіть ненатурально! (Регіт артистів).

Діріжер (строго, до паничів). А ви не дуже то вискакуйте на край сцени! Бо того й гляди ступите на голову музиці! (Регіт між артистами).

Розпорядчик. Чи не починати нам вже репетицію? (Глянувши). Публіка вже збираєть ся!

Режисер. То й починаєм...

Розпорядчик (голосно, до артистів). Панове, панове, починаєм!

Режисер (кричить). На місця! На місця! „Левко“ наперед! Де „Левко“? (Між паничами крик: „Нема! Нема! Не прийшов!“).

Режисер (з досадою). Він завсїди запізнюєть ся! Щож його дождати, чи що?

Панич перший (виступивши). Та він мабуть зовсім не прийде! Я зустрів його в ранці, то кавав, відречеть ся; бо його запросила грати на своєму спектаклі пані Гординська. Але я не пойняв йому віри... думав так... жартує... (Всі остовпіли. Входить льокай, подає розпорядчику пакет і виходить).

Розпорядчик (дивуючись). А се що таке? (Рве пакет, читає лист і киває його гнівно до долу зімнявши). Так і єсть!

Режисер. Що таке?

Діріжер. Від кого?

Розпорядчик. Від него! Не буде! (З гіркою іронією). Пише: „по непредвидѣннымъ обстоятельствамъ“. Знаєм, які се „непредвидѣнныя“! До пані Гординської запрошений! (Між артистами рух і крик: „Та як-же можна! В останню годину! На віщо-ж брав ся! І нічого не кавав! Се вже зовсім несовісно!“).

Режисер (з одчаєм). Що-ж його робити? Без „Левка“ не можна! Треба иньшого вибрати! Панове, хто згоджуєть ся, виступайте! (Ніхто не виступає).

Розпорядчик (клянаєть ся паничам). Змилуйтесь, панове! Візьміть ся котрий! Бачите самі — біда! Генеральна репетиция! (Між панночками слова: „Хиба то трудна роля? Чому не взятись? Отсе які страхополохи! А ще хлопці!“ Входить несміливо панич, убраний за парубка. Між артистами крик: „От може він візьметь ся! Сказати йому! Чи не згодить ся! Попросити його!“).

Режисер (тихо). Та він же не був зовсім на репетициях! Нічого не знає! (Павза. Зітхнувши). Про те — поспитаємось! Иньшого нема! (До панича). Чи не згодитесь ви взяти на себе ролі „Левка“?

Панич (соромлячись). Я ніколи не був на сцені!

Розпорядчик. То нічого! Навчитесь!

Панич (покірно). Добре!

Режисер (бадьорить ся). Якось зійде! Ось ми пройдем поки що вашу ролю! (До панночок). „Оксано“, виходьте!

Панночка (виступає, уперто). Я не буду!

Режисер (скипівши). Як то „не буду“?

Панночка. Не хочу!

Режисер. Як то „не хочу“?

Панночка. Не хочу тай годі!

Режисер. Як то „не хочу тай годі“?

Розпорядчик (приступає до панночки). Може таки надумаетесь, панночко? Змилуйтесь, Бога ради! (Кланяється низенько). Генеральна репетиція!

Панночка (рівко). Та нехай хоч і розгенеральна! Я не буду! Запрошуйте иньшу! (Ховається між панночками).

Діріжер. Ну, комедія! (Входять пані перша і пані друга перечачись).

Пані перша (до розпорядчика). Вона хоче взяти мою ролю!

Пані друга. Бо ви відреклись!

Пані перша. Я того відреклась, що пані Козловська мене образила і ми посварились. Але пан розпорядчик поїхав до мене і упрохав.

Розпорядчик (кланяється). Ваша правда!

Пані перша. Тай ви не знаєте свої ролі! Я-ж на всіх репетиціях була, а ви ані разу!

Пані друга. Я всю ролю знаю, бо колись грала. (З пихою). І можу не хвалючись сказати: була добре пошанована публікою!

Пані перша. Коли-ж то було?

Пані друга. Не памятаю! Але не так давно!

Пані перша. За царя Непамятайла? (Павза). Тільки знайте, від своєї ролі я не відступлюсь!

Пані друга. Побачимо!

Пані перша. Побачимо! (Входить льокай, подає розпорядчику пакет і виходить).

Розпорядчик (рве скоро пакет і читає. Спустивши руки, безнадійно). Се так!

Усі разом. Що таке? Від кого?

Розпорядчик (в одчаю). Пані Козловська тяжко занедужала... лежить... Пише, що не буде! (Всі остовпіли).

Пані друга (до першої, злісно). Не казала!

Пані перша. Ваші штуки!

Режисер. Щож його робити? Головна роля! Без неї пропав спектакль!

Розпорядчик (хапаючись). Треба їхати! Просити... бла-гати... (Вибігав. Між артистами рух, гомін, слова: „Отсе біда! Без неї нічого не буде! Головна роля! Коли-б упро-сив! Пише: тяжко недужа, лежить! От Господи! Не те, то те!“).

Діріжер (тихо). Я догадуюсь, що тут таке! (Оглядаєть ся на пань).

Режисер (киває головою). Тай мені на-втямки!

Пані перша (до другої). То ви її напросили!

Пані друга (прикро). Помиляєтесь, то вона мене про-сила! Сама заїздила!

Пані перша. А до мене пан розпорядчик заїздив!

Пані друга. Але без неї і пан розпорядчик нічого не вдіє! (Панночки починають романса: „В чарах кохання“. Паничі невдоволені. Режисер і діріжер сердиті, щось нишком говорять між собою).

Режисер (голосно). Спускайте завісу!

Діріжер (на бік) Може чи не вмовкнуть! (Спускають за-вісу. Але співи ще чути якийсь час).

Дія друга.

Обстановка та сама. Усі на місцях. Входить пані Козловська, пишно убрана і гордо піднявши голову. За нею тихо плентаєть ся розпорядчик, зігнувшись у три погібелі і схиливши голову. Артисти радісно витають їх словами: „Одужали! Приїхали! Упро-хали! Будете грати!“

Режисер (нишком, до діріжера). Видно, що лежала! Убрана як на баль! Здоровієїнька!

Пані Козловська (поклін усім, милостиво пишаючись). Се я навмисно приїхала з паном розпорядчиком, щоб заспокоїти вас, панове! Мені трохи полекшало! Я буду грати! Не турбуйтеь! (До пані другої, подаючи їй руку). Ми з вами граєм?

Пані перша (скоро). Ні, зі мною!

Пані Козловська (прикро, любязно). Прошу вибачити, але пан розпорядчик обіцяв мені, що я буду грати

ось з ними! (Показує на паню другу). Инакше я й не згоджуюсь! Таку умову постановила!

Пані перша (нервово, криком). Се образа! образа!...

Розпорядчик (кидаєть ся до неї, бере за руки). Пані, голубочко, простіть! Не міг инакше! Нема часу! Генеральна репетиція! Спільні інтереси!

Пані перша (вириває руки, кривь сльози). Ось, гетьте! Так не роблять совісні люде! Самі заїздили... просили... благали... Я не згоджувалась... А тепер... Ох, усюди... всюди... по всьому місту... розповіщу... про ваш... вчинок... Які ви... Постривайте!... (Вибігає. Розпорядчик стоїть мов прибитий. Усі збентежені, косо поглядають на паню другу).

Пані друга (надувши губи). Коли через мене таке виходить, я краще відрікаюсь... (Іде).

Пані Козловська. Без вас і я не буду грати! (Іде).

Розпорядчик (кидаєть ся до них, задержує). То нічого, нічого! Прошу, не турбуйтеся! То так... непорозумінне!

Пані Козловська (милостиво). Ну, нехай уже, зостаюсь... За ради вас! (До пані другої). Ходім, пані, пройдемось ще по залі... Публіки доволі вже зібралось... (Бере її по під руку і вони пишно виходять).

Розпорядчик (їм у слід). Ой, щоб вас... Брехуном зробили!...

Режисер (нетерпляче). Починаєм, бо й так загаялись! (До панночок). Котра з вас буде за „Оксану“? (Між панночками крик: „Не я! Не я! Не я!“ Між паничами мова: „Отсе які несміливі! Щож тут такого? Беріть ся котра!“).

Розпорядчик (хапаючись за голову). Ох, збожеволію!

Режисер (в одчаю). А я завішусь!

Діріжер (люто). А я... я... я не знаю, що я роблю!... (Панночки радять між собою і далі випихають одну панночку наперед во словами: „Вона згоджуєть ся!“).

Режисер (радісно). Згоджуєть ся?

Панночка. Згоджуюсь! (Розпорядчик притискає руку до серця і низенько кланяєть ся панночці).

Діріжер. А ви-ж знаєте свою ролю?

Панночка. Знаю! Але я не можу сьогодні співати... (несміливо) бо... захрипла...

Діріжер (з серцем). Налузались насіння? (Панночка вину-
вато схиляє голову). Отак завсіди! Ніколи не слухають!

Режисер. Але як-же без „Оксани“? Нічого не буде!

Розпорядчик. Панночки, візьміть ся котра! Прошу!
(Кланяється визенько).

Панночка перша. Тай беріть ся, коли охота єсть!
А ми не бажаєм!

Розпорядчик (кланяється ся). Панночки, прошу, благаю!
(Між панночками нетерплячий крик: „Одчепіть ся! Наску-
чили! Беріть ся самі, як охота єсть! Ми не хочемо! Ось
візьміть ся! Попробуйте! Цікаво буде!“ Розпорядчик з од-
чаєм). Мабуть, що прийдець ся! Ніхто не хоче!

Режисер (похмуро). Без „Оксани“ не можна! Не піде діло!

Розпорядчик (до паничів). Може ви, панове, згодитесь?
Хто хоче за „Оксану“? (Між паничами сьміх і крик:
„Ніхто! Ніхто! Візьміть ся самі!“ Розпорядчик покірно,
зітхаючи). Прийдець ся... (Між панночками сьміх і крик:
„Вберіть ся-ж за дівчину! Так не пустимо! З якої речі!
Хлопець поміж нами!“ Розпорядчик похмуро). Треба попро-
сити сестру, щоб убрала... Нема що робити! Громад-
ське діло! Спільні інтереси! (Зітхає і виходить замисле-
ний і смутний).

Діріжер. Тенор, виходьте, проспівайте свою партію
поки що... Аби часу не гаяти!

Тенор (виходить держачись за щок). Ох, вибачайте, але я
не можу співати! Отсе захопило зуба! (Охає).

Режисер (прискакуючи, скоро). То ви й завтра ще не будете?

Тенор. Я не знаю... Може й не буду!

Режисер. Та як-же можна?

Діріжер. Щож воно буде?

Тенор. Тут у залі між публікою єсть моя сестра, що
може співати за тенора. Тільки низьких нот не бере...

Діріжер. А як-же з низькими нотами ми будем?

Тенор. Хто з хлопців підтягати-ме... Щоб тільки непри-
мітно було...

Режисер (скоро). То покликати її! Нема часу! (Тенор
скоро виходить. Усі глядять на публіку і нишком балакають
між собою. Входить тенор з панночкою).

Діріжер. Ви співаєте за тенора?

Панночка (самовдоволено). В мене чудовий тенор, але ніхто про те не знає!

Діріжер. Чи знаєте свою партію?

Панночка. Чому? Ми з братом кілька разів співали в-двох...

Діріжер. То поспробуємо! Глядіть же, де низько, не візьмете — мовчіть, тільки рота роззявляйте: другий на той час підтягати-ме... (До павичів). Хто згоджується?

Панич перший (виступивши). Я буду!

Діріжер. То починаєм? (Дає знак музиці, щоб грала. До панночки). Ну, починайте! (Панночка мовчить).

Діріжер. Чого-ж ви?...

Панночка. Не можу... Я при публиці ніколи не співала...

Діріжер (з серцем). Отуди! (До тенора). Ідіть зараз до дантиста, зуба вирвіть!

Тенор (радо). Зараз іду! (До сестри). Ходім! (Виходять. Панночка засоромлена. Артисти нишком сьміються. Входить розпорядчик, убраний дівчиною у квітках і намисті. Між панночками регіт, оплески і крик: „Оксана! Оксана!“).

Панночка перша. Тай не погодилися!

Розпорядчик (з серцем). Не було часу! (Хапаючись). Починаєм! починаєм! Нічого барить са!

Режисер. На місця! на місця! (Артисти з сьміхом і жартами становлять ся: на переді дівчата, по заді хлопці). А ви становіть ся тут! (Становіть Левка на переді). Сцена з'ображає вечорниці — челядь гуляє... Ви „дурник“ і дівчата з вас глузують... Глядіть же, як стануть вони вас зачіпати, ви сердіть ся, а далі тікайте з хати! (До артистів). Та побільше руху, панове, не стійте мов стовпи!

Діріжер. Та не збивайтесь з такту! Глядіть на мене!

Розпорядчик (глянувши). А публіки — повна зала... Не наробіть же сорому, прошу вас уклінно, панове! (Кланяється усім. Артисти регочуть ся).

Режисер. Починаєм, „Оксано“! А беріть ся!

Розпорядчик (виступає перед Левком і підпершись смутно рукою починає). Чи ти, милий, пилом припав! (Загальний регіт артистів. Розпорядчик нетерпляче, строго). Панове, не забувайтесь, що ми не жартуєм! Генеральна репе-

тиця! Публіка єсть! (Кланяєть ся прикладаючи руку до серця). Прошу задержувати ваші сьмішки! (Між панночками сьміх і крик: „Намисто подавите, намисто подавите!“ Розпорядчик скоро одіймає руку. Загальний регіт артистів. Розпорядчик хапаєть ся за голову). Я так не можу! (Між панночками сьміх і крик: „Квітки помнете! Квітки помнете!“ Розпорядчик скоро одіймає руки. Регіт артистів. Розпорядчик гнівно). Я не буду!

Діріжер (гнівно). Як знаєте!

Режисер (гнівно). Не будемо й просити!

Розпорядчик (страшенно ображений). Попробуйте лиш самі! Ніхто не схотів! (Відступає на бік і стоїть сердитий і похмурий).

Режисер. Обійдемось! (До артистів). Починаєм! Щоб руху було більше!

Діріжер. Глядіть на мене!

Режисер (нетерпляче). Не „глядіть на мене“, а руху більше!

Діріжер. Не „руху більше“, а не збиватись з такту! Глядіть на мене!

Режисер (кричить). Руху більше, руху! Отак! Дивіть ся! (Ходить швидко по сцені махаючи шапкою. Ненароком зачіпає діріжера шапкою по голові).

Діріжер (відмахнувшись паличкою ненароком ударив по руці режисера). Ну, ви не дуже то увіходьте ув азарт!

Режисер (тріпаючи рукою). Тай ви не дуже то! (До артистів). Ну, чого стали? (До Левка). Памятайте-ж, тільки стануть зачіпати вас, сердіть ся і тікайте з хати! Починаєм! (Панночки починають жартовливої: „Ти думаєш, дурню, що я тебе люблю“, і обступають Левка. Режисер кричить). Руху більше! руху!...

Діріжер (кричить). Глядіть на мене! (Дівчата співаючи зачіпають Левка. Він махає руками і стрімголов біжить просто на публіку. Загальний крик і рух. Його задержують і повертають назад до дверей. Він вибігає мов несамопитий, зворухнувши стіни і потягнувши піч за собою. Всі остовпіли. Далі регіт між артистами і слова: „Се так, дебютував! Якийсь навіжений! Трохи хати не перекинув!“ Дехто становить піч, поправляє стіни, виглядає за двері. Розпорядчик стоїть нерухомий у безкрайому одчаю. Діріжер аж сам не свій). Стид! сором! скандаль!... (До режисера). А то все ваше „більше руху“! От і „нарухали“! Радійте тепер!

Режисер (сам не свій). То не „більше руху“, а „глядіть на мене“! От „нагледіли“! Любуйте ся тепер!

Діріжер. Я не буду! Відрікаюсь! (Кидає паличку і іде).

Режисер. Я не буду! Відрікаюсь! (Кидає шапку і іде).

Розпорядчик (стрепенувшись кидаєть ся до них, задержує).

Батечки! Голубчики! Братіки! Спільне діло! Добродійна мета! Генеральна репетиція! Власні інтереси!

Прошу... молю... благаю!...

Режисер (вертаєть ся). Тільки за ради вас!

Діріжер (вертаєть ся). Як би не ви!

Розпорядчик (зворушений, стискає їм руки). Спасибі, спасибі, братіки! (Нишком, показуючи на артистів). Може вони публіки стісняють ся?

Діріжер. Так геть її!

Режисер. Попрохати, щоб вийшли!

Розпорядчик (до публіки, кланяєть ся). Панове, прошу, виходьте! Артисти стісняють ся!

Панночка (вискочивши наперед, ображена). Коли так, то й я піду! Самі сказали — пускати публіку... Я запросила своїх знайомих...

Панночка друга. Тай я запросила! Тепер ніяково... (Між панночками крик: „І я! І я! Підем і ми! Коли так! Кидаєм усі! Се образа! Таке звуцання! Ходім! Ходім!“ Ідуть).

Панич перший. Як вони ідуть, чого нам тут зоставатись?

Панич другий. Та вже-ж! Хиба тільки на сьміх! (Між паничами крик: „Ходім! Ходім!“ Артисти виходять. Розпорядчик, режисер і діріжер стоять остовпілі).

Розпорядчик (безнадійно). Кінець! Кінець усьому!

Діріжер. Пропало діло! На сей раз уже пропало!

Режисер. Але афіші розліпили!

Розпорядчик (скоро). Братіку, голубчику, біжіть у типографію, скажіть, нехай пишуть „анонса“, що не буде спектаклю! Біжіть, голубчику, мерщій! Я вже нічого не розумію! (Ханаєть ся за голову). Ох, не в добрий час розпочали ми своє діло! Як би знаття, ніколи-б не брав ся!

Діріжер (приступає до його). Та ви заспокійтєсь!

Режисер (приступає). Не приймайте так гаряче до серця!
Розпорядчик (нервово). Розповісти всюди! Роздзвонили всюди! Потратились! А тепер? Тільки сорому набрались! (З одчаєм). Таке гарне діло... добродійна мета!... Ніхто не піддержав! Нема у нас спілки! Свої інтереси! Кожен тягне у свій бік! Ніщо добре тут не піде! (Крізь сльози). Ох, не маю вже й я сили! Кидаю й я! (Закриває лице руками і іде. Режисер і діріжер кидають ся задержувати його).

Діріжер (скоро). Треба завернути публіку і вони повернуть ся!

Режисер (скоро). І справді! Завертаймо!

Розпорядчик (одразу, з надією). А може? (Засапавшись біжить на край сцени до публіки, кланяєть ся низенько прикладаючи руку до серця). Панове, прошу уклінно, зоставайтесь!

Режисер (ставши з одного його боку, кланяєть ся). Панове, панове, дуже вас просимо! Артисти вже не стісняють ся!

Діріжер (ставши з другого боку, кланяєть ся). Зоставайтесь, панове! То вийшло непорозумінне! (Тим часом артисти входять і становлять ся по обидва боки сцени).

Розпорядчик (радісно, побачивши їх). Повернулись! Повернулись! (Обіймає і цілує режисера і діріжера еспансівно). Спасибі вам, братіки, що зрятували! Піддержали в тяжку годину! (Між панночками сьміх і крик: „Се так, по дівоцьки! Цілуватись з паничами! І сорому нема!“ Розпорядчик хапаючись). Але „анонса“ вже послали! (До режисера). Біжіть, братіку, скажіть, нехай пишуть „контр... контр... контр...“ (Сьмієть ся). Отсе заплутав ся, вибачайте! „Контр... контр-анонса...“ О вимовив! (Підстрибує, радісно). Що буде, буде, буде спектакль!... (Між панночками сьміх і крик: „А намісто брязчить! Ще побєте! Не дуже то стрибайте!“).

Режисер. Та ніякого „анонса“ ще не писали! Я-ж не ходив! (Павза). Починаєм, чи що!

Діріжер. Тільки щоб з такту не збитись!

Режисер. Найперше, щоб руху було більше!

Розпорядчик (достає годинник, дивить ся). Ох, лихо, вже дванацята! (Загальний крик).

Режисер. Коли-ж та репетиція буде?

Діріжер (з серцем). А не буде її зовсім!

Артисти. От тобі й генеральна репетиція!

Розпорядчик. Як-же його бути? Ніяково перед публікою? (Тихо радять ся усі між собою. Розпорядчик виступає до публіки, кланяєть ся). Просимо вибачення, шановні панове! Репетиції не буде! Нема вже часу! Але щоб не дурно ви проходились сюди, ми вам дещо заспіваємо! Коли ваша ласка послухати нас! (Кланяєть ся і відступає. Співають по вибору кілька гуртових пісень. Накінець танцюють. Завіса спадає).

Добре заробив.

Оповіданє

Стефана Пятки.

Стали наші ладити ся до ліса. Хто мав дві шкапи і телігу, той тільки січку різав, а в кого сьвітло ся тільки половина теліги і одна сухоребра, той глядав супряжника. Всі тяглові „шарварники“ зворохобили ся на добрий заробок; навіть горбатий дід Пашко „капітуляційник“ два дні складав з онуками свою стару нековану телігу, а його жінці аж руки гостець ломав коло незаграблених сіракових холошень: так тото кожуховими латками латала, так сердешна діри стягала, щоби дідови тепло було в дорозі. Діяло ся се по хрестопоклонній, веремячко було дуже студене.

Манна з неба впала на наших селян! Ніхто й не зятимив такого доброго зарібку: з ліса до міста до фабрики дві милі; за сяг сирої грабини обіцяв Юда аж два-нацять шісток, себто дві корони і сорок гелерів.

— Сяг на двоє, корону й шістку чоловік полегки заробить при конях, — говорили наші, а з ними говорив і горбатий Пашко капітуляційник і вже чиновате міщатко з крепким плетеним мотузком повісив собі на шию на тих шість шісток. Чиновате міщатко пригадувало йому ті давні часи, коли він ватажив над джумацьким табором і носив сотки на кількадесять возів соли; нині міщатко порожне гріло ся коло серця Пашкового з одним-однісіньким дурним шелягом. Поїхали наші досьвіта в нечувану плюту, вернули домів десь коло півночи, дурнісінько вернули: заїхав граф

Клось зі своїми Мазурами, забрав усі сяги з ліса, всі обломки, все ріще, а нашим не лишив нічого. Граф хотів також заробити в Юди. Він спровадив Мазурів, своїх людей, купив їм коні, теліги, побудував їм хати і став ся через те в нашім „видзялі“ щедрим добродієм. Мазури іменували графа Клося своїм дійсним „оберфурманем“ і доставляли всім Жидам-підприємцям дрова, угля, машини і всячину з залізничого двірця до фабрик. Граф Клось комендерував своїми „фурманами“: нині в того Жида, завтра в другого, позавтрі в рудого Шваба; возили що трапилось, ніколи даром хліба не псували. Весь тиждень возили, навіть і в неділю, лише в суботу спочивали, бо тоді був у Жидів сабаш.

От так то наші протрясли ся на своїх теліжках, вернули з ліса стуліруч у село, навіть не знали, кому нама-тіркувати: Юді, чи „оберфурманови“ графови. В тій цілій біді потішили ся наші тим, що вернули всі щасливо, крім Пашка горбатого. Лиш йому, старому „коміснюкови“, трапили ся три нещастя: одно те, що заїхав Мазур у лісі його шкапі динлем у вантюх, мало кишки не випустив; друге те, що десь дів ся йому горнець з сирю капустою і з теплим бульбяним пирогом, що дала йому баба на дорогу; а третє те, що преславне джумацьке міщатко з плетеним мотузком, прилагоджене на тих шість шісточок, десь діло ся, щезло з запазухи з під дідового серця, разом з дурним шелягом. Сьміяли ся наші і бідкали, жалували діда цілу дорогу, затикали діру в вантюху його шкапі, а свою нужду забули. Аж у селі коло коршми замітили, що не всі вернули з ліса, що не стало поміж ними кума Михайла Грузила.

— Де наш кум Михайло Грузило? — питали наші один одного. Ріжно вгадували: одні, що ще завидна поїхав до себе, другі, що повіз Юдового лісового вірника до міста на сабаш, треті знов, що лишив ся позаду на рогачці люльку запікати. На різні здогади приходили, а таки не вгадали.

Михайло Грузило лишив ся таки в лісі поміж Мазурами. Довго потикав ся по вивертах, гнилих колодах, нероз підїжджав своїми шкапенятами до сягових полін, але

Мазури проганяли його словами: „Прец сизматику, то насе!“ Попихали його щораз у більшу гущу, темряву, щораз у глибшу пропасть. Побачив Михайло навніслід одного ялового цапка глибоко, дуже глибоко в потоці, станув над тою деброю, задумав ся. — Лізти по него в ту безодню — гадає собі — чи плюнути з берега, перехрестити ся і вертати до дому? Ні, не так зроблю: коли Мазури не беруть, то візьму я; буде шість шіток, буде гурманець соли, сїрка, лишить ся щось і на здекуцію.

Поліз Михайло в потік на стрімголов по того цапка, став по одному гнилячищу двигати горі берегом на телігу. За кожним разом сунув ся в долину то на животі, то на хребті. Мазури вже не проганяли його даліше, лише гляділи здалека і сьміяли ся; скільки разів упав з поліном і не борзо піднімав ся.

Десь уже по всіх людях рушив. Ніч захопила його на самій лісовій рогачці; хоче відсунути друк, не може: замкнув його Жид у лісі, пішов собі на сабаш. Щож тепер робити? Треба ставити місток, у лісі ніяково ночувати.

Ставить Михайло Грузило місток: мече гнилі грабові поліна з теліги в рів, зметав усі до одного і ще сумніваєть ся, чи перехопить ся з шкапенятами, чи не подруцкає теліги. Бог дав, переїхав по тім цапковім місточку, „воскрес“ на другім боці перекопа. Тягне поліна з рова, складає знов на телігу. Поліз останній раз у рів, став галити руками в пїтьмі по болоті, став смотрити, чи не лишило ся що? Нащупав щось тверде, тягне з усеї сили, напружаєть ся, аж витягнув і переконав ся, що то не поліно, лише якесь гниле коренище. Кинув його назад у те саме місце. Уже все в ладі, лише ще бич... Смотрить за поясом, нема; гарбає руками поперед коні, коло теліги, всюди глядає — нема. А тут пїтьма за очі вхопила, ні шкапенят ні теліги не бачить і бича нема; прийдець ся на сором їхати без бича. Став, розважає, де він його міг задіти, де положити? Гадає, гадає, ні, не може відгадати. Поліз ще раз за перекин до ліса за якою фалудиною. Ах, як усадить колїном до стовпа на рогачці, аж засопів і поклонив ся; хотїв схопити себе за боляче місце — і схопив бич у руку. Тьфу... аж тепер пригадав собі, що він тут

коло того стовпа поставив бич, як хотів друк відсунути. — Мабуть коліно скалічив на цвях, бо тече... Але то марниця, добре, що знайшов ся ремінний бич, — гадав Михайло Грузило, вдоволений із сего, що він один перехитрив Мазурів і поти вступав ся їм з дороги, поти лів у дику лісову гущу, поки не хапнув ялового цапка на свою телігу. Він радував ся тим здобутком, наче голенька Шевченкова сирітка, що в „попа обідала“ на Великдень.

Пустив ся Михайло Грузило в Божий час у дальшу дорогу. Не зважав ні на голод, ні на холод, ні на те, що зверху ліпило і йому цюрком за обшивку ляло ся, лиш їхав тай їхав нога за ногою, спиняв ся на хвилю по баюрах „видзялових“ і їхав дальше; навіть не мав часу речи доброго слова шкапенятам: постійно підсаджував ся то під передну то під задну підтоку і попихав наперед, аби бідненьким гнідим лекше було тягнути. Під самим містом жаль йому стало на рогачці за два крейцарі заставити зелізняй ланц і лишив кучму і рівно з сонцем опинив ся простоволосий під брамою фабрики.

— Слава Тобі Господи, що дотягнув! — мовив Михайло Грузило і дав коням по клаптику мерви, щоби хоч голод перервали, а сам став голосно відмовляти ранні молитви, щоби збудити Мазура-сторожа в буді коло фабричної брами. Хоче Михайло їхати в браму, а Мазур з буди до него з зелізняй гаком, заступив дорогу, не хоче пустити до середини.

— Я з тих, що тут учора доставили сяги, — толкує Михайло. — Припізнав ся дрібку, бо Жид замкнув мене в лісі, цілу ніч їхав і аж тепер привожу вам ще одного ялового цапка до „рахунку“.

— Оберфурмана грабега німа, а в Зида сабас, не пусцом! — відповів сторож.

Хоч як Михайло Грузило благав-молив брата-Мазура, ні, не пустив брат-Мазур, лише погрозив Михайлови зелізняй гаком і обіцяв йому зуби ним виштуркати, коли не вступить ся по доброму.

Надїхав князь Огинський Контрамович, що колись мав своїх кількадесять сел, а тепер на старі літа був помічником-писарем у Люзера при касі брацькій і будував

дальше свою вітчину з фабричними дівками-робітницями. І той не пустив. Над'їхав другий благородний у сьвітлій колісниці, колишній ротмістр російський, чи як він сам говорить часто „жолнеж рускі“, а тепер повновласник фабрики і посол на сойм із селянської курії, і той не пустив Михайла. — Вези, хлопе, полїна до дому, — мовив жартом усьміхаючись, — нехай баба грієть ся, щоби була тепла.

По тім „рускім жолнежу“ над'їхало ще кілька сьвітлих колісниць з князями, графами, адвокатами і преславними нафтарями. Всі вони поїхали до фабрики на велику нараду, як ратувати „панські банки“, а Михайла й не замітили коло брами, як він низько всім кланяв ся і ніби знімав з кудлатої голови заставлену на рогачці за два крейцарі кучму. Михайло пізнав тільки одного поміж тими вельможними нанами, того, що давнїйше в їх селі був дідичом і велїв по вечерни в неділю витягнути з церкви віята, завести до двора і дати йому п'ятнацять буків за те, що війт поважив ся вигнати музики з коршми, аби не грали в часі Богослуженя. Він пізнїйше десь утік із села, говорили, що до Америки, а Михайло побачив його тут. Над'їхала ще одна, вже несьвітла, а проста, велика брика, а на нїй повно інжинерів, писарів; між тими пізнав Михайло також здалека одного пана, що полював у літі під їх лісом і забив дві серни та сховав у його вівсі, а в ночи мусїв Михайло ті дві серни завезти до міста за шарваркове і нічого нікому не говорити. Його Михайло став благати, аби заступив ся за него перед тим братом Мазуром і перепустив його через браму до фабрики. Преславний стрілець вихопив від візника бич, цьвахнув кілька разів Михайла по простоволосій голові і поїхав далі.

— Так-же не мав де стати, аж тут перед брамою, насьмітив мов навмисне, коли князі приїхали! — кричав стрілець і махав іще здалека до Михайла рукою, аби забирав ся геть. На превелике щастє Михайла Грузила надніє Бог його доброго знайомого, кума і свояка Базилька, фабричного возного, і сей поговорив з братом Мазуром мудре слово потайком, пустив Михайла через браму до фабрики, показав йому місце, де має зложити полїна, ще й картку вистарав ся для него з банкової дирекції, що

справедливо і в цілові доставлено цапика ялового на призначене місце.

Взяв Михайло Грузило картку від свого кума, подякував йому ще раз, став розглядати ся, де він того цапика зложив; став міряти на око, чи далеко від високого комина, щоб умів добре витолкувати Юді.

Возний Базилько доміркував ся, о що кумови Грузилови ходило; він знав його душу ще з тих часів, коли з ним цілими вечерами сидів над псалтирою і роздумував над словами: „Не надѣйте ся на князи земскія, въ нихъ жебо нѣсть спасенія“; він колись був також у такій біді, поки не пізнав примхи панів головачів фабричних і їх покровителів-князів, заки не навчив ся лицемірити і славословити тих, котрих у душі ненавидів. „Арендували неуніятські Жидам, а уніятські арендують тепер тому, хто дасть більше“, — так говорив своїм кумам-мужикам, а до своїх покровителів співав инакше: „Прошу пана директора, я тільки одно бажане маю: поставити косцьол, а під косцьолом пивницю, щоби всі наші панове могли там спочивати“. Так говорив часто Базилько перед своїм принципалом і перед иньшими панами, але давню мужицьку вдачу не міг покинути: як тільки здибав ся з мужиком-братом на убочу, все любив поговорити і причепити латку своїм хлібодавцям.

— Чого ви, куме, ще розглядаєте ся, чого ще стоїте? — спитав Базилий кума Михайла.

— Та-же тут була десь недалеко та памятна гора, що ми її усипали на честь, як приїхав був до нас наш найяснійший цісарь і звідти глядів на ті всі фабрики. Памятаєте, як ми оба коло тої каплиці робили, що на тій горі поставили, — говорив Михайло Грузило.

— Тямлю, дуже добре тямлю! — обізвав ся Базилий і усміхнув ся глумливо. — Гору ту розвезено, а на тім самім місці лежить тепер ваш яловий цапок. Як покажете цибухови*) картку, то скажіть йому, що ви зложили поліна в те саме місце, де був перше „кайзергітель“, а він уже буде знати, що то значить...

*) Глумлива назва зам. Жид.

— Базилі, Базилі! проше сюди! — кликав директор Базилия крізь вікно до канцелярії. — Цо Базилі завше ма з хлопами до чиненя?

Михайло Грузило посунув з карткою до Юди по тих шість шісточок, що їх заробив так гіренько. Був певний, що крім зарібку одержить ще бодай на скрутелик тютюну. Юда взяв карту, оглянув, перечитав, подер на дрібонькі куснички, а потім ті куснички зімав у пушках, зімав і кинув Михайлови між очи.

— Сунь до рогатого чорта і до своєї здохлої матери! Йди, запропасти ся! — закричав Юда. — Я маю інтерес з графом Клоєм, він мені дрова доставляє, а таких форвозників та смаровозів, як ти, не знаю.

Якось дві неділі по тім славнім зарібку йшли наші з цілої громади до міста: чоловіки, невісти, парубки, відданиці, хлопці, дівчата, навіть малі дїтваки нелїтки, всіх разом з півтори сотки. Всіх гнала одна біда до одної божниці — до повітового арешту. По дорозі вчили старші молодших, як мають у суді „скозувати ся“, як іменувати панів судиїв.

— Аби сто разів у суді повіли: „Ти злодію з ліса вкрав“, то говори: „Ні, пшенайсьвенний трибонале, я ніколи не крав, тільки зрубав“, бо за ліс злодія не було й не буде.

Таку науку давали старші нелїткам і з добрими гадками в веселім душевнім настрою сунули до виміру справедливости. Сунули громадками, ті за ріще, ті за гриби, ті за траву різійку, малі нелїтки за суніці й малини. Коже розповідало про свою пригоду з паном лісничим.

Під містом зглотили ся наші в один великий оберемок, а на чолі тої громади штильгукав старий капітуляційник Пашко з хрестом на грудях і трьома медалями, вів своїх похресників з трьох поколінь перед судейські власти і показував їм самі історичні памятки. Ось коло „видзялу“ стоїть іще колишня мандаторівка, де старий Пашко відбирав колись платню буками за роботу-панщину, а нині його онукам пускали кров ухами за вибори видзялові солтиси.

В суді взяли першого капітуляційника, кривого Пашка на протокол:

— І вам, старенький, забагло ся ще перед смертю сидіти за лїс у креміналі? — питав судия Пашка. — І ви з трьома медалями, ви з хрестом, такий чоловік над гробом, такий примір даєте молодшим? То не красно.

Пашко випростував ся, підніс сиву голову і криву „плейзеровану“ ногу калїку також випростував і каже:

— Прощу пана совітника, я вислужив півтретя капітуляції в жовнярах, змірив ногами немало сьвіта і не був за ніщо караний, аж тепер лихо мене вчепило ся. Ішов я ось з отсим лїсним Холерою через зруб, а він мені каже: „Дивіть, татусю, яка кривуля лежить на дорозі. Для вас здала би ся на патерицю підпирати ся, як ідете до церкви“. Я підняв той патичище, принїс до хати і по нині він дебелиє під стріхою.

— Було не брати, — говорив судия. — Чужий лїс, чи чужа комора — все одно. Маєте добу арешту! І то уважаю на вас, що ви не були ніколи карані, иньшим разом дістанете за таку кривулю хоч з кілька неділь.

По горбатім Пашку слїдували иньші, пішли за ним немов за своїм патріархом; вони вже були засуджені в ріжних часах: декотрі ще перед двома літами, то на кілька днів, то на кілька неділь вязниці і аж тепер по тих чудових виборах до ради державної прийшло ся всім відразу чинити покаяние за лїсове злодійство. Всі наші в числі до півтори сотки душ посунули до арешту. Всі? Ба ні, не всі: лишив ся ще з наших один-однісїнький як кругла сирітка, наш знайомий Михайло Грузило. Він стояв у куті під муром і дожидав справедливого засуду.

— А ви чого ще тут стоїте? Чому не йдете до арешту? — спитав здивований судия.

— Та я, прошу пана совітника, не знаю ще, на кілько засуджений. Я не за лїс, лише з Юдою за тих шість шісток, що мені не заплатив! — відповів Грузило.

— Заждіть собі ще, я вас закличу.

Михайло Грузило ждав на тім самім місці в куті під муром, не поступив ані одним кроком наперед. Він прислухував ся, як сварив граф Клось на свого адвоката.

Жида-Поляка Дікмана. Адвокат заскаржив графа, що не заплатив йому за весь рік за те, що провадив йому процес з Жидами, і жадав круглу тисячу корон. Граф Клось не мав тим разом ніякого оборонця, боронився сам і добре оборонився: довів перед судом, що він до того суду не належить, тільки до краківського повіту і так „викивав“ свого адвоката, ще й зажадав від него за страту часу круглу тисячу корон, бо його Мазури фірми в тім дні дармували, і граф яко „оберфурман“ також не заробив нічого.

Скінчилася сварка з панамі, прийшла черга й на мужика Михайла Грузила.

— А ви чого потребуєте? — спитав тепер судія.

Михайло Грузило поклонився, вдарив рукою до землі і каже:

— Та за ті полїна, прошу пана совітника, за тих шість шісток з Юдою.

— Ага!... знаю... знаю... Чому ви не явилися на першій терміні, чому?

— Був, прошу пана совітника, стояв від самого досвіта до самого вечера на тім місці, де тепер стою коло порога, кум Базилько, возний може посвідчити.

— Який кум Базилько? — питав судія. — Я не знаю ніяких кумів Базильків... Ви, ви... Не можна було за тих шість шісток загодити ся по доброму? Тратите час, гроші, що вам з того прийде?...

— Я, прошу пана совітника, ще ніколи не правотився і до тепер не знав, як у суді двері отвиряють ся. Я Юді подарую тих шість шісток, лише нехай перед своїм Богом присягне, що я йому не доставив справедливо ялового цапика.

— А деж ви того цапика зложили? В фабриці, чи в него на подвірю?

— В фабриці, двадцять кроків моїх від того найвишого комина, на против канцелярії, в тім самім місці, де перше усипали були високу гору на памятку, що наш найяснійший пан стояв на тій горі і споглядав з неї на місто.

— То буде новий термін, бо той пан, що вам винен гроші, нині не явив ся. Ідїть з Богом! Ні, пождїть іще! Що то ви там наробили в лісі? То ви не через рогачку виїхали з ліса, лише кудись манівцями... А знаєте, що то кримінал?... То не дуже добре причинить ся до вашої справи, коли той пан схоче вас за те заскаржити... Ідїть, ідїть, бувайте здорові, там прийде до вас у село новий форлядунок.

— Тьфу! щезни лихо, пропадай у трястє та в болото! — роздумував Михайло Грузило, отямивши ся вже за містом. — І кажуть, що вже тепер на сьвітї нема ні Бога, ні чорта. А хто-ж міг сказати судні, що я через перекїп переїхав? Адже совітник не був у змові ні з Юдою, ні з лісовим вірником, хиба через Сьвятого Духа довідав ся.

Над сим міркував та заходив у голову Грузило, поки не дійшов до дому, а дійшовши та погодувавши ся несоленою стиранкою почав ждати третього терміну. На третім терміні став Юда, став і його лісовий вірник. Розправа в судї тревала дуже коротко. Юда і його вірник з адвокатом стояли на передї і вели ся чемно, лише кум Базилько крутив ся по кутах, мов у своїй хатї.

— То ви, Михайле, упоминаєте ся від того пана за пів сяга дров, що доставили до фабрики? Чи так?

— Так, прошу пана совітника! — відповів Михайло.

— А Базилій видїв, що Грузило зложив полїна на призначене місце? — питав судия фабричного возного.

— Не тільки видїв, пане сендзьо добродзєю, але іще карту йому дав від нашого директора повноцнїка, — потвердив сьвідок Базилько.

— Коли так, то йдїть Михайле Грузило з тим паном, а вони вам виплатять те, що вам належить ся, — закінчив судия.

Михайло Грузило аж тепер поклонив ся, хотїв розважити і собі також щось говорити, та не дали йому надумати ся. Юда потягнув його за рукав за собою, вірник лісовий попхав із заду в плечі і так вивели його з судейської сьвятинї аж на ринок у болото і виплатили йому виправувані гроші.

— На тобі шість шісток, бодай тебе, бовдуре обчужений, тисяч разів по шість колькок уколело! На та вдави ся ними!... А затам собі те добре, що я тобі тепер говорю: щоб ти ще раз не важив ся виїжджати по злодійськи через перекіп зі скарбового ліса, бо тебе морока вкриє і посидиш собі хоч з пів року в криміналі. Я тобі хотів нині зробити тут празник з молитвинами, тільки пан сендзя просив мене за тобою.

Так сказав лісовий вірник Юдин до Грузила, кинув йому шість шісток під ноги і на тім закінчила ся та правдива історія з яловим цапиком.

НАРИСИ В. КРАВЧЕНКА.

II. Діти.*)

I.

На вулиці біля воріт панського будинка купка діток з жидинят та панят; вони сидять на сторожевім ослоні. Денис Григорович, трицятилітній з довгими чорними вусами панич вийшов із громадської канцелярії, де числився кандидатом та посередником. Ще тільки два роки минуло, як він скінчив університет, через те в серці ще крихітку й почував себе лібералом. Ішов просто поуз ослона. Бачучи, що пішоход заступила дівтора, кандидат хотів звернути на другий бік вулиці, бо спішився до дому — їсти хотів; коли-ж ось із дитячої купки почувся нервовий голос якоїсь дівчинки:

— Годі вже, годі!...

— Годі! — загули всі дітки за нею.

Денис Григорович зацікавився і пішов навпростець, а наближаючись побачив, що дівтора, котрої тут зібралось десять або дванацять, напружено-гнівно зазірала до ослона.

— Що тут? — суворо спитався кандидат, щоб хутчій дали йому дорогу.

— Мучить... Він мучить його! — з обуренням разом одказали всі діти.

Денис Григорович і собі кинув оком на ослона через дитячі головки. А там у півзворота до нього сидів обдертий

*) Див. „Літ.-Наук. Вістник“ 1900, т. XI, стор. 46—54.

і паний босяк, з рубцем через усю праву щоку. Його маленька, руденька борідка, що не росла на рубцеві, обсмикана, скуйовджена; щелепи дуже вузьенькі, а гострий, тонкий, у ніздрях зморщений носик мов ось-ось збирався дзьобнути. На грубому буркованому камінні перед босяком стояло на колінах маленьке, пухленьке, літ чотирьох засмальцьоване хлопятко. На ослоні біля босяка перед очима дитяти лежало яблуко, — воно було у кількох місцях надгризене. Крихітки з того яблука облипли коло рота малого. Босяк щось говорить, з очат хлопчика течуть сльози... Голосно плакати не може воно, бо ось паний пальцем сварить ся.

— Кажі... кажі за мною! — харчить з кісток босяк.

Дитина затулила ліктем очата.

— Кажі: „дядьку“!

— Дя...а...а...дьку... — лепече мале.

— Спасибі велике вам...

— Спа...а...субі...

— Душа ваша гарна...

— Га...а...рна... — плаче малий.

Денис Григорович нараз пустив стусана босякови у ребра.

— Гей, схамени ся! — загув кандидат.

— Те...с...се... Тривай-но, тривай! — одеревяніло каже паний до хлопця, махаючи пальцем на нього і без жадної уваги до того, хто штовхнув його в ребра. Лице босяка хоч і не зверталось з малого, але його помутнілі очи вперлись ген-ген за спиною хлопця в якусь точку...

— Він паний, мучить!... — знову гудуть дитячі голоси, а їх оченята благають кандидата пособити малому. Сей добродій душею вчував, що йому треба сьогодні зробити щось занадто вже гарне, бо отсі діти повинні завсіди пам'ятати Дениса Григоровича, тай ще — хай знають і те, як треба обороняти слабших. Адже й Бозя сеє велить...

Кандидат разом одвернув ся од пяного, глянув здовж вулиці, шукає очима городового. Чомусь його близько не видко. Денис Григорович метнув ся до ланцюшка, що висить у нього біля годинника. На ланцюшку у него свиставка, то звичайно так собі, для забавки, а ось — пригодила ся... Моя матінко, годинника дома забув! Кандидат

хоче гукнути, коли-ж люде он уже йдуть... слухати-муть, дивити-муть ся.

— Дядьку, що робите? — знову нервово смикнув кандидат босяка за плече і разом про себе подумав: „Городовий забере босяка до поліції, і дитина туди-ж попаде... Босяк буде за кратами спати, дитина-ж — не ївши сидіти-ме... Кажуть, що в мене серце черстве... Я візьму малого до себе... Він жити-ме в мене, а хтось побачить, спитає: „Де взяв ся сей хлопчик у вас?“ — „От, — скажу байдужо, — підібрав, бо валялось!“ Облизня вляпають — черстві вони, а не я...“

— Уставай! — каже босяк до дитини.

Те підвелось.

— Тепер ти став розумний, бо вчений...

Малий не плаче, лиш очі втирає рукавом, зпід котрого пильно попасає яблуко.

— На, їж, — каже босяк. І подав хлопяті заялене яблуко.

Малому не мультко в колінах, забуло образу. Не чує тих сліз, що самі мимоволі ще й доси течуть із оченят...

— А ти-ж любиш мене? — знову питає босяк у дитини.

— Лю...у...блю... — одказує той сопучи, бо рот запаханий яблуком.

— А хлібом мене годувати-меш? — ніжно питає босяк.

— Го...о...дувати-му... — чвакає ротом хлопя.

Денис Григорович тут зовсім обурился. Він ще крихітку затримує себе, щоб не схопити пьяного за карк і тут же приклепати його до землі...

І от у тій самій хвилі, як кандидат розштовхував поперед себе дітей і нервово простяг руку до пьяного, сей як і перше одеревяніло, тримаючи погляд очей на тій же точці за спиною дитини, потягнув ся до малого, обхопив його руками, притискає до своїх сухих кісток, цілує і приказує плачучи:

— О, мое золото! Я, я не могли-му, не могли-му ходити, заробляти хліба, а ти... ти мене годувати-меш... Пригорнись... Я тобі кажу — пригорнись до мене!... Ніхто тебе не пожалує, лиш я... Бі...і...дний ти!...

Малий не виривав ся, а тільки од руки п'яного одвів свої щелепи, щоб зручніше було доїсти яблуко...

Денис Григорович перестав сердити ся і був дуже радий, що так гарно скінчило ся... Він пильно подивив ся в дитячі очі і йому здавало ся, що й вони раді. Тоді він як мога хутчій подибав до дому, бо дуже хотів їсти.

II.

У містечку біля батющиної хати побудований великий скляний ганок. Батюшка з матушкою дуже добрі — що дня гості у них не виводять ся такі, як от лікарь, заштатний суддя, добавошний суддя, жінка пристава, вчитель, учителька. Коли-ж ненароком заїде хто у гості до пристава або до когось иньшого з мійських панів — кожен господарь зі своїми гістьми йде до отця Мардарія, щоб напитись там чаю в скляному ганку. І хто з гостей прийде, кожен мусить звернути увагу ще на дворі біля батющиної осади на 5—6-літнього хлопчика, що сидить на плоті і радісно показує всім зубенятка, а вітер гойдає біле льняне волосся на його голові.

— Здоров, Петре, — скажуть хлопяті.

— Здравія желаю вашому високоблагородію! — одкрає дитинка ураз.

Той, хто почув ту одмову, заребочеть ся, а дитина стриб-стриб, вивіркою подалась на дерево в гору.

Хто вперве прийде до батюшки, за тим Петро миттю летить у хату і своїми живими, блакитними, розумними оченятками не попустить жадного звороту у гостя.

— Ах ти, злодію! — зненацька кликне батюшка на малого.

— Нікак нет, ваше високоблагословеніє! — з москальською вдачею одкраяла гостро дитина і пильно дивить ся батюшці в очі, умисне забувши про гостя, душею-ж радіє, бо гарні слухачі!

— Ти лизоблюд! — підваблює батюшка.

— Тошно так, ваше високоблагословеніє!

— Як тебе звуть по мужицьки?

— Петро.

— По руському?

— Пйотр...

— По французькому?

— Пєр...

— По шпаньському?

— Дон Педро...

— По німецькому?

— Петер...

— По жидівськи?

— Пірник...

— Го-го-го!... — зареготали слухачі.

— А хто командує військами у Сармацькому воєнному окрузі?

— Його високопревосходительство, генерал отютант, генерал з хвантерії Хурчить, — з тою-ж удалістю одказав малий.

— А хто ти? — питає отець Мардарій.

— Кристьян Коденської губернії, Чаплинського повіту, Грижанської волості, Бужинського сільського обчества Петро Силич Ющенко — цукерник, конфетник, папіросник (бо хлопцям у батюшки папіроси крав), чайник, віконник (бо через мене курка вікно вибила), блюдошник (бо блюдце розбив), печатник (люблю печатні медяники), трубник, обжорник, лизунник, яешник, гбошник (бо в панночки голку вкрав), скатіна непокірна!...

— Го-го-го! — знову регочуть ся усі.

— А нехай тебе візьме лихий! Хоч як, а матери мушу віддати! — лякає батюшка Петрика.

— Йй Богу, не піду! — з запалом одрізав той, підбіг до матушки, цмокнув у руку її тай скочив на двір.

Усі зглянулись.

— Се в нас була наймичка, — каже матушка. — Сама служила, у рік брала по 20 рублів, а Петра до себе взяла — за п'ятьнацять осталась. Потім пішла вона заміж у друге село; а то — мої панночки їхали лісом, Петро їх побачив, прилип, щоб узяти, бо кожне його обіжало... А тепер — уже читає... Млинки з трісочок виробляє, загатить ставочок — колеса крутять ся... Коника виробить в глини... Пароходи пускає на воду... Тут дитина така,

що вже й не знаємо, що з нього й буде! Більш усього слухає й боїть ся моєї Хвесі — менчої панночки. Хай вона буде до сьвіта в гостях — він не засне і щоб не казати йому — не послухає нікого. — „Я, каже, спати не можу — хай моя панночка перехрестить мене!“ — А представить то хоч кого!... Наймичка не любить його за те, що він її представляє...“

Петро вже знов на очах усіх, а батюшка й каже:

— Петре, а покажи-но, як дзвонять у Бужанській церкві.

Дитина починає дуже ріденько бовкати язиком з довгим протяжним гуком невеличкого розбитого дзвона в сільській церкві. Ось раз-за-разом кілька бовкань... Дзвонарь зараз буде тризвонить, бо батюшка йдуть, але сї дзвони — потугами довго слабують... А ось уже разом, нічого не розбираючи, торохкають, хто куди втне! У дзвонаря обмаль слуху.

— Петре, Петрику, покажи нам нашого лікаря, — крикнув добавошний суддя.

Хлопчик узяв великий батющин капелюх з довжелезними вухами, усунув голову в нього, похмуро насупив ся і широченними кроками мовчки ходить по сїнях піднявши плечі в гору, голову-ж попустив до низу. То разом упре погляд у стелю і не вгаваючи скубе свою чорну, ніби то довжезну бороду, а на всі боки суворо поводить чорними очима на чорному виді.

— Петрику, а покажи-но, як лікарь сьогодні приходив до нас, — крикнула матушка.

Хлопчик заклав ціпка за спину, обома руками взяв з середини коло ліктів, знову поважно пройшов ся зо два рази по сїнях, очима метнув сївши на лаву, зоставляючи ціпок на спині, поважно почав хитатись у боки, щось мугичучи під носа собі. А ось уже разом з місця схопив ся, лівим боком у двері попхнув ся, посилаючи ціпка уперід і геть полетів на двір!

— Гарно, гарно!... Ще, ще!... — ревіла громада, радісно заливаючись у слід дитині.

— Петрику, Петрику, верни ся до нас, заспівай нам „Сирітку“, — гукнула приставка.

Хлопчик одразу вскочив у ганок, сів раптом на землю, підобгав ноженята під себе, заплющив очиці... Над ними вії повисли... В долоню лівої руки, що лежала на колінах, обпер локоть правої, а пучка сієї-ж руки зобгалась у мисочку... — Се — старець... він поважно розхитує тілом на місці то вперед, то назад і тоненьким янголячим голоском жалісно-жалісно затагнув:

„Дивная година у світі настала —
Бідная сирітка без матки зосталась...
Отець жону візьме — в парі жити буде,
Біднії сироти будуть бідувати...“

Слухачі з початку по трошки гикали... А ось та пісня ридає сама:

„Пішла-б ти, сирітко, мачусі вгодила —
Може-б змилувалась — головоньку-б змила...“
„Воліла би-м, мамко, враз з тобою жити —
Ніж має мачуха головоньку мити...“

Тяжко стало всім — понишкли, зажурились слухачі... Батюшка скинув оком до Хвесі... Вони собі разом зморгнулись і вшкварили:

„Гоп, чук, тара-ра!
Вчора в церкві була,
Хрестила ся, молила ся,
Та на хлопців дивила ся!...“

Петро раптом зіскочив з місця, несамовито почав садити гопака, приспівуючи й собі в купі з усіма гістьми, що тут були і бадьорливо підваблювали:

„Ой ти Гандзю кучерява,
Під решетом ночувала,
Під решетою добре спати, —
Не хочеть ся рано встати!...“

ІЗ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ.

III. Пісні Анатолія Свидницького.*)

Може мало хто з наших земляків, навіть із таких, що займають ся історією нашої літератури, знає про те, що автор „Люборадських“, Анатоль Свидницький, був також автором деяких пісень, що здобули собі велику популярність, із яких одна („Вже більше літ двісті“) належала довгий час до улюблених пісень галицької молодіжи, давно перейшла в наші співанники і живе доси в устах народа, хоч певно в неповній і попсованій формі. Одержавши ще 15 літ тому від Впов. В. Б. А., товариша і приятеля Свидницького, текст його пісень списаний мабуть із памяти, ми подаємо його тут без зміни, пропускаючи тільки деякі різкі слова і зазначаючи ті пропуски точками. Без огляду на те, чи поетична вартість тих пісень велика, чи не велика, все таки годить ся, щоб вони були раз опубліковані як пам'ятки дуже інтересного часу (років 1861—63) і дуже інтересного настрою серед одної частини української громади. — *Г. Фр.*

I.

Вже більше літ двісті, Як козак в неволі, Понад Дніпром ходить, Викликає волю:	Не вийду, козаче, Не вийду, собою! Хоч рада-б я вийти, Тай сама в неволі.
Гей вийди, вийди із води, Визволь мене, серденько, із біди!	Гей, у неволі, у тюрмі, Під московським калавуром у ярмі.

*) Див. „Літ.-Наук. Вістник“, кн. III, стор. 321—323.

У ярмі, в кайданах
 Од часів Богдана,
 Од його самого
 В неволю оддана.
 Гей ти Богдане, гетьмане,
 Занапастив Україну і мене.

Із ратищ козацьких
 Серпи поробили,
 А гострії списи
 На леміш зложили.
 Деж наші коні-соколи!
 І самії козаченьки як орли!

Україно, мати наша,
 Широка та гарна,
 За щож тебе сплюндровано,
 За що гинеш марно?
 Чи ти рано до схід сонця
 Богу не молилась,
 Чи ти діточок непевних
 Звичаю не вчила?
 Що так тебе знівечено...
 Личенько не вмите,
 Руса коса не чесана,
 Дармо тіло збите.

В полі доля стояла,
 Брівоньками моргала:
 З гаю хлопці до мене!
 Добрий розум у мене.
 Добрий розум в голові,
 Острі ножі у траві,
 Острі ножі точені,

Коли хочеш нам добра,
 Ходи з двора до двора,
 Давай панам науку,
 Нехай дають нам руку.

Білі руки давайте,
 Разом з нами ставайте,
 Покиль огні не горять...
 Пора згоди, гей пора!

Ваші коні в плузі,
 А козак за плугом,
 А вітер сумує
 Та говорить з лугом:
 „Кинь плуг, козаче, бери ніж,
 Та де здиблеш вороженька, там і....

Тоді всі янголи,
 Сам Бог сьвятий з неба
 Вернуть твою волю
 З неволі до тебе.
 Гей ти Богдане, гетьмане,
 Запродав ти Україну і мене!

II.

Дармо збите, неприкрите,
 Свитина подерта,
 Хатиночка сяка-така,
 Та й та ще підперта.
 А у пана двір кам'яний,
 Високий до неба!
 Станеш, глянеш, подумаєш:
 Чого-б йому й треба?
 Хиба.... на карк білий,
 Червоної бинди?
 З'явись, з'явись, Залізничче,
 Та на Україну вийди!

III.

В крові.... мочені,
 Ой мочені, купані
 У городі Умані.
 Виточені, аж горять
 На.... та на....
 Беріть, хлопці, у руки,
 Дайте муки за муки.

IV.

А як огонь займеть ся,
 Пора згоди минеть ся,
 Кров річками потече, —
 Хто був дурень, то й спече.

Кров річками поплине...
 Хто був дурень — загине,
 А розумний чоловік
 Проживе спокійно вік.

IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського.

Заспів до поеми «Гуцул».

Ой поля ви, поля! Мати, рідна земля! Скільки крові і сліз По вас вітер розвіє!	І блищить, і горить, Жалем серце гнітить; Та слеза горячє Душу чулу пече.
Він рознісив кругом І Дніпром і Дністром, В Чорне море котив, Босфор кровю поїв.	Сивий діду, Дніпро! Свої води давно Ти всі морю оддав, Собі сліз ти набрав.
Од Карпат за Кубань, Поза Сейм, за Есмань, По траві, по степах, У ярах, у горах.	І у Дністер і в Прут З гір не води течуть; Не повинь то була, Що поля залила;
І на листі в лісах Блищить, наче роса Наша руська сльоза, Наша тямка лиха.	Не водою заливсь Дніпровою наш Низ, — То з народніх із сліз Береги розійшлись.

Діти руські, ідіть,
Сльози Нені утрить!
Нехай промінь весни
Зсушить сльози старі.

Яворів, 30 червця 1884 р.

Перебендя.

МІНЬОРИ.

Х. Перед від'їздом.*)

На постелі лежить пані Наталія Кравчинська в невеличкій темній кімнаті. Під головою дві подушки — другі дві за плечима під стіною. Її вкриває покривало, так що лише голову видно та лице, та й то не дуже добре, бо голову заслонили їй чорним серпанком, аби їй мухи не доїдали.

В кімнаті тихо — нема крім неї нікого. Тай вона не ворухнеться, хіба що харкотить раз-у-раз здавленим, хрипливим голосом. Нараз рипнули двері від сусідньої кімнати. Війшов молодий мужчина двадцяти літ. Розглядається по хаті, потім наближається тихо на пальцях до ліжка. Його вигляд сумний, в очех та на лиці малюється жаль. Присунув собі крісло до ліжка, підпер бороду правою рукою та слідить кожний віддих, кожний рух конаючої.

Він закримітив нервовий рух під покривалом. Сей рух побільшався, підсувався горі. В кінці піднеслося покривало, а зпід нього показалася рука. Тонка-тонка та суха, лише кість, та на ній звисала жовта, поморщена шкіра. Морщин на ній стільки, що й до віку не почислив би.

Та не було вже сили в тій старечій руці. Наталія хотіла її піднести в гору, але рука опала безсилно на ліжко. В грудех конаючої захропіло — не то кашель, не

*) Див. „Літ.-Наук. Віст.“ 1901, кн. I, 34—44 і II, 186—193.

то харкотіня. Вона рушила головою, хотіла її піднести, голова однак повалила ся також зараз на подушку.

— Се ти, Володку? — прошептали уста Наталії.

— Я, бабуню. Відкрити вас?

Та відповіді не було.

Володко здіймив серпанок із голови, відкрив покривало по груди, та вдивив ся в сей живий кістяк. Ні дрібки мяса ні мушкулів на цілім тілі. Груди — то ребра покриті шкірою, лице — се дві беззубі щоки з великою прогалиною, що зарисувала ся між одною щокою та другою. Очи — се дві глибокі ямки, що запали ся між кістю чола та горішньою щокою.

Володко дивить ся на неї; йому жалко бабусі, що вона так мучить ся. Чому смерть не розвяже її із сим нужденним житєм, із сими муками? Нараз відкрили ся очи конаючої. Вона глянула на Володка, прошептала якісь незрозумілі звуки, відтак стала рушати головою та руками. Володко порозумів її. Хотіла сісти. Підніс її легенько, підсунув обережно подушку під плечі.

— Так... так... до...бре... до...бре... — прошептала троха виразнійше.

— Клякай... клякай... клякай... тут... тут... клякай... — вилетіло кільканацять разів з її уст.

Володко кляк механічно коло ліжка, зложив голову на подушку. Її руки впали на його голову.

— Благо...словлю... тебе... благо...словлю... Най... най тебе... Бог благословить... Най тебе Бог веде... в цілім житю... Най тебе не випускає... зі своєї опіки...

Володкови закрутили ся сльози в очех. Підвів голову та став цілувати бабуню по руках. В одній хвилині промайнула йому перед очима ціла його молодість. Дитиною вколисала його бабуня, потім водила по саду та навчала молитов. І як йому стало жалко тих літ, коли він молив ся щиро до Бога з вірою, що всі його просьби вислухає Всевишній! Він слухав тепер благословенства бабуні, слухав, як вона віддала його в опіку Богу, слухав, але в його душі відзивала ся холодна критика. І він уважав себе негідним сього благословенства конаючої бабусі, її глибокої віри, з якою віддавала його в опіку Богу.

Голова Наталії впала на подушку. Її лице роз'яснило ся, виногодило ся — на йому змалювало ся якесь вдоволене. Вона стала говорити спокійнійше.

— Ти коли приїхав?

— Нині. Тільки що.

— А я така слаба... синоньку... Я так вижидала тебе... хотіла тебе побачити... поблагословити...

— Бабуню болить де?

— Ой болить, синоньку... болить... всьо мене болить... кожда кісточка... Не хоче Бог милостивий... змилувати ся... забрати мене до себе...

— Ей, де бабуня будуть іще вмирати! От уже літо. Іще бабуня будуть ходити по городі.

— Ой ні, синоньку, ні... Куди мені вже ходити... Я рушити ся не можу... Видиш, так піднесуть мене... підірнуть подушками... то троха дивлю ся на той сьвіт Божий... Піднеси, сину, стору...

Володко підніс стору, відчинив вікно. В хату повіяло сьвіже повітре, впало ясне проміне сонця.

— Який красний час... Коби так було гарно на моім похороні... Так було, памятаю, коли ховали могого... небіщика чоловіка... Не знати, де йому там Бог присудив...

— А деж би, як не до неба. Небіщик дідо був добрий чоловік.

— Ой де, де, синоньку... Нагрішив він... най йому Бог простить... багато в своїм житю... Казав раз бити парубка... тямлю, як нині... розтягнули його два гайдуки... а він бив та бив... аж душу випер із него... Сконав зараз вечір... Заслони, сину, вікно... бо мене сьвітло разить...

— Та нехай іще троха.

Але відповіди вже не почув. Очи Наталії замкнули ся, голова рушила ся в зад, лице посніло, в грудех зачало клекотіти. Володко дивить ся на неї та дивить ся очима душі. Хотів би відчутти, що з нею дієть ся в сій хвилі. Нараз харкотіне в грудех утихло, віддих почав слабшати, слабшати — далі немов урвав ся. Володко крикнув, метнув ся в двері, а за хвилю вернув із усею ріднею. Переляканий батько кинув ся до ліжка, став ридати та молити ся. Мати вхопила воскову сьвічку, що стояла на столі,

засвітила її та віткнула в задубілі пальці конаючої. Малий братчик прикляк і собі та став також плакати та хрестити ся. І Володко кляк при ліжку та заховав голову в долоні. Ридане батька помішане з молитвами, плач матери, брата, все те крутило ся в його голові. Все те зливало ся в якусь дику гармонію, що віщувала недалеко лихо.

Та Наталія жила ще. Вона чула, що діяло ся кругом неї, не мала однак сили відкрити віка своїх очий. Чим далі губили ся звуки, що доходили досіль до її слуху. Перед її душею виступали давні картини її життя. Вона в городі. Поле враз із наймичкою грядки. Нараз чує крик сусідів: Горить! Оглядаєть ся: її хата в огні. Летить боржій, але з огню вже не можна нічого виратувати. Вони зістали ся всі в одній сорочці. Аж тут сусіда, що мешкала з нею через сїни, наробила крику.

— Де моя дитина? де моя дитина? Згоріла! Падоньку мій нещасливий, де моя дитина?

Люди кидають ся на згарища, витягають ізпід припічка дитину, що згоріла на вуголь.

Мати паде зомліла на землю. Аж тут підбігає старший її синок.

— Мама як утікала, копнула Катрусю, і вона сховала ся під припічок.

Картини змінюють ся.

Вона приїхала до Заліщик до сина, що ходив там до школи. Дивить ся, а її Михась бігає по місті з Жидиками.

— Гов, Іване! Стань! Заклич панича!

Іван спинив коні. Покликав Михася.

— А ти драбе! Ти смаркачу! То я твоїй пані бербеницю сира, то я мішок муки, то я два кірці бараболі, а ти по місті тікаєш? з Жидиками?

Тай в карк, тай в карк.

— Рушай, Іване!

— Куди, прошу пані?

— На станцію.

Виходить різничка.

— То ви мені так сина пантруєте? Ви його так дозираєте? Я приїхала як добра до него, а він мені по місті лайдачить ся? Босий, обідраний?

— Та деж я його можу доглянути? Коли то молоде, вирветь ся як вітер...

— Як би ви добра пані, то ви би дбали про мою дитину! Ви би знали, куди він обертаєть ся! Пожди, галгане! Я тобі справлю сніданє в хаті...

Вона сидить у хаті та ліпить пироги на обід. Аж тут чує на подвірю крик чоловіка.

— А ви сякі-такі! Ви господині! То я товчу ся по панських ланах, а ви позалізаєте в хату та хирієте по припічках!... Свині ондечка риють ся у городі, кури порпають ся по грядках, а ви і носа не покажете на двір! А йди-ж сюди котра!

Та де! Вони поховали ся по кутах, кільки їх було, бо чоловік уже вертав під напитком. Покричав-покричав ще хвилю, поволік ся у хату тай гнеть захропів. А вона сяде в кутику тай плаче-плаче! Не солодкими сльозами!

— Ото Бог мені сьвіт завязав з таким опришком! Ні в хаті, ні при хаті не можна нічого утримати ізза нього. Не даром то ворожка ні сяк ні так не казала, як я віддавала ся за него: „Поживете з ним — побачите!“ Ой побачила я, побачила свою недолю!

Вона вертає з синового весіля. Як там її шанували!... Посадили на першім місці. Вона бачила їх обочко щасливих — як вони підійшли собі під пару!... Коби вже діждати ся онуків — ото би колисала!...

Ось вона їде возом та задумала ся. Нараз бачить, аж там ізза ліса виходить хлопчик білий-білий, а такий вам гарний, як мальований. Довге, ясне волосє спливає йому на плечі. Деж її віз? Хлопчик легенько бере її за руку. І вона чуєть ся такою сьвіжою, молодою...

— Куди підемо?

— Ось туди! Зо мною!

Вона стрепенула ся. Сьвічка, що її тримала у руці, захитала ся. Всі замітили сей останній рух, останню хвилину життя. Заголосили на всю хату. Одна невістка притримує воскову сьвічку в холодній руці свекрухи.

Антін Крушельницький.

ХІ. Знайшли!

То було в літку 1883-го року.

Забравши серпи, ми пішли пшениці жати. Нас було шість душ — ми, три сестри (сестри Мані не було тоді у Зарозі), моя маленька донька з своєю приятелькою, сільською дівчиною, — увязались за нами, і тітка Одарка, що приїхала до нас пегостювати.

Іти було недалеко — он туди зараз під могилу, що мріє по той бік дороги.. Пишна нива барвно малювалась водотою, аж немов бронзовою смугою на зеленкуватім фоні толоки...

І пшениця-ж то була! Золото, а не пшениця! Стеблина міцна, висока, мов очерет, колос чистий, густий, аж похилив ся, зерно як горох, так і налилось! Гарно навіть з боку подивити ся!

Батько навмисне посіяв її, вибрану на насінє, і ми, його „чада“ і „домочадці“ повинні були зняти її своїми власними руками.

Було ще добре душно, хоч сонце вже похилилось над вечір. Ми зайняли в краю постать і рядками тихо, поволі посувались, покидаючи за собою обголене місце колючої стерні, де там і сям лежали пишні, золоті снопи.

Признатись, то не мала була нам заморока — жати! Особливо кому у-перве! Тверді стеблини ані переломити, ані перерізати в незвичних руках! А крутити перевесла і вязати, то ще й того гірш!

Снопи були якісь нечепурні, кострубаті, слабко повязані — тільки візьмеш його, він тобі так і розпадеться ся, мов і зовсім невязаний! Усі сьміють ся... аж соромно стане! Було що й врзались... Про те сьміхів, жартів, пісень усе таки було найбільше!

Проїшли ми таким чином уже одну постать і тільки стали на другу, коли тут тітка Одарка одразу кинула свій серп і вхопилась обома руками за серце...

— Ох, як мені стало погано! Серце так і стисло! — ледве вимовила вона стогнучи. І згодом додала: — Щось буде... якесь лихо... Се передчування мені...

Ми, сестри — звісно, молодіж — запротестували.

— Деж таки, яка пустяковина! Хто тепер йме віритим передчуванням! Тітка Одарка втопилась, через те їй так і сталось! Душно! Нехай ляже... спочине... Он там під могилою... у холодку...

Про те де їй поділась наша веселість! Праця тож не йшла... Запевно, ми не вірили в „передчування“, але... що тут казати? Ми кинули жати і пішли до дому сумні і невдоволені, мов над нами нависла яка чорна хмара.

Батько сів спочивати на рундуці і покликав тітку Одарку до себе. Матери винесли стільця, а ми їй собі примостились тут, де кому прийшлося.

Сонце вже зовсім захилилось за краєвид і весь захід горів і тремтів у ясних, перемінкуватих барвах... Жарина зпала. Було тихо і м'яко в повітрі. Чути було перепела, та здалека доходили до нас співки косарів, що вертались до дому. Ми всі, немов змовившись, мовчали. Якось не було охоти розмовляти. Бувають такі настрої під впливом краси природи, коли здається: промов хоч словечко — і вся божественна гармонія зникне!

З загона скоро виявилась і промайнула поуз нас невисока, присадкувата постать Івана, нашого наймита, що тільки повернув ся з косовиці. За ним скоро повернулись і інші косарі і покидавши коси під повіткою, мерщій пустились у беріг до сажавки купатись.

Почулись здоровенні, гучні сплески води, регіт, гомін. Після цілісїнького дня важкої праці під пекучим сонцем, яка то втіха кинутись у холодну воду, розімнатись, находитись...

— Але як то вони розпалившись зараз і купають ся? — сказала тітка Одарка.

— Нічого не зробиш, не слухають! — похмуро одповів батько і замислившись додав: — Случаю ніколи не було!

Тим часом пригнали товар і почалась звичайна процедура напування. Скотину відрізняли у загоні по частинам і гнали через двір (як раз поуз нас) у беріг, де були колодязь і корито. Крику і гомону було при сьому страшенно! І не мало треба було звички, щоб справитись з отсим ділом! От женуть табунок коней. Вони іржуть, брикають ся, кусають ся, басують — та того і гляди, вискочать з круга

дівчат і хлопців, що стоять з довженними лозиняками, і зачнуть гасати по всьому дворі, або ще й втечуть за ворота на толоку, коли не зачинили. Тоді і лови їх у степу, мов у полі вітра! Воли, корови, бузійки розбрелись на всі боки і щипають хапаючи траву, що вкриває зеленим, кучерявим килимом наш великий двір. Вівці спустивши до долу голови і мекаючи на всі лади, уперто збивають ся в одну купу — і ані з місця! Що хоч те й роби! Але тут одразу, ні з того ні з сього, мов навіжені зривають ся гуртом і пускають ся бігти хто його зна куди і до чого! Тільки курява здіймаєть ся за ними!

Свинки біжать труском хрюкаючи і вищучи, та все зупиняють ся — то те, то друге, щоб хоч разок копір-снути рилом у землю... Сказано, свиняча натура! Пастухи бігають, кричать, шпурляють свої ковівки у слід неслухняній скотині, ляскають пугами... Батько гніваєть ся, гукає на того або на того, з нетерплячки схоплюєть ся з рундука і сам поспішає на поміч... Пилюка здіймаєть ся тучею і обіймає нас усіх... З кошари чути жалібні голоси телят — і їм же зараз відповідають густими басами їх рогаті матірки, що ждуть не діждуть ся, коли до їх прийдуть дівчата з дійницями...

Про те косарі все не йдуть з берега! Що за причина? Вже час і вечеряти! Ми вже примічаємо, або якось почуваємо серцем, що там щось скоїлось... Якась турбота... От одно біжить у беріг... друге з берега... Стануть, поговорять скоро і знов біжать.

Далі батько спитав.

— Та Івана усе не видко, — одповіли йому знехотя. — Одежа його лежить на березі, а його нема! Косарі як прийшли, так і не бачили, кажуть. І кликали його — не чути... Думали — може під яблонею, пішли — нема... Хто його знає, де він подів ся!

Батько змінив ся на виду, мов земля сірий став, разом підняв ся і пішов у беріг. Ми мовчки зглянулись між собою і всім нам спало на думку „передчуванне“. Тітка Одарка охала держачись за серце...

Смеркло вже зовсім. Ніч наступала. Стало чути сирістю, важкою, нічною сирістю, що нагадує могилу. А батька

з берега нема тай нема! Піти-б самим туди, довідати ся — так де там! І не думай! Таке було-б, що не знав би, як і назад повернутись! Батько не терпів, щоб у таких случаях ми мішались. Сказали нам: „Сам пан шукають у сажавці!“

Ох, помилуй Боже! Ми немов бачили своїми власними очима глибоку, чорну сажавку, з похиленими понад нею навкруг старими, гиллястими вербами. І там — батько! Йому-ж уже шістьдесять років! Помилуй Боже!

За Івана ми вже не думали. Коли се прибігла звістка: — Знайшли! Пан самі знайшли! У ямі... намулили ногами... Аж куди занесло! Стали гукати, щоб витягати... їм уже не сила... і голосу нема... ледве вилізли... всі трусять ся... змерзли,.. чи може перетрівожились... Тепер Івана качають... Та мабуть нічого не буде... Неживий...

Наставлена на столі вечеря вже чисто прохолола, коли вернув ся батько. Він мовчки, похмуро хлеснув кілька ложок кулішу і також мовчки, ні до кого не одзиваючись устав і пішов до свого покою.

Тіло Іванове з чорним набряклим обличчям і білими вискаленими зубами два дні лежало на березі, лякаючи собою дворових дівчат і заклопочуючи вартових, що повинні були бути при ньому. В кінці приїхав становий, сконстатував „апоплексю“ і дав дозвіл поховати. Іван був сирота і на похорон з родичів прийшла тільки його сестра, більш нікого в нього не було... Довго потім ми не зважувались купати ся у сажавці, особливо з того боку...

Над. М. Кибальчич.

ХІІ. Легка смерть.

Паламарь Василь дуже хорий, у грудях коле. Ставляли пивки і по вино послали, та не помагає. Прислав по мене вже пізно вечером свого Гринька.

— Ходіть, — каже, — бо татуньо забagli вас іще перед смертю бачити, а може мають вам що сказати, не знаю.

Я пішов. Дорога була засипана снігом рівно з полями, длятого ми йшли стежками поза огороди.

— Дуже тато слабі? — питаю Гринька по дорозі.

— Смертельно, — каже, — хто знає, чи дочекають до завтра.

— А робили тестамент?

— Та робили, але кепсько. Мачусі позаписували всего повно, а нас обоє з сестрою скривдили.

Він розповів мені подрібно, що отець записав для него і сестри, а що для мачухи і її дітей. З того вийшло, що мачуха в двома дітьми дістала всего третю часть. Для того я заявив Гринькови, що я тут ніякої кривди не бачу ані для него, ані для сестри. Скорше мачуха може кривдувати собі, але не він.

— Ба, та коли мачуха нічого не внесла з собою до нас, — протестував Гринько, — а весь маєток татів і мами небіжки.

Ми прийши до хати. Хата низька, старозаконна. Піч на пів хати. На печи лежав малий школяр і завзято писав якісь значки на табличці. На лавках за печею, ніби то на постели лежав Василь прикритий старим кожухом. Над постілю висіла жердка, а на жердці новий кожух, сірак і велика хустка. Жінка з дитиною сиділа коло комина, а дівка Ксенька обтирала ложки; видно, що недавно вечеряли. Я підійшов до постелі і привитав ся з хорим. Він простягнув до мене дрожачу руку і хотів усьміхнути ся на привитане, як се був його звичай, але не міг. Лице зложилось до усьміху, а виразило горе, біль.

— Ви слабі, Василю? — заговорив я сідаючи коло него на стільчику.

— Ой, хорий, дуже хорий... Треба, ой, забирати ся до себе... А тут раз-у-раз сушать мені голову за маєтком, не дають спокою... Вона собі — вони собі...

Він говорив уривано, віддихав тяжко і кашляв майже за кожним словом. Потім відсапнув кілька разів глибоко, положив руку долонею до гори в напрямі до мене і почав на ново говорити тихо, майже шепотом, з перестанками:

— Добре, що ви прийшли... Маю просьбу... Вас послухають... Нехай мене поховають на старім цвинтарі... коло дуба... На новім цвинтарі не хочу лежати... смутний... голі гроби... а тим дерева великі... пташки в літі...

Я обіцяв учинити його волю.

— Але поки що, — кажу, — ви ще не думайте про смерть, ви ще з того вийдете. Перехорусте тай устанете.

Василь махнув рукою.

— Пропало! — каже. А по хвилі додав: — Та най там!

Побачивши, що його мучить розмова, я відійшов від него і сів на лавці коло вікна. До хати ввійшов вїйт і ще два мужики. То сусіди. Їх закликала жінка, щоби просили за нею.

— Слава Сусу Христу!

— Слава на віки.

— Ще при пам'яті? — запитав вїйт півголосом.

— При пам'яті! — відповіла жінка.

Вїйт привитався з хорим по звичаю, потім устроїв руку під кожух і взяв його за ногу.

— Ноги зимні! — каже. — Будете вмирати, куме, аякже! Як ноги зимні, а очі западуть у голову — нема ради! мус умирати!

Хорий дивився на него уважно добру хвилю, потім прошептав ледви помітно:

— Та най там!

— Простімся, куме Василю! — каже вїйт і взяв хорого за руку.

— Бог вас прости, Бог вас прости, Боже вам гріха відпусти! — Простилися три рази по закону. Так само тричі простилися і два другі сусіди, що прийшли з вїйтом. Так само кожний з них брав хорого за ногу, кивав жалібно головою і ворожив Василю смерть. Василь за кожним разом говорив своє: „Нехай там!“

Тепер жінка підійшла до постелі. Вона ще не плакала, але задалегідь піднесла лівою рукою запаску до гори, щоби мати її на готові, а правою взяла хорого за руку і почала голосити:

— Та на кого-ж ти мене-е-е покида-а-а-еш... з малими діточка-а-ами! Та деж я з ними бідна по-о-діюся! Деж я свою голову прихи-и-илю! Анї хати, анї кутика сво-о-го!

— Адже я записав тобі стодолу! — обізвався Василь. — Маєш огород, поставиш хату зі стодоли і чого-ж іще хочеш від мене?

— Та дай мені хоч ті тополі над рікою, щоб собі який хлівець приставила, бо коровини не буду мала де примісти-и-ти!

— Я вам дам тополі, — обізвав ся Гринько, що дотепер стояв мовчки коло порога, — аж вам зуби повилітають! Хиба то ви садили ті тополі? або ваші тато? Тополі мені на стодолу, розумієте? І так берете стільки мастку не знати за що.

— Тихо, дурню якийсь! — крикнув вїйт. — Тут отець на то, аби зарядив, але не ти.

— Видите! видите, люде добрі! — кричала жінка, — ще отець жив, а що він зі мною вирабляє. А най-но отець очи зажмурить, та він мене з хати вижене, на поріг не пустить. Так то, так, то за моє добре серце, за мій труд, що я його стільки літ годувала, опирала... аякже!

Вона заслонила очи запаскою і почала на ново плакати і нарікати.

— Ой, дайте мені хоч умерти спокійно! — просив ся Василь. — Ой... ой... ой...

— Ні, куме Василю, — вмшав ся вїйт, — так не йде! Ви поки живете, маєте зробити порядок як належить ся, бо потім будуть гривти ся і ваші кости в гробі нарушати.

— Так! так! — potwierдили оба сусіди.

— Ото, — говорив вїйт дальше, — для жінки таки кривда! Гринько і Ксеня дістали за багато, а вона за мало. Я вас прошу, куме, і от сусіди так само вас просять, дайте сі тополі жінці!

До хати вїйшла невіста літ коло п'ятидесяти. То сестра хорого Маланка прийшла простити ся. Попростила ся три рази, присіла коло хорого і почала голосити:

— Братку мій ми-и-и-лий, одного вас маю тай ви мене покида-а-а-єте! Куди-ж ви від мене забира-а-а-єте ся? Та чого-ж ви на ме-е-не загнували ся?...

— Не заводіть, Маланко, — каже вїйт, — адже він іще не вмер! От сядьте, коли-сьте прийшли і посидьте з людьми, а ми вашого заводження слухати не хочемо.

Маланка поцілувала хорого в руку.

— Брате Василю! — почала просити. — Відкажіть мені сей старий кожух! Ви маєте два, а я така бідна,

так мерзну, дивіть ся, така зима люта, а я в полотнянці ходжу!

— Не можу, сестро! — простогнав Василь. — Ксені треба... ой-ой!...

Жінка взяла Маланку за рамя. — Не завертайте голови хорому, — каже, — а йдіть онтам під вікно і сядьте собі.

Маланка відступила ся, стала коло дверей і почала нарікати: — Так то, так нині на сьвітї! І на мастку мене скривдили, не дали всеї частї, що мені по тату належала ся, а тепер і тої кожушини бідної жалують. Га! Бог усе видить...

Василь лежав горілиць, очі впер у стелю, — думав щось. По якімсь часі звернув погляд на хату і порушав губами. Війт підійшов ближше і запитав, що хоче сказати.

— То-по-лі на по-ло-ви-ну... — шептав хорий.

— Тополі пів-на-пів, — сказав голосно війт.

— Ніби-то половина вам, — об'яснив сусід жінці, — а половина Гринькови.

— Так, то добре, нікому нема кривди, — потвердив другий сусід.

Жінка ввійшла на хвильку до комори, принесла зелену фляшку і почала частувати війта і сусідів, а Василь відвернув ся до стїни і почав конати...

На другий день рано задзвонили Василеві. Казали, що мав легку смерть.

Василь Загаєвич.

XIII. Сїжуція.

Се було перед дванацятьма роками, коли я не жив, а скнів, не маючи загально-людських прав, рабом чужої волі. Се було за часів воєнної служби на постої в слободї.

Дванацять років — довгий час, але ся подія все ще не йде мені з голови, вражіння було о стілько дуже, що здасть ся й не минуло стільки часу, ніби се було перед роком чи двома.

Була десята година з раня. Сонце весело сьвітило з неба на садки, що починали вбиратись білим та черво-

нястим цвѣтом вишень та яблунь; верби по левадах закучерявіли зеленіючи молодим листем. Май стояв у повному розцвѣті.

Рота наша зібрана посеред дворища. Сьогодні тут незвичайна подія: буде виконуватись військовий присуд над рецидивістом Михайлом Ткачом за крадіж чобіт; присуджено йому двіста різок і отсе ми повинні бути при виконанні того присуду, мабуть в напучення собі та своїм нащадкам.

Стоїмо ми „вільно“ (хоч не вільні люде!). Мої одноротці перекидають ся, де об чім жартують, ніби радіють, як малі діти весняному сонечку; ніхто й ні гадки про те, що тут має бути.

Мене хвилює сподівана подія і хочеть ся втекти, аби не бачити того звірства. Але-ж я не тікаю, а стою й чекаю.

Ось уже й рештанта ведуть. Він босий; зпід старої витертої шинелі видко штани. „Приготовив ся сердешний“ — думаю я. З переду і з заду по два узброєні жовніри. „Ведуть, ведуть!“ — прошепотіли один до одного мої товариші. „Який же він змучений!“ — завважують деякі. „Чи витримає!“ — кажуть иньші.

— Смирно! Строй ся! — залунав на весь двір дужий голос ротного.

Ми вирівнялись. Далі стали в коло, обступивши рештанта з його катами. Зір Ткача блукає по нас, він ніби благає поратунку. Ротний офіцер заклопотаний якийсь час незвичайною справою.

Мені знову спадає на думку дременути, але страх перед карою утримує мене.

Аж ось наказують рештантови стелити шинелю та кластись на ній.

Ткач покірливо але не торопко скидає шинелю, стелить її на зелену травицю, якусь хвилину чекає, ніби сподівається помилування, а далі й сам кладеть ся, спустивши штани. Двоє дужих жовнірів держать йому руки, третій сидить на ногах, на два боки стоять сікутори з страшним знарядєм у руках. Під згуки барабана розпочинаєт ся сікуція.

— Раз, два, три... пять, шість... десять... — лічить офіцер.

Рештант тяжко зітхає; рота ніби змовившись одно-стайно вторить йому; тіло під різками ступнево темніє. Ясне сонце немов засоромилось сієї події і сховалось за хмарку, що набігла на той час.

— Трицять раз, трицять два, три... сорок, сорок раз, два... п'ятьдесят...

Караний стогне; тіло вкривається синіми смугами. Сікутори продовжують спускати по черзі різки; офіцер одностайно лічить удари. На обличчях безправих людей малюється співчуте до страдника: дехто зір потупив у землю, дехто зітхає крадькома. Тяжка й сумна картина!

— Сто сорок, сто сорок раз... сто п'ятьдесят, сто п'ятьдесят раз...

По дворищу розлягається нелюдський крик, він рве мені нерви, вивертає душу; я не дивлюсь уже туди, де замісто розумних істот — звівірі.

А офіцер продовжає спокійно одлічувати удари. Ось він промовляє сто сімдесят п'ять, шість, сім... Крик караного доходить до найвищого ступня, він харчить уже...

— Боже, хоч би край! — думаю я.

— Сто дев'ятьдесят раз, сто дев'ятьдесят два, три...

Несамохіть здіймаю я очі в напрямі караного і бачу те, чого й досі не сила забути: замісто синіх смуг на тілі поспіль криваві карбіжі та шматочки мяса, а з його по стегнах кривавиця тече... Я не можу довше терпіти і скрикую в нестямі: „О люде, люде! Ви звівірі, а не люде!“ — і стрімголов вибігаю з строю...

Сікуція скінчилась, казали, „щасливо“; покараному дано чарку горілки, а мене другого дня як легкодуха посаджено на хліб та на воду.

Григорій Коваленко Коломацький.

XIV. Осінні хвилі.

Пізна осінь на селі.

Небо покрите сірими, оловяними хмарами. Вони розриваються, пливуть по небозводі, лучать ся зі своїми сестрицями, що хвиля віщують сніг.

Поля і городи, куди не глянеш, голі; лиш вітер гуляє ними та носить де-де стебла шумилини. Дерев без листя, сумно махають голими гіллями за кожним сильнішим подувом вітру. Листе пожовкле лежить на землі. Коли вітер подує, то шевелить листочком, мов у гору підняти хоче, а мокра земля не пускає.

Ішов до міста по сина. Мусів відібрати зі школи. Думав сюди і туди.

— Їсти нема вже що послати, станції нічим платити. Одягти нема за що. Чобітки подерті, болото протікає; нові здали би ся. Та за що? за що? за що куплю?

— Стара лежить, пучки випряла коло чужого прядива, крижі переломила. Нема відки дихати!

— Гий, гий! А жаль відривати його від книжки! Так красно до письма береть ся; люди завидують. Та що? Бог видить, не мож.

Чим ближше підходив до міста, тим тяжше ставало на серці.

— Николко, синку, підеш до дому! Нема вже із-за чого до школи ходити!

Николка заплакав. Серце кровавило ся старому.

Прийшли до дому. Николка скинув сардачок і чобітки і поліз на піч плакати. А старий склонив на стіл голову побиту журбою.

Лесь Гр.

ХУ. Шпаки.

Чудовий та пишний вирій!...

А серце шпачине все мимоволі тягне на північ. Обридли сі пальми та фіти, рясні апельсини, лімони, обридло пекуче сонце і жовті піски й піраміди шпилясті, і Ніль доброчинець і синє, безкрає розкішне море...

За морем, за Чорним, у вохкій прохолоді синіють ліски-переліски, смужками простягли ся балки по рівних зелених степах, рябіють картатлі ниви і села втопають у веселих садках...

Обридли сі мертві кактуси, сі вічно-зелені пальми! Чорнобиль та мята, барвінок та рута, калина, верба над водою, вишневий садок над ставочком, солом'яні стріхи

і чорна пухкая рілья — все снить ся що ночі шпакови... А сонце все дужче пече. І з рідної півночі вітер погожий зовсім перестав подихати. Не видержить серце пташине! Зібрав ся гурток і полинув, зачувши признаки весни в коханій Україні. Линуть, спішать-поспішають...

Уже недалеко... вже море позаду... степи розлягли ся... зеленії руна шовкові... сніг де-не-де лиш біліє... водиця шемріє, говорить і будить заспану землю... Скінчила ся путь...

Подорожні розбились на зграї і кожна до рідних осель полетіла. Посідали на гиллях ще голих шпаки і веселе витання молоді весни залунало з раня...

Люде радіють, травиця зелена сьмієть ся до сонця і ива, набравши ся духу, вся розцьвіла. Ліщина її доганяє, вся в срібних котиках рясніє верба, а там і бузина наляляла кострубаті бруньки...

Голосить-радіє пташача громада. Одні тільки старі люде та дзюбаті круки віщують недобре та гудять весну-скороспілку.

— Гей-геей-ге-ге-геей! — заводить шпачок, мов орач біля плуга, ірже мов дошатко, пищить мов малі гусенята, регоче та плеще крильцями. Радіє дїтвора тим співом. А чорні гави та круки похожають поважно, на червоний захід чогось поглядають та щось то вороже віщують. Налинув із півночі вітер; замовкли струмки балакучі, зчорніла зелена травиця, сховались кузьки червоненькі. Налинула хмара і сніг повалив як із торби.

Всю ніч лютувала негода, всю ніч розганяла співучих весняних гостей із гніздочок, із стріх та шпачкарень, загнала в тісні шпари, на горища, в хлівці, повітки. І трусячись з холоду мокрі, голодні чекають шпаки спасенного ранку. І ранок настав. На високеє чистее небо бризнула ясно-рожева зірниця, виплило сонце за нею, виплило біле, холодне. Коло сердитого сонця неначе міцная сторожа повстали золотисті стовпи. Струснув бороною мороз і пішов по землі кувати кріпости.

А бідні пташки посідали на гиллях та голосно хвалили тую красу та сонця благали, щоб глянуло тепло на рідний той, на скривджений край. Даремно! Мороз усе

дужчав, а сонце все вище котилось. Земля скамянїла, ріка занїміла.

На обмерзлих гиллях скакали шпаки та все щебетали...

Сонце сховалось за хмару. Сніг повалив, застеляє повітря, мочить шпачині крила, засипає ясні очи, вкрив і шляхи і токи і двори, і нічим шпакам пожити ся.

Голодні, холодні все скачуть вони та щебечуть... А сніг усе пада, все пада...

Гусак подивив ся й регоче. Качки закахикали разом. Индик наче Німець надув ся і хоче промову до них розпочати, та круглого слова ніяк не знайде і від злости шаріє й синїє. Кругом горобці цьвіріньчать, сьміхуни; со-рока скрегоче нову побрехеньку, пава підсеїла поважно і стала шпакам дорікати, що рано вернулись весну закликати у рідну в кайданах закуту країну.

Повні надїї та віри, повні кохання до рідного краю, тремтучими од холоду співом про весну шпаки сповіщають...

А сніг усе пада, все пада...

Дніпрова Чайка.

ІЗ ЕСТОНСЬКИХ ПОЕТІВ.

Переклади Павла Грабовського.

1. Лідія Кайдула (Янсен-Міхельсон).

I.

Швидче в гай зелений, в поле, Де повітрям тягне з гір! Оживає серце кволе, В квітах радо тоне зір. Все, що груди тяжко тисне, Враз зникає. Гей-же, пісне, Залунай на весь простір!	Згиньте ви, непевні мари! Як тікає сонця мла, Так проміння думи-хмари Геть жене з мого чола. Вільна пісне, лети всюди, Хай почують добрі люди, Що весна-краса прийшла!
--	--

II.

За ворітьми, на леваді Дітьми грались ми колись, Що день божий різві, раді, Хоч і слізоньки лились. Тільки вміли жартувати, Ані гадки, ні журби, Поки дід покличе спати Всіх нас темної доби.	Все тягло мене до тину, Все дивилась я крізь пліт. — „Потривай, моя дитино, Прийде час — пізнаєш світ“. І справдилось: скрізь бувала, Все я вбачила пізвіш, Та над рідний край не знала Ні тепліше, ні миліш.
--	--

III.

Схилились берези безлисті, А вітер у гаї завив, Померкли проміння огнисті І гомін ватих серед нив.	— Скажи мені, сонечко красне, Чого ти поникло чолом, На діток не дивиш ся ясно, Не грієш їх голих теплом?
---	--

Засмучені хмари тїкають До дому! шепчу я з журбою...
 В далечинь, — все небо у млі; Замовч, моє серце, тривай:
 Милїйшого краю шукають, І ми колись певно з тобою
 У врїї летять журавлі. Побачим ріднесенський край!

IV.

Я пряду, а серце вяне, Ах, побути-б трохи з ними,
 Нитка рветь ся мимозїть. З неба глянути кругом
 Де ти, золото кохане; На широке, синє море,
 Як без тебе в сьвітї жить? На міста і хутори, —
 Сльози ллють ся по дурному; Про своє велике горе
 Хай осліпну — все дарма: Все-б пізнала я з гори.
 Ні від кого та й нікому Але відки крил тих взяти?
 З їх порадоньки нема. Туга нитку рве в одно...
 Мов отарами сумними Чи тебе, мій друже, ждати?
 Хмари сунуть в даль бігом... Чи забув мене давно?

2. Кальюла (Іван Якс).

З перших лїт дитину мати Дїти, дїти, коли-б легко
 За рученьку водить; Все могли ходить ви!“
 А як стане підростати, І зняла свій зір далеко,
 Само собі ходить. Мов під час молитви.
 Ступить крок — пильнує ненька „Вчись ходити, синку рідний,
 Що божу хвилинку, Чесним людським шляхом,
 І весела і раденька: Та будь сьмілий, непохитний
 „Ну, як тобі, синку? Перед наглим жахом!“

Ступить крок — пильнує мати
 Та гада з журбою:
 „Хто без мене наглядати
 Буде за тобою?“

3. Адо Піріківі (Гренцштайн).

Смеркло всюди. По степу зеленім
 Срібні роси впали. Тихо в лузі.
 Соловейко тьохка в гаї темнім,
 Аж квітки заслухались у тузі.

Хвиля хвилю у потоці котить;
 Ніч зірками небо осьвітила,
 Мов сьвічки до служби запалила,
 Щоб усіх молитись заохотить.

4. Михайло Веске.

Юрко їде під ворота, Аж басує кінь під ним. „Привяжи коня до плота, — Будеш гостем дорогим“.	З козаком ввійшли до хати, Починають частувать. „Вибач, гостю, каже мати : Треба де-що зготувать!“
— Потривай, бабусю, Як іще Маруся! —	— Що се ви, бабусю, — Адже-ж тут Маруся!

Вийшла дівчина мов пані, Гостю рученьку дає. „Ну, тепер коня до стайні Одведу, — хай їсть і не“.	Пометнулась, а тим часом Застелила донька стіл. „Просим хлібом, хоч не ласим, Та від сёрця ся хліб-сіль“.
— Потривай, бабусю, Хай веде Маруся! —	— Спасибі, бабусю, Як що дасть Маруся!

Вишав сніг. І бистрі крилля
Знову гостя принесли.
Гарно справили весілля —
Танцювали і пили.
— Прощавай, матусю;
Їдьмо лиш, Марусю! —

5. Густав Луйга.

Мати у могилі, батько у шинку;
Злидні посідали в кожному кутку;
Хоть би крихта звісти, хоть би капля снити, —
Нізащо порожні руки заченити.
Вбоге голубятко, в самоті-журбі
Гірко довело ся бідувать тобі!

Іграшки та жарти її не втішають;
Холод з лютим вітром в хаті не стихають,
А женуть до ліжка, — і дріжить в ночі
Кволе та голодне, слізюньки лючи:
Нічим одягти ся — все пішло до шинку...
Що то дожидає тебе сиротинку?

Моторошно в хаті, а вона сама;
На дворі стемніло — батька все нема.
Де-б йому — міркує — по ночі так бути?
Сказано, дурне ще... Де-ж хиба забути
Про дитину рідну, як не в тім шинку...
Як її терпіти, долю сю важку?

Цілу ніч сердешна в ліжку простогнала,
 Люди не почули, як вона сконала...
 Сонечко пригріло, та дарма було —
 І ласкавий промінь і сьвяте тепло:
 Все спала небога... Смерть здалась їй мила;
 Бо вона нещасну тільки й пожаліла.

6. Іван Кундер.

Гляну в твої очі, гляну на сьвіт білий, —
 Годі що збагнути, годі зрозуміть:
 У просторах всюди бачу погляд милий,
 В погляді твому бачу цілий сьвіт.

В ясних оченятах сонце мені сяє,
 Місяченько сьвітить, зіроньки горять;
 Сонце, місяць, зорі — все те зір твій має,
 Бо вони в твому погляді зорять.

7. Фрідріх Крайцвальд.

В моїй думці оживає
 Та сьвята старовина,
 Що пред нами воскресає
 Таємнича як мана.
 Ванемуйне, батьку пісні,
 Коли-б ліру свою дав
 Ти мені, — про дні колишні,
 Про події я-б згадав.
 Перелий ся, рідна славо,
 В сплети римів голосних,
 Щоб розніс ся спів мій жваво,
 Щоб пізнали тебе в них.

Виплинь з Єндли погуляти,
 Дочко велитня-співця;
 Годі коси все чесати,
 Сумувати без кінця.
 Гей, злетіть ся, тіни славні,
 З предковичних наших труп,
 Розкажіть про справи давні,
 Доторкніть ся тихих струн.
 Розкажіть ви всьому краю
 Про Калевин певний рід,
 А я згодом заспіваю
 І собі за вами в слід*).

II.

Все, що в серці ворушилось
 З молодих хлопячих літ,
 Що в ночі малому снилось,
 Все, чим надив мене сьвіт, —

Чи се мрія, що зненацька
 Нас одурює, була,
 А чи справді міць юнацька,
 Що між люди затягла?

*; Крайцвальд обробив естонські перекази про рід велитня Калева і на взір фінської «Калевали» написав епопею «Калевіпоег», себ-то Калевенко (Калевин син). Ванемуйне — бог поезії. Єндла — озеро, в котре буцім би то пірнула з розпукки дочка Ванемуйне по смерті свого коханця.

Все, що здавна повідали	Темна ноче, дружа ліро,
Нам перекази сумні,	Вам звіряв я всі думки;
Все, що зорі нашептали	Розкажіть-же людям щиро
Про коханий край мені;	Про мої жалі тяжкі.
Все, що бачив я в неволі,	Про надію, що не згасла,
Як конав наш люд в тюрмі, —	Хоч чимало я й тужив.
В гидких путах ждало долі,	Воле, краю — сьвяті гасла!
Прагло сонечка у тьмі.	Вами все я тільки й жив.

III.

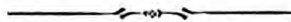
Доля і недоля наче близнюки
 В купі собі бродять по білому сьвітї,
 За рученьки взявшись, мов навик сповиті, —
 З горем поєдналось щастя залюбки,
 Бо їх одна мати колись породила,
 Вкупі згодувала, до купи злучила.

IV.

Море плеще, море грає,	Кого стріне ненька рідна,
Кругом хвилі розкида,	Хто поліг на темнім дні.
Сяє дуже та безкрає,	Не питають ясні зорі,
З шумом котить ся вода.	Не цікавить ся вода,
Не вважає хвиля срібна,	Хто веселий, а хто в горі
Кого втопить, кого ні,	Нудить сьвітом і стражда.

8. Яків Тамм.

— Ох, матусю, козак снів ся,
 Мав він думку мене брать.
 — Цур з ним, доню, не хвали ся,
 Як не хоч іще вмирать.
 — Коли-б смерть така здавалась,
 Так гарнесенька була,
 Я б і трохи не злякалась, —
 Сьміло-б з нею скрізь пішла.

ІЗ ОПОВІДАНЬ ВЛАДИСЛАВА ОРКАНА.

І. Підвечірок.

Вечерів. Сонечко сховало ся вже за гору. Не видно його. Тільки тїнь, що паде на протилежний лїс, каже, що ще не зайшло. Та не зараз воно й зайде, бо тїнь іще лиш за потоком, а на цілім облазі велика білість усїла і не думає уступити ся, ні тай ні...

— Так помаленьки йде та тїнь! — жалує ся тихо малий пастушок, що пасе вівці на тім боці, де сонечко не сьвітить. — Так помаленьки підносить ся!... А тут так скучно... Ба чи винесуть мені підвечірок, чи ні?... Обіцяли до-певне, скоро лиш стане вечеріти. А ось і смеркає і нічого нема...

Позирає до верха на витоптану толоку, куди гонить ся вівці на ніч. Знає, що хто йде, мусить іти туди — знає, що з загороди нема иньшої стежки. Але не видно; ні тай ні!

Нераз, як вдивить ся довго, уперто, здаєть ся йому, наче бачить, як вихилуєть ся з поза верха голова — серце зачинає йому з утіхи скакати — але шож? Протерши очи, переконає ся, що то яловець... „Що його висадило онтам на самий вершок? Аби людий гулити дурно? Як сонце осьвітить його з онтої сторони, та й як з долу дивити ся на нього, то чисто викapanий гаада... Те саме розчіхране над вухами волосє, той сам капелюх на кудлатій головї... достоту гаада й гаада...“

— Обіцяли мені підвечірок. Певно, що вони самі не винесли би мені. Казали би Зосьці або Марисьці... Хоч, хто зна'! Ходять нераз сюди до зрубубу, до лїса, могли би взяти... Ненадса-

дили би ся кусником коржика... А спекли! Знаю, що спекли...
Пусто-ж не мололи вчора на млинку! Мусіли спекти...

Аби скоротити час дождання і немов примусити те, що має
прийти, аби прийшло на час, назначений його волею — зачав
числити найперше до десять, потім до пятьдесят і сто...

Однак як бачив, що дармо числить у своїй пам'яті, зачав
числити кроки, ходячи по паренині, серед віддалених ялівців.

— Як дійду — думав — до сього ялівцю, ні... до того, то
хтось уже прийде...

Але дійшов до нього і вернув ся назад, а тут нікого не
видно, тай не видно...

Аби вже не завести ся останній раз, придумав собі своє по-
ложене найгірше, як міг — то значить: що г'аздиня тільки що
вийшла коржика з печі тай поклала на лаві. Ще тепі...

— Так... І від тепер лиш треба числити час помалесечки,
а само прийде, без чеканя. Мій коржик, уже знаю котрий — той
із самого кінця лавки, підшкробок. Тепер г'аздиня обертаєть ся до
г'азди, тай каже: „Треба-б Юзкови післати підвечірок, бо йому
десь там скучно...“ Г'азда дивить ся у вікно: „От, ще час... до
вечера ще далечко..“ А в душі гадає собі: „Дав би я тобі під-
вечірок, ти шибенику, за те збіже, що ти колись тут вівцями так
спас!“ А г'аздиня — не знає, що він собі там нишком гадає —
бере мій коржик, утирає запаскою тай виносить у хороми на холод...
„Зосю! Зосю!“ — каже, вертаючи у сьвітлицю. — „Або ти Ма-
рися! возьми“ ко загортку, та вбери ся, бо треба йому занести
той підвечірок... Най має. Най собі не кривдує“. Г'азда щось вор-
котить, вийшов на загороду, боїть ся, видко, г'аздині, хоч уміє
клясти, як вїйт. Марися закидає хустку, але їй не пильно... „Хто
там знає, де він пасе!“ — каже. „Та ти найдеш його там, лишень
іди!“ — каже г'аздиня — „а вертай ся швидко, не бари ся, не
роззираєть ся по горах!... Підвечірок йому возьми...“ Марися пішла,
їде, їде... Вже над хатою. Вже на паренині... Як поволеньки
сходить той час!

Пішов за вівцями, аби зігнати їх, заки прийде Марися,
в одну отару. Узрить на власні очі, як пасуть ся вівці, розкаже
відтак у хаті, та будуть з нього дуже раді, що вміє добре пасги...

Позганяв їх усі до одної в долину, тай жде...

— Тепер повинна-б уже доходити до верха, за часок буде тут...

Та минула хвиля і друга і третя, а нікогісенького не видно...

Дивись ся на тїнь.

А тїнь дійшла вже до половини ліса і суне звільна верхами дерев.

— Як дійде до онтої старої ялиці, що ген від вітру хитає ся, то вона буде вже тут... Або ні... Як тїнь догонить онту смеречину при самій полянці, то вона тоді прийде... Або ще ні! Як тїнь долетить до онтамтих відземків, що гендика червоніють...

— То вже буде вечір! — шепнула йому тривога.

Мало не розплакав ся. Вже зачали бігати йому поперед очи колісцятка, але хлипнув кілька сліз тай проковтнув їх. А решта осіла йому гіркістю на серці і зачало йому бути душно та тяжко. Потїшав ся тим, що може заскоро в його думках спекли ся його коржикі. Може ще не виймили з печі. Або стигнуть. Марися ще не вийшла з хати — та як мала прийти?

Зачав молити ся. Найперше, щоб Ангел-хранитель дощильнував коржиків, аби як найскорше спекли ся... Відтак, аби Дух Святий натхнув газдиню, щоб не забула про нього та винесла підшкробок у холод, заки ще иньші вистигнуть... Наконєць, аби Пречиста вставила ся за ним, тай упросила у Госнода, Сина свого наймилїйшого, щоби йому винесли той підвечірок, бо його млоїть... Ой млоїть, млоїть! В небі про те мабуть не знають, як млоїть..

Обходив вівці навкруги, зганяв їх у долину і молив ся так щиро, як ніхто в сьвітї.

Відмовив усї молитви, які вмів на память — а тут не видно нікого, ні тай ні... Нікогисїнько! Ні живої душі. Пусто тай пусто, більше нічого...

Ходить посеред ялівцїв, а вівці пасуть ся, а дзвінки дрібно терликають заєдно.

Тїнь промайнула вже понад лісом тай вийшла до зрубу і звільна сунеть ся до верха. Незабавки вийде на сам верх.

— Тай амінь! — прошептав собі — дармо жду... О Ісусе Христе!

Зачав тихо хлипати...

Але скоро втер слюзи рукавом, пригадав собі, що недалеко в відси, при самісїнькій леваді, засаджений чийсь вагіпець бульби.

— А може-б піти? — подумав — та випорпати здекілька.

Цікавий був, чи вже богато підросли від того часу, як останім разом зазірав до них. Тоді були ще водаві, недобрї до їди.

— Може вже їх можна би пекти?...

Але нагадав собі в тій хвилі, що межі рядами бульби був теж горох. Той уже мусів на певно вирости. Дозрів, лиш нема кому його обірвати.

— Треба піти, переконати ся на місці...

Ступив в перід кілька кроків, але зараз почув, що щось задержує його і торгає за полотняний рукав, тай шепче заєдно: „Не йди!“ Що рушить ся, то вчує поза собою: „Не йди — каже — Юзку, кажу тобі, бо меш видіти!“ О, то не жарти! зачинає вже його страшити. Обзирає ся навкруги себе... Нікогісінько!

Задумав ся тай нагадав собі, як йому те саме „щось“ уже раз казало: Не йди! — а він тоді не послухав, лише пішов та намикав собі стручків до капелюха. Вже мав відходити, аж тут десь вилетів неждано хлоп, (мусів уже на нього давно засісти) тай пустив ся за ним — він в ноги! Але дігнав його на межі тай виторгав за вуха. Одно болить його ще до сьогодні, бо в великій злости підорвав його йому. Але байка вуха, лише капелюха шкода. Капелюх забрав хлоп, тай не хотів віддати, хоч просив його про се дуже красно з далека. Забрав разом зі стручками гороху і пішов. Приганяє Юзко череду до дому, входить до хати плачучи — питають ся: А ти де подів капелюх? Гавда вже й не ждав кінця оповіданя, але викулакував його так, що й до сьогодні чує те за лопаткою; сидять йому так ті кулаки, як би два острі камінці, а часом навіть колють, як за вівцями навганяєть ся...

Усе те стало йому нараз перед очима, а то тому, що не послухав тогді голосу, як казав йому: Не йди! Не послухав, пішов і тільки й мав із того. Навіть стручка гороху не з'їв... малого стручечка! Тільки з того мав...

Може бути, що тепер не стріло-б його таке нещастє, може й хлоп забув про него зовсім... Хиба що дня нагадував би собі. Роботи доста, певно десь сидить коло хати і не вигляне... Але як за той час винесуть йому підвечірок... що тоді буде? Вівці розбредуть ся, а пастуха нема... Побачуть, як він пасе, скажуть у хаті. Дістане-ж він тоді підвечірок! Ісусе, Христе! ратуй! усі Сьвятці які є!...

Іще не затер ся йому в памяти той вечір, коли з плачем пригнав пару овець, тай сказав, що решти нема... Кудись діли ся, пішли між ялівці — а тут вечір та нужда їх віднайде, бо невидно на потемки, що там стоїть: вівця чи яловець?... Так оповідав

просто і нарікав та плакав ревне. Тоді казали йому йти тай шукати, а як не найде, то най до хати не вертає... Се казали йому, більше нічого.

Вечерю їли самі, а він стояв коло порога... І пішов відтак на узгір'я без чутя, з великим страхом, бо всюди була чорна ніч.. Ходив та плакав, та кликав тих овечат... Кликав кожду по імені, голосно, але жадніська не відізвала ся. Лишень сова відповідала йому з ліса, викривляла ся йому, та так сьміялась із нього, що аж ляк брав його.

На саму згадку тої хвилі здрігнув ся і побіг за вівцями, що відійшли... Вже не думав ані про горох, ані про бульбу.

— А може ще винесуть підвечірок?...

Не тратив надії. Пас вівці, завертав їх і силував ся на разі не думати ні про що, тай нічого не пригадувати собі, бо все, що лиш доси пережив, було дуже лихе тай сумне.

А жите своє числив від хвилі, в якій мати загорнула його у валовину тай сказала: „Ади, підемо на службу!...“ Не розумів тоді, що значать ті слова, а потім... го - го! Що вже він пережив від того часу! Мій Боже! Не одному міг би похвалити ся... Кажуть, що треба довго жити на сьвітї, заки чоловік звикне. — А він звик від разу, лише щось млоїло його. Як би так люди дбали про нього, як він дбав про їх маржинку, то нічого не требаб йому більше на сьвітї. Навіть не млоїло-б його так дуже, а може й зовсім нічого... Але вони дуже непамятливї, як прийдесть ся що кому дати. Заслуженинку нераз уже йому вкоротили, відщїбаючи за всякі шкоди. А того ніхто не видів, як він досьвіта, коли ще всі спали, виганяв маржинку пасти. Нераз бувало забували про нього, ніхто не виносив йому сніданя... а він пас... А потім приганяв добре напасену. Але вони дуже непамятливї на чие добро. Тай ніколи не поміркують, як то млоїть... Мусїло їх ніколи в житю не млоїти, або...

Вже сам не знав, що має про те думати, що з підвечірком нікого не видно тай не видно.

— Мусїли про мене забути, мусїли! — зачав лебедіти з тїха. — Не знають очевидно, чи є де в сьвітї який Юзко!...

Жаль йому стало самого себе. Він-жеж мусить босїський уганяти ся за вівцями, пооббивав шкіру на цілих пятах. Тай ніхто не погадає купити йому постолї, хоч перед кождим ярмарком пригадує газді... Пусте! даремне... Заєдно лишень обіцяють. Коби хоч

не обіцяли, як не мають охоти купити, то було-б чоловікови лекше... Не визирав би чоловік із такою нетерплячкою — даремнісько...

— От, як і сьогодні. Треба їм було казати, що винесуть підвечірок, коли не мали охоти? Могли лишень сказати: „Паси, сокоти та не пускай у збіже, бо то твій собачий обовязок, шибенику!“ — тай уже... Але вони приговорюють мені: „Паси, паси! а як меш добре пасти, тай не пустиш у збіже, то хтось винесе тобі там підвечірок...“ І добре пасу, бо ні колоска не урвала вівця за весь день... А підвечірку нема, тай нема... Ніхто не винесе, ні пес!...

Досада спадала краплями на його серце, тай так багато її наплило, що почув себе лихим.

— Ошуканство! — думав — тай тільки. Наобіцяють, налестять словами, а відтак нічого...

Але що pomoже злоба супроти немочі? Почув се сам, як пустив ся за сивою вівцею, аби її дігнати тай укарати за те, що пішла на збіже, поки він думав.

— Я тебе тут прецінь раз... циганська пуго...

Біг, що мав сил, але вівця бігла ще скорше. Не міг її догонити — змучив ся, впав і став тяжко дихати... Даремна злість. Нічого не вдіє проти немочі.. Почув се сам.

Вівці побицкали ся; а та сива, що все попередом йде, побунтувала иньші так, що взяли гонити по взгірях, як би дідько в кожду з них уступив, наче побіснуватіли.

Не чув уже в собі сил зганяти їх у долину. Злоба ослабила його зовсім. Водив лише за ними назирцем очима, лежачи, щоби відтак знав, як підійме ся в землі, куди котра пішла; тай аби й вони знали, що він їх пантрує та не важили ся в його очах іти на чужу шкоду.

Видів, як поставали на часок тай поділені на гурточки розходили ся і пропадали поміж ялівцями.

Червоне зарево погасло коло верху. Тінь посунула ся до самого шпилю, відтак оперла ся на небі і щезла.

— Сонічко вже певно зайшло.. Треба би гнати... Але так як лежав, десь усе в ній примерло. А гадка, що мусів піднести ся з землі, уже справляла йому біль.

— А нехай там! — подумав — нехай заходить!... Я тільки час ждав, аби зайшло! Мусіло ачейже зайти... Тепер уже дарма!

І ждати нема що... Підвечірка ніхто вже не винесе... Хто носив би там по ночі?..

Остання неясна надія розвіяла ся — і все нараз у очах потемніло.

— Амінь тай кінець!

Підвів ся на руці, але не вставав, тільки присів. Присунув ся до ялівця, скорчив ноги, заплів пальці поза коліна і спер на колінах боролу...

— Най дієть ся, що хоче — не піду... Не рушу ся і що мені зроблять? На злість не пожену до хати... Най журять ся. Най там побоять ся, що вівці мені займили, що вовк їх з'їв... Най пострашать ся...

Зганяв упірні думки і затинав ся в серці. А жаль звільна огортав його цілого, що раз то більший жаль.. Упір, залитий сльозами, гас — підносив ся голосний плач, а серце кричало жалісною скаргою на весь божий світ...

— Не винесли підвечірка! Не винесли!

І не винесуть. Знав те, що вже не винесуть.

Щось у горлі зачало давити його. Цілий потік солоної, гризучої гіркоти цинив ся і підносив ся до очей, аж вкінці переповнив ся і витриснув, як те жерело, народжене в скалі, що бе просто в гору білою струєю, розприскує ся у світляні крапельки, в тихий безупинний дощ.

Ніяким світлом не міг зупинити сліз. Бігли сиві краплі — одна за одною — що раз борше, що раз скорше, аж зачали наздогін цюрком плисти, білою ниточкою, простісінько на землю...

І довго-довго в тій пустарі не чути було нічого — лише в віддалекі доходило бляєне овець і сердечний плач їх пастуха, що губив ся в просторі...

А сумерк уже вийшов із долу, з потока, де спав цілий день у смерековій тіні — витяг довгі лаби, чорні та кудлаті і причасний зачав повзти по стрімкій збочи, під ржавий сірий верх...

Настала тишина...

Плач, вмучений, утих парешті.

Вівці погубили ся. Дзвінків уже не чути. Не чути нічого...

Далеко десь, кудись поза лісом, співає гомін, щось грає предивно...

Якісь знайомі голоси долітають...

Відки вони прийшли і звідки він їх знає? Памятає добре...

„Спи, дитинко, спи...“

Ту саму пісню співав колись йому хтось... Ба чи не неня? Хто зна', може й вона... Певно, що вона... приспівувала йому... тямить гаразд...

Але то вже так давненько, так десь дуже давно...

Тоді ще не служив тай не пас... Ба ні, пас дві ягниці... але лишень дві... Були дуже потульні... Ходили за ним, як дві собаки... Давав їм з руки сіль... тямить гаразд... Що стало ся з ними, не відає вже... Мусів їх певно десь вовк з'їсти, або що... Але-ж бо тепер вовків нема... а може тоді були? Нагадував собі, але не тямив, щоб бачив якого... хоч нераз по полудни виганяв за гору, де вже не було загород, лишень ліс та ялівці, лишень один ліс... Не млоіло його тоді ніколи, бо було кому за него тямити... А тепер? гей, гей милий Боже! нікого нема... нікогісїнько на пілім сьвіті... Сам один та Ангел-хранитель, що завертає йому вівці.

Зачав йому снити ся сон... Пас вівці по сугорбах між ялівцями цілісеньке пополудне... Обіцяли йому підвечірок, обіцяли на певно, як добре пастиме. Не пускав їх у збіже ні разу, не пускав, заєдно пильнував і ждав і пас... Тай смеркло ся вже, а підвечірку не видно... Обіцяли на певно, як буде добре пасти... Ждав тай ждав, ба чи не винесуть? а тут не видно тай ні... Сонечко зайшло — тїнь поза верхом сховала ся — вечір зробив ся, вечір і сумерки... А тут вівці погубили ся між ялівцями, пішли геть далеко, ані їх не чути... Нічого не чути... А підвечірка не винесли... ніхто не виніс...

— Хто відає, де вівці діли ся? — журив ся у сні. — Чи не пішли у збіже? Ангеле-хранителю мій! — зачав молити ся... але зараз-же перестав, нагадав собі — бо затямив се й у сні — що підвечірка не винесли йому...

Нехайже! — най ідуть, куди хотять... Най ідуть...

Що там? З потока чути якісь дзвінки... А диви! виходить одна за одною... сиві і чорні і білі ягниці... ціле стадо... Мусів їх хтось займити із збіжя... Але пі!.. Простісенько йдуть по збочи д' горі... Просто ід ньому... Хто-ж би се гонив? Дивіть ся і бачить і очам не вірить. Сам ангел-хранитель гонить їх.. Сам ангел-хранитель!...

— О, ти мій ангеле солодкий! — шепче з тиха — який він білий, білесенький... який він добрий... як йому хотіло ся йти там по вих?... І позгонював усі до одної і жене в гору... Може навіть підвечірок несе... Хто ж відає! Може й несе... Як по обіді вийшов з неба, то ще сам не їв... Лишень хто знає, чи дають їм у небі підвечірок?... Може йому який иньший ангел виніс на відвечір підвечірок... Певно ще сам не з'їв... Не мав би серця сам з'їсти, преці ціле пополудне стояв коло мене тай бачив, як мене дуже млоіло... А може він з відки инде йде, та по дорозі йдучи завернув мені вівці... Але підвечірок мусить преці мати... зістало йому й для мене, він жеж не багато їсть... преці то ангел... Ба, не знати, що вони там у небі їдять. Незабавки побачу на свої очи... може хлібець білесенький, пахучий дуже... Гонить уже, гонить, уже недалечко! Ще крізь ялівці... Уже знаю, що скаже мені... Скаже так: „На-ж тобі підвечірок, бо ти так довго ждав... най тебе не млоїть.. На, возьми, та їж!“

Нагло сон цурхнув — а він учув у великім страху, як щось схопило його за волосє... Хтось заревів йому над вухом:

— А ти тут, псякров собача!...

Тай знов дістав підвечірок, про який і не сnilo ся йому.

II. Недовіроқ.

Сумно і важко в підкарпатській долині. Слота триває вже два тижні... Зі всіх усюдів, з полудня і заходу, з далеких сьвітів і в за моря злетілись мраки і придавили ту безталанну землю, ту країну сліз, нещастя і вічної нужди; розстелили ся по мокрім бульбиску, що зараня поросло лопухом та їдким молочієм і переганяють ся по сугорбах і толоках, де червоніють ржаві роз'орані і нічим не засіяні загони.

— Уже давно не було такої весни — говорять потривожені люди між собою. — Анї бульби засадити, анї то обсіяти, як належить ся, бо якже? Доц та слота без упину... Боже милосерний та дорогий, та добрий! Щож то стало ся, ой що стало ся, що Ти так завзяв ся на нещасний нарід?...

— Йй, дайте покій! — кажуть старі. — Не будьте такі прикрі. І Панбіг змилуєть ся, як його лише злість лишить...

— Ба певне, та...

— Найгірше першу біду перетривати, то потім уже чоловік звикне...

— Бо мусить...

— От не грішіть, мої любенькі, та не виговорюйте нічого против божої волі, але майте собі те на увазі, що Бог усе має над нами обачіне, лише що ми того не пізнаємо, бо недостойні...

На сі слова ніхто не має відповіді, лиш один Цирко, що сидить коло самого костела. Він відай сумніває ся, бо якось незрозуміло клінає очима. Та хто би там обзивав ся на такого недовірка? Не вірить — то змірить і сам переконає ся.

В костелі править ся відправа, щоб упросити у Господа Бога погоди. Народ філями заливає деревляний костел. У сьвятини стиск, духота, плач, проклони і крики; по Службі врочиста суплікація, органи і зойки. Весь народ просить плачучи милосердя господнього. З далеких ростік сплив до престола і хрестом падає перед виставленою монстранцією...

По відправі виливає ся потік відкритих голів із церковного цвинтаря і розпливає ся по камінястим зарінку. Видно громадки, що більшають що хвиля, говорять тихо, трівожно, без крику і гамору.

На довгих лавках перед коршмою - ратушем засіли рядом газди старші і піджилі. Сидять з понуреними головами; клапті білого волося ослонюють їм опалені шиї. У сивих сердаках з овечої вовни, видають ся мов ряд нужденних ялівців, обсипаних снігом.

І у вїйта в уряді громадським не так гамірно й крикливо, як звичайно. Посходили ся, що правда, всі радні; не бракує ні Андрушка з над межі, ні Юзи від Хлипайли, ні Томка Неборака зі Скалистого. Є й пан писарь, „одна голова на чотири села довкола, один розум і одно панованє“.

Сидять тай сидять, бо лавок не бракує; пють тай пють, бо щож мають робити в такий тяжкий час — але у всіх видно одну тривогу і вічний сум, що млиновим каменем упав на совість і не рушить ся.

— Ой так, мої любенькі — зачав Томко подаючи чарку кумови. — Не доста одної біди на сьвітї, ба в одно мусить їх більше бути. Християнин обгонаєть ся, знаєте, сїнає ся на всі боки, а тут дармо, бо як здавлять тебе з усіх боків, то й не дихнеш небоже... За ваше здоровля!

— Дай Боже!

— За нашу біду...

— Відоньку люблю...

І черга пішла рядом, не минаючи нікого. Війт Окпінський шинкує метко, справедливо, поморгує до кожного з осібна, всім притакує та затирає руки; видно рад зі себе і з цілого світа.

— Ба чи тямите, пане війте, коли таку весну?

— Ба як би я не тямив?

— Гай, гай! щож то діє ся мої любі, кохані, дорогі — войкає Томко. — Ані бульби застромити в землю не дасть, ані нічого... Дознаку все скапає та змарніє.. Матінко божа! дайжеж тої погодоньки! упроси-ж у Ісуса Христа, твого синочка найдорожшого... Царице небесна! Пані паша!... Дай Боже здоровля...

— Дай Боже!

— За нашу біду...

— Відоньку люблю...

Мовчки подавали дальше пузату чарку, та вважали, щоб не розіляти, не змарнувати дару божого.

Як прийшла черга на писаря, він узяв штудерно двома пальцями чарку, приглянув ся їй і випив; потім наляв другу і без ваганя випив. Подав зажуреному сусідові, хтоб він не був, порожне, зелене скло. Так робив усе, від коли пізнали його тай ніхто вже сему не дивував ся.

— Мусів з тим уродити ся — казали — або, хто зна'...?

— Го, го! В нашого писаря голова на карку, але не для вошиї! Цілісіньку вам проповідь повторить тай ні словечка не пропустить... Такий уже з роду пам'ятливий...

— Дав йому Боже талан...

— Аби мав чим жити... Одні живуть, знаєте, з землиці, а другі легко — з талану... На одних Паибіг більше ласкавий, на других менше...

— І в небі нема справедливости...

— Не грішіть! кажу вам, бо...

— Хто грішить?

І скоро було-б прийшло до бійки, бо кількох стало горячо в обороні небесної справедливости, але писарь устав із за стола і відкашельнув виразно три рази. Се значило, що хоче промовити... Всі втихли. Він спер кулаки о стіл і зачав говорити:

— Не скажу вам нічого иньшого, тільки те, що говорив пан-отець на проповіді...

— Ми се вже чули...

— То вчуєте другий раз — не завадить...

— Слово боже — зачав писарь -- се як би ясний хлібець що ніколи не проїсть ся, ні!

— Ой не проїсть ся, ні!

— А тихо там!

— Так само як небесна манна...

— Не як вівсяна паляниця...

— Цить!

— Слухайте!

— А хто його буде слухати не сплячи — говорив дальше писарь — того вуха будуть отворені на всяке слово говорене і писане. І стане йому в лепеті ясно, казав пан-отець...

— Ми то вже знаємо!

— ...і пізнасть усякі артикули віри нашої пренайсвятійшої і буде як той філософ, що зануздав еманацию...

— Ба про що ви балакаєте? — смикнув його Андрушко за рукав.

Збитий з пантелику писарь такою нечуваною увагою закашляв раз, покашляв другий раз, а вкінці душком випорожнив чарку, що стояла перед ним.

— Біда є тай є! — зачав втираючи губи.

— Так то й говоріть! — покрикнуло кількох. — Що там філософи!

— А знаєте, з відки бере ся?

— Ба! лихий би вгадав... Прийшла та й є, псявіра...

-- А що казав пан-отець?

Усі задумали ся.

— Но, що казав? Повіжте... — прошептав Томко.

Писарь поглянув довкола оком філософа, „який зануздав еманацию“...

— Гріх є в народі! — гукнув -- гріх є і кінець.

— А куди діла ся біда? — втрутив жалібно з кінця стола Андрушко.

Писарь звернув на нього гнівні очі.

— Біда в гріху, а гріх у біді! Розумієш тепер?

Усі мовчали. Пан писарь говорив далі:

— Пан-Отець документно виказали, о що ходить. Не йде — каже — о тих, що забавлять ся в коршні або в Кулку. Бо й що має бідний християнин у неділю робити?

— Ба так! — потакували.

— Лишепє ходить о тих, що під звиницю не заглянуть, а Дім Божий обходять з далека... От ті єретики, недовірки, — говорив дальше — що неділю сьвяткують у хаті, оминають чесних людей, до сповіди не йдуть як Божий рік, а лише грішать, грішать тай грішать... Вони вчать ся розуму з диявольських, безбожних книжок, вони то запродали сотоні свою душу на вічну погибіль...

Тут відсапнув пан писарь і випив чарку.

Потім витер піт із чола, на яким набіглими жилами була виписана проповідь.

— Є тут між нами такий, що видів безбожні книжки?

Мовчанка.

— Слава Богу! справедливість не покинула ще нарід... Дві неділі сонечка не видно... Вас то Бог карає за тих запродавців. Ціле село терпить за одного..

— За Цирка! — шепнув Томко.

— За Цирка! — повторив писарь і скоренько додав: — Панбіг заслониw своє обличчє перед нами...

— Бо ми недостойні...

— Хто недостойний?

Вчинив ся гамір. З гамору годі було що зрозуміти, лиш одно слово: Цирко!

— То пєякров — він нас губить...

— Чортяці душу запродав!

— Пан-Отець... — зачав писарь.

Не слухали його. Завзятість на Цирка росла; договорювали на нього щораз то нові поведінки.

— Іду я собі раз — каже Томко — поглянути за пастухами, а той, знаєте, що робить у самісіньку Службу? знаєте?

— Ну, що?

— Птахи ловить... „Чорт матери твоїй“ — кажу до нього — „то ти осьдечки? А хтож за тебе у церкві?“ — „Я — каже — за себе наймив!“ „Кого?“ — питаю. „Блажка Щипту“ — каже — „Я йому коснв, а баба жала...“ „Пожди-ж, ти шибенику, — кажу. —

Чорт Щипту за тебе до пекла не візьме. Меш сам сотону обслугувати...”

— Сім рік несповіданий!

— Напроти костела сидить...

— Бретик! Лютер! Бузувір!

Начальник озвав ся:

— Не пє, каже, анї до коршми не ходить...

— Бо йому чорти горівку до хатиносять. На що має трудити ся?

— Ба не вже?

— Повісити собачого сина, то опам'ятає ся...

— Навчити шибеника розуму...

Всі зірвали ся з за стола. В очах кожного заіскрив ся грізний, понурый фанатизм.

Нараз втворили ся двері і ввійшов Цирко.

Двайцять ніг раптом посунули ся до него, двацять кулаків узрів над своєю головою. Але замість перепудитись...

— Заждіть! — сказав спокійно. — В чім річ?

Половина кулаків упала долів.

— Ти недовірку! стягаєш на нас пімсту! через тебе дощ паде...

— Та дайте мені сісти! — озвав ся Цирко і звертаючись до вїйта шепнув: — Чотири фляшки!

Всі здивовані відступили від нього, подивились по собі, а вїйт скочив до шафки і поставив на столі чотири літри.

Цирко підійшов поволи і наляв.

— Хто не пє?

Ніхто не відповідав. Випив до першого з краю. Поприсувались мовчки і несьміло. Ніхто не хотів бути останнім. Писарь тільки забув про свій звичай і випив лиш одну чарку.

— То ви пєте? — спитав Андрушко.

— А пю!... ось бачите! — відказав Цирко.

— Но, но... хто би то надїяв ся...

— Нічому не треба дивувати ся, — сказав з пишна писарь.

Бесїда навязала ся, а за другою чаркою стояв голосний гамір.

Кождий звертав ся до Цирка, кождий хотїв з ним говорити.

— Куди Біг провадив? — питали його.

— До фольша!

— Та в сьвято?

— Ба коли-ж? В робітну днину часу дасть Біг, а тут штанята дрантиві...

Витягнув ногу.

— Ваша правда, куме! — відказав польовий. — Лишень уважайте на неділю, уважайте, що то гріх...

— А як би вам гибло теля в неділю, не ратували би ви?

— Ой куме, куме! Коби ви заглянули коли до церкви, хоч раз на який час... Нарід молитесь про погоду... Адить і вам треба...

— А я собі так мітикую — зачав Цирко. — Люди моляться, то слава Богу, то обійде ся без одного. Панбіг і не відає може навіть, чи жиє на сьвітї який Цирко...

— Не балакайте пусте!

— А до неба не напіраю ся, бо мене й так там посадять на остатнім місці... так, так...

Черга знов пішла рядом.

— А відтак і сесе мітикую — тягнув Цирко — як усі молять ся, як молитесь ціле село, то Ісусу Христу більше чести, ніж від мене... так, так...

Задумав ся, спер ся на руку і новели посумнів, а кумове гостили ся чесно його вином.

— До неба не напірає ся... но дивить! Що то за...

— Тай ніколи — ворчав Цирко — не докалатав би ся я... дарма! — підніє голову. — То наприклад ось так: вношу я до старости суплікацію, тай війг вносить... Війта приймуть у перед, посадять на кріселці, а я мушу в сїнях стояти, лютити ся і ждати...

— От правда! — пчихнув війт.

— На здоровля! — відповіли.

— А то — кінчив Цирко — борше ви випросите у Ісуса Христа погоду, ніж я, мізерне сотворіне...

— Правду каже! — сказало кількох.

— А як вам сонечко сьвітитиме, то й на мою нивку не полє...

— Ба якже би!

— А я тогді буду ввихати ся по полю!

Не знали що відповісти.

Всім принадали до серця розумні слова.

— То то лепета! — говорили між собою.

— Гараку! — крикнув писарь і подивив ся з горда на всіх. В мить з'явила ся фляшка.

— О, тут не зловите мене! — шепнув Цирко і встав.

— Чого тікаєте?

— Мушу!

— Кудиж вам так пильно?

— Час не стоїть, лиш іде... Треба його заєдно доганяти, аби не втік...

— Що мудро говорите, то мудро, але... випийте з нами!

— Годі!

— Та сядьте!

Кинули ся до него і зачали тягти силою. Один за сердак, другий за киттар, иньший знов де і як міг зловити.. Але він запер ся ногами і ані руш. Натягали ся і помучили ся з ним.

— Тверда ваша совість! — казали сапаючи.

— Що робив би я без неї на сьвітї? Земля тверда як скала, ані угризти, то треба твердо завзяти ся, аби вижити... Куме! — обернув ся до вїйта — маю до вас невеличкий інтерес... але то вже завтра — додав надумавшись. — Витягніть-ко ще одну флящину! — шепнув і взяв шукати мідяків за пазухою.

Радні гадали, що Цирко уткне собі фляшку в рукав, та на велике диво і радість Цирко поставив її на стіл.

— Лишаєте ся? — кликали.

— Ні! лишень хочу випити за ваше здоровля, а потім ви решту за мов... Дай Боже!

— Дай Господи!

Цирко попрощав ся з усіми.

Вїйт воркотїв щось незрозуміло, випровадив його до сїней, але вже не побачив злобної усьмішки на Циркових губах. Він скоро перескочив поріг, сплюнув опісля перед себе, поправив капелюх і пішов.

У хаті закипіло по його відходї.

— Ото раз чоловік!

— Коби більше таких.

— Вїйте..

— Християнин, як належить ся! Нашої віри, сьвятої віри...

— Вїйте! а дайте-ко ще капку. Най буде по рівности...

— Чи тямш, Андрушку, як то ми разом пасли? Дай вам Боже!

— Дай Господи!

— За нашу біду...

— Бідоньку люблю!

III. Ясна поляна.

Ліс.

Понурий, тихий ліс... Відвічні ялиці, смереки порослі мохом, величезні дуби, що сягають до неба, незнані людям старі дерева. У великій тишині колишуться звільна. А по верховітю вітер співає і грає. Пісня вічна, дивно сумна, про загиблі давні світи, про промінні звізди, закляті у лід...

До того ліса, до відвічних пралісів прийшли мандрівники з незвіданої країни. На раменах несли тяжкі топори і почали стинати і валити дерева — бо прийшли на сю землю, щоби її посісти і вчинити своєю кормильницею по вічні часи.

Зі стогоном валять ся струнки сосни, падають із лускотом старі ялиці, ламають молоді блідолисті деревця, що вітер засіяв. Громовий гук летить по галузю, а коли гинуть правідвічні дуби — стогне понуро ліс...

А люди тнуть... день і ніч, без перестанку, без милосердя тнуть. Дивна впертість у тих малих сотворінь — велике завзяте... на жите і смерть!

Коли бачуть незвичайний опір скаменілих дерев, завзяте їх росте чим раз більше. І серця їх переменяють ся у сталь топорів, що на вістрях мають смерть...

Як уже витяли добрий кусень ліса і стратили з очей те місце, звідки зачали тяти, огорнула їх серця залізна горячка і зачали розжеврювати іскри дрімучих бажань, які повстають у сні.

Забули про ціль, в якій прийшли сюди, бо вбили її иньші цілі, більше могучі. Цілі ті зродили ся з роздумувань серед дрімоти розжареного серця й серед дрімоти ума, що кипів незвичайною борбою.

Без труда увірили, що посіли ту землю та що земля та стане від генер їх кормильницею в простої вдячності, що увільнили її від тягару, який давив від віків її груди. Увірили в те і зачали між собою говорити :

— Шукаймо сонячної поляни, що дає щастє втомленому. Та поляна перед нами в лісі... Ідїм, шукаймо, то й знайдемо її...

І зачали запевнювати себе взаїмно, що знають про неї від своїх батьків. Вони були праведними людьми, а Бог сам широко розказав про неї їх прадїдам і прабатькам, коли посилав їх на сю землю.

— Ідїм і віднайдемо!

Декому зневїра переповняла серце. Вони радили:

— Рубаймо сей нещасний лїс, а як буде поляна, сама вирине з лїса... Устануть наші сили, помремо — то дїти наші підіймуть топори... не дїти, то внуки або й правнуки...

Але більше було таких, що забажали бачити щастє власними очима і їх рада перемогла. Покинули топори і пішли. Осталась лише мала громадка.

Тих, що йшли, огорнув страх на самїм порозї до вїчности. Бо лїс видавав ся їм вїчностею. Але не злякались і пішли.

Ідучи помагали собі піснею і голосними окликами давали знати про себе товаришам. Перейшли вже не малий простїр, як захопила їх нїч. Ватри не розкладали боячись пожежі. А що пожирала їх горячка чим раз більша, то й не хотїли відпочивати, доки не зайдуть. А наколи-б завели ся у своїй вїрі, тоді сам відпочинок буде для них щастєм. Тому йшли і в ночи, спотикали ся о галузе, поломане бурею. Ішли в напрямї звїзд і на здогад. В день стрїчали рїжні рїчи, майже незвісні їм.

Але не звертали уваги на те, боячись стратити марно час. Чим дальше йшли в той темний недоступний пралїс, тим більше жадоби будило ся в їх серцях. А все прямувало до одної точки, до тої ясної, але незваної поляни, яка дасть їм випочинок і віддих.

Але в труднїм походї малїла їх вїра. Та поляна, до якої рвались їх серця з такою безмїрною тугою, здавалось мовби втїкала перед ними. Чим дальше йшли, тим дальше відсувалась вона, а іноді зникала майже з перед їх думок.

Незнана трївога шентала їм заєдно слова переповненї неспокоєм. Слова ті підгинали вїру в жите і в непоконану силу того жита. Стали сумнїватись... Зї сумнїву і трївоги зродив ся страх... Рїжні привиди зачали маячитись та пересуватись густою, темною хмарою почерез їх дорогу.

Дивоглядні, страшливї обриси дерев ставали їм перед очима мов страховинє, зупиняючи похід. Сумнїв чим раз більше ослаблював їх змученї сили... Чули, що слабнуть...

Деякі зачали нишком нарікати, що не підуть дальше — і кидали проклони на тих, що їх вивели. Вернули-б радо до первїсного жита, до тихої безжурности, але згубили дорогу до повороту, бо не робили нїяких знаків на корї дерев, які минали по дорозї.

Не знали, як довго йдуть, лише що мусять так іти до смерти. Про те вже не сумнівали ся їх серця, мучені тугою і розпукою.

Аж ось збирають ся чорні хмари — вже заслонили сонце — і стоять над ними і клублять ся звільна. Ніякий промінь не продре ся крізь гіляки та листя, не впаде на їх лица обілені страхом. Що раз темнійше.. Цілий ліс дрожить — дрожать залякані дерева — з віддалеки надтягає буря — іде громова загида... Перша блискавка... далека... підземний гук...

Смертельна тривога огорнула їх — стоять мовчки, мов людський привид — аж тут у сьвітлі блискавки уздріли близ своїх стіп урвище... чорне як пронасть... без дна!...

У краю первісних жител опущені їх товариші, побудували хати з гарно обробленого дерева, щоб мати дах над своєю головою і місце тихого, нічного спочинку.

В сонячні дні виходять із топорами до ліса і згадуючи братів своїх, обтинають грубі гіляки повалених ялиць і рубають тверді смереки в м'якості своїх серць.

У глибині ліса шумлять старі дуби, як то давно-давно бувало, ще за людської непамяти — а по верховітю дерев вітер співає і грає вічну пісню, дивно сумну, про загибші давно сьвіти, про золоті звізди, промінні, закляті в лід...

Переклала Лєся Озаркевичева.

IV. З країни Горців*).

1.

В одній із гірських парафій виспала ся зі Служби перед церкву громада людей. Іду між них, а знайомі стискають мені руки і витають сердечно.

— Щож тут коло вас чувати? — питаю, відповідаючи на поздоровлення.

— Все одно, пане: біда тай біда.. Иньшого не почуєте.

— Вона — докинув другий — впахасть ся дверми і вікнами до хати так, що не силен чоловік обігнати ся...

— Не пускати! — кажу.

*) Горцями називають ся польські гірняки на схід від Бабиної Гори.

— Ей пане! Таж чоловік боронить ся, як може, але руки умлівають і розуму не стає... Заткаєш одну діру, то друга отворить ся — і так усе.

— Ой так! — потакнула громада.

Сум на лицях, журба в очах. Викликають сумне вражінє вігнаних на заріз овець.

— Ісусе любий! змилосерди ся наді мною, — йойкає якась жінка суха, як скипка, і протягає руки до дверей церкви.

— То, знаєте, бідна комірниця з Конинок — пояснює газда, що стоїть побіч мене. — Мала сіромаха один загін із бараболею, більше нічого — та прийшли сеї ночі дики з ліса і знищили до крихти...

— Ой буде копати сарака! Моцний Боже... — милосердили ся жінки, поправляючи на раменах хустки.

— Коби хто ті дики вивів від нас! — говорили між собою — то громада зложила би ся для нього...

— Таж тут був раз якийсь мандрівник. Він був би їх вивів — пояснив побережник — та щож, коли бояв ся розгнівати графа.

— То най полюють на них, або що! — промовила гнівно якась газдиня. — Прийде копанє, то пильнуй ніч за нічю, бо з'їли би тобі все до крихти. Що то нікогісінько нема на світі, аби тим займив ся!... Досить не виросте, бо й куди? та ще й дики винищать. Кілько бід на світі, то всі звалили ся на нас... Боже, Боже! Що вже не дієть ся!

— Любоньки мої! — промовляє до неї кума з гірким усьміхом. — Вже то так буде,.. Дарма! Ми не направимо світа...

— Є люди, що думають про його нараву — втрутив я.

— Боже їм помагай! — піднесли в гору очи. — Але доки сонце зійде, роса очи виїсть...

— Ліпше здати ся зі всім на Бога і чекати кінця... — відізвав ся з переконанєм Король, прозваний також Монархом.

— Так, так — потвердив дяк, що проходив обік. — Кого Бог сотворить, того не заморить...

— Надія в Бозі... в торбі сир! — шепнув за ним злобний „кум із над межі“.

— Волочить ся пєся віра, стерво, біда собача... — кляв із тиха зденидований песиміст від уродин і спльовував раз по разі.

Із церковних дверей вийшов отець сотрудник. Народ тиснув ся до його рук, цілюючи зі всіх боків.

— Чомуж не йдете до дому? — спитав.

— Нема чого, єгомостику, бо там біда...

— А тут що вистоїте?

— Оттак побалакаємо та порадино ся...

— Самі?

— Як ката нема, то й миши газдують... — заворкотів придириливо старий газда.

— Таж мабуть мають давати запомоги... єгомостику любі! — мовить плачливо низька жінка.

Священик задержав ся.

— То тільки бідним комірникам.

— Таж ми всі бідні, єгомостику! — повіли.

— Нема раз до рота...

— А на собі не урвеш...

— Ой так!..

Священик пішов, а вони знов розбалакали ся, поділившись на більші і менші гуртки. Не спішило ся їм домів. Чого? Знали, що заставуть усе те саме: плач і скрегіт. Тут полекшать собі бодай при спільній балачці, тай безнастанна журба покине їх хоч на хвилину.

Сонце підійшло висше. Паламарь вийшов останній із церкви і позамикав двері -- а вони стояли гуртками на цвинтари балакаючи. Вкінці як виговорили все, що їм лежало на серцях, а було того немало, стали розходити ся і губити ся. Кождий поступав на часок до склепу, до крамниці, аби поборгувати муки або круп. Але найбільше люда тиснуло ся до Абрамка, що торгував кукуроною. Не один витяг мішок із за пазухи, аби насипати в нього якого зерна, „бо ті дітиска чекають, чекають... а гірко їм, гірко!“...

2.

Я вийшов ранком із своєї хати під лісом і взяв сходити в долину вузьенькою стежечкою посеред зеленого на збочах вівса. Я був уже за потоком, коли почув позад себе сухий, дихавичний кашель. Рівночасно долетів до моїх ух придушений, храпливий голос:

— Пождіть, пане, то піде ся нам приємнїйше...

Я пристанув. Низький, сухорлявий хлоп зходив повільно зі збочи попри густо розсіяні ялівці, піцпираючись кривим костуром.

— Слава Йесу! — сказав уже з близька.

— На віки. Душить вас?

— А душить, завзята пся кров дихавиця...

— І ноги болять вас?

— А болять — відповів, віддихаючи тяжко. — Задуха на-
посїла ся на мене і душить, а тут, знаєте, і в ноги влїзло. Біда,
бачите, як хвороба спїймає чоловіка на два кінці...

— Радите що?

— Та що? Нічого не раджу. Найліпша рада була би — зїести
що скоромного. А тут нема, бо звідки? Їсть ся ту кукурузу тай
їсть із дня на день... Треба щось до того. Бо, знаєте, при одній
шпирці навіть кіт здохне. Проїсть ся зовсім. А тут нема ні звідки,
ні як, ні що...

— Така у вас біда?

— Біда, бідонька наша люба! — засьміяв ся сумно. — Іду
тут ід церкви. Мають мабуть роздавати за дармо кукурузу —
може й мені дістанеть ся що.

Підсьміхав ся безнастанно. Я глядїв на нього повний при-
крого здивованя.

— Мають дати бідним, як чутно, а ви маєте ґрунт.

— О, пане, ґрунт!... Та маю кілька тих моргів, як кождий
у селї. Але йдїть но ви по селї і питайте, чи найдеть ся хоч
один, аби сказав: Маю що завтра вкинути до рота...

Я станув перестрашений, немов над бердом.

— Так, так, пане, так — усьміхав ся гірко — нема такого,
нема... З року на рік упадають ґрунти... Не диво! Бачите, яка
то вівсина? — показав рукою. — Проколюють ся ті зелені сте-
белини з глинки, але що на тім буде? Одно зеренце. Та й те
зїдять у полі миши, або дикі свинї. Нема що збирати, нема...

Ми йшли хвильку мовчки.

— Бачите — говорив дальше — дїд у селї заможнїйший
від ґазди, бо йде хата від хати і дадуть йому: як не тут, то там...
А ґазда не піде, не протягне руки, бо стидаєть ся... Але...

— Дїдько по гонорї, як пусто в коморї — шепнув собі,
йдучи за мною стежкою.

— Страшно! — відганяв я натовп думок.

— Що страшне? — підхопив із терпкою усьмішкою. — Буде ще гірше... Надія в Бозі... Буде! Хто на те порадить?

А опісля, як би для заспокоєня думок, додав:

— Не за нас настав сьвіт, не за нас скінчить ся...

Ми йшли вузкою стежкою, один за одним, поминаючи самітні смереки і купи розсіяних по пустих толоках ялівців.

Хлопа мучила мовчанка, тому спитав:

— А щож там у сьвіті? Прийшла мабуть завія на жидів...

— Ей, дурниця — відповів я — супроти того, що тут дієть ся!

— Паноньку! Ціле жите дурниця тай тільки...

— Бо тут писали газети, — почав на ново по хвилі — але не однаково писали... Одні подають, що на Турбачу зійшла ся тисячка хлопів, а иньші подали кілька тисяч... Га, га... Миж тут близенько і нічого не чули про те... Тільки, знаєте, йшли баби з Новому Торгу верхами і виділи там двох хлопів, як собі відпочивали, сидячи при дорозі... Може то вони донесли?... Бабський страх, то знаєте не малі має полуди. Йому двоїть ся і троїть ся все в очах... Але воно мусіло щось бути, бо й суди з'їхали з Відня і вояків дали на квартири... Воно то не без того!... Прийшла, ба-чате, на жидів завія, як та зараза на бульбу...

Я не відповідав. Чорні думки мигали мені перед очима. Я йшов посеред пустарів, де для овець за мало паші, а тут люди мусять жити, приковані на віки камяною конечністю...

— Дивно, що їм нічого не зробили, бо то народ, знаєте, завзятий, збіджений і гнетений звідусіль... — говорив, дихаючи за мною. — А з жидами, то сказав би я, як із вошима на лобі... Кусають тебе, тай кусають, а ти драпаєш ся тай драпаєш... Бо ти непорадний, чоловіче, як останній дід. Га, щож! Цильніше черево, як голова, бо від нього йде розум...

Закінчив сентенцією, підсьміхуючись гірко і йшов за мною, штільгукаючи і віддихаючи грудьми як міхом.

Ми перейшли так спорий кавалок і сходили в оселю, розложену чорними хатами над церквою.

Посеред будинків здибали ми невеличкого хлопчика. Йшов жваво, майже біг під гору, босо, в брудних штанцях і вистріпаній сорочині. Канелюх тримав в обидвох руках.

— Ти що несеш, Івасю? — спитав його хлоп.

— Кукурузу...

— Лише в капелюсі?

— Вистане. Мене післав газда, бо дають за дармо. Я ледви діпхав ся. Змеле ся на сніданє тай в'їмо. Будьте здорові...

— Бідота! Як воно вміє собі радити!... — глянув за ним газда.

— І то всі так бідують? Усі?

— Га, га! Побачите, який буде патови коло воза.. — сьміяв ся і дихав храпливо.

Ми зійшли через воду на дорогу і станули перед церквою. Здалека долітав до моїх ух ярмарочний галас.

Перед дяківкою стояв драбинястий віз; докола тиснули ся люди і пхали одні через других. На вові вимахував якийсь хлоп руками, по боках вїйти гамували народ, що пхав ся. Товпа не слухала одначе вїтївських пояснень, лише вила ся і спихала, як заїла муравляча черня. Хто сильнійший, діставав ся скорше до воза понад плечі иньших, брав, кілько міг і висував ся з сutoлоки.

Жінки, підрутки і діди стояли на боці, чекаючи, доки їм на кінці не дістане ся що.

Я онїмів на часок і стояв довго, задивлений в галасливу товпу. Перед очима мигали мені знайомі лица „порядних“ господарів, кілька-моргових загородників.

— Вїйте ся Бога! Що тут робить ся? Тай ті прийшли тут жебрати?!

— А бачите!...

Побіч мене станув мій товариш.

— Треба йти — шепнув — бо не лишило би ся мені нічого...

І, задихуючись, поволік ся поволи та вмшав ся в товпу. З посеред гамору було чути деякі слова.

— Не пхайте ся!

— Мені вперед!

— Ти можеш собі купити!

— Ади, жерїть, богачі! Відному не дістанеть ся...

І стояла ворожо напроти себе та нужденна товпа. Один другого жер очима, а кождий витягав руку по лиху підмогу: газда, комірник і найбільнійший дїд.

3.

Сонце спало над Бабину Горю і посувало ся великим колесом понад зимні долини заходу, коли я вийшов на першу поляну стрімкої збочі...

Я сів на траві, перебігаючи одним поглядом кільканайцять-милевій простір. Схід і полудне заступили мені гори, окровавлені зорею заходу, пеначе величезні, ржаві огнива, розпалені в огні і повязані в один ланцюх. За те на захід летить нестриманий зір, опираючись аж на західнім Бескиді.

В задолинках сіріють села, біліють церкви і Раба веть ся круто долинами, вибираючись на ширший простір ід півночи. Посуваючись за ним доходить зір гадкою до Висли і піддавельського городища.

Так недавно, як я покинув його... а вже так давно!

Я сидів на поляні, блукаючи поглядом по незмірній мозаїці збіжа, де зелені пласти недосплого вівса задержують найдовше око.

Наглий шелест і тріск галузя у приліску понизше мене вирвали мене в задуми. З темної гушавини вийшли наперед сиваві воли, а за ними висунув ся посивілий хлоп.

— Щож вас тут під вечер принесло? — спитав, наближаючись до мене з простодушним усміхом.

— Я вийшов поглядіти на доли... Гарний вид! — вказав я рукою.

— Гарний, бо гарний... але тут іще гарнійший.

Показав на збіч і зітхнув тихо. Пусті вируби, в купах пнів, почервонілих від західної зорі, тягли ся далеко, оточуючи нагою постатю стрімкі збочі гір...

Я зітхнув за ним. Памятаю добре ті чорні смерекові ліси. Я літав тут малим хлопцем на гриби, лазив по деревах за вивірками або вичікував пастухів, що вертали з полян. Я знав цілий ліс на три милі докола. Які тут були смугляві смереки! Камінем не перекинув би. І те все десь пішло — в так недовгому часі!...

— Може підете висше, геть на верх? — спитав хлоп.

Я пішов із ним, не відповідаючи, каменистою дорогою, що вела веретільницею під верх.

— Були тут ліси, були!... — мовив хлоп, заганяючи воли — красні і грубі і високі... самісінькі смереки! Та щож?... Захотіло ся графови (шануючи ваш гонір) жидівського лайняка тай попродав до крихти. Злетіла ся жидівня, як мшиці, позакладала парові тартаки і почала з краю. Тутешні люди кляли потихо і говорили голосно: Най рубають хоч до судного дня... Бо ліси, знаєте, були такі, що їх за три дни не перейшов. Але вони спровадили звід-

кись заволок, а ті як сгали нищити все без пардону, то лишилось тільки те, що онде видно...

Вказав рукою на збіч Обидівця, де звалені буки зеленіли ясно і виставали де-не-де сухими конарями старі перегнили ялиці.

— Тільки лише остало ся... гей, багрянний! — погоняв воли, підцвігуючи батогом.

— Жаль вам тих лісів?

— Ба! кому не був би жаль?

Ми йшли поволи, бо каміняста дорога підносила ся щораз стрімкіше. Довкола нас лежали купи перегнаних пнів, посеред яких пнули ся трави різнобарвною зеленю.

— Спочиньмо! — сказав хлоп стаючи. — Вийдемо в час.

Ми посідали на придорожних пеньках. Воли не добачуючи за собою погонича, зайшли в зруб і стали лакомо скубти вилеглу траву. Очи хлопа спочили на них із правдивою любовою.

— Най і вони перекусять, бо голодні — шепнув собі.

— А вільно вам пасти на зрубі?

Поглянув на мене здивований з якимось неспокоєм, бажаючи відгадати, що за гадку мав я в питаню.

— Як ніхто не бачить, то й ніхто не боронить — відповів.

Я кивнув головою на знак, що не бачу. Хлоп думав хвилинку, приглядав ся мені якийсь час, а вкінці став говорити:

— Бо ви не знаєте, яка тут давніше була господарка. До ліса належали всі, як пан, так і ми. Кождий брав для себе, кілька хотів, лише продавати не вільно було. Люди випасали воли по лісі і брали за них річно по триста банок. На волах заробляв кождий, бо трави було багато і ніхто не боронив її. Люди не були також лакомі на дерево, бо мали його доволі. І ніхто не питав: чие то? або: до кого то належить?... бо гори стоять від початку сьвіта і ліси на них росли самі, ніхто їх не засівав... Було так усе і ще за моєї тямки так було. Аж нараз рознесло ся по селі, що граф продав ліси. З початку не хотіли вірити тому; врешті, як уже дізнали ся на певно, завзяли ся громади і кажуть: Не пустимо графа до ліса!... Сяк так, завзяте зросло і не дозволили дворакам доїздити по сяги. Ані на бичівно не належить ся графови з ліса, мовили. Тоді то, знаєте, граф постягав війтів і казав їм попідписувати ся на продажу. Попідписували ся, тільки один війт, порубський, не хотів. А без одного підпису не міг продати. Тоді, знаєте, граф написав до цісаря і той прислав йому військо

на поміч. Розкватуриували ся по селі і казали, що не підуть, доки вїйт не піднише ся. Порубський утік. Дігнали його вояки на Турбачу і застрілили. Тоді то доперва, знаєте, граф продав ліс, поробив кінці і повідзначував, доки його, а доки громадське. Дістало ся й громадам по одробині ліса, та що в того, коли вони мають право до цілої спілки... Бо, знаєте, поляни пішли до поділу: одні графови, другі хлопам.

Перестав і почав шукати за пазухою люльки. Схилений слухав я мовчки сто разів уже чутого оповіданя.

— Так знаєте — кінчив набиваючи люльку — давнїйше було досить паші і можна було доробити ся на худобі; а нині мало котрий газда має воли, бо нема де пасти. На облогах ледви вівця потрафить що ускубнути. Ми думали, що як вирубають ліси, то будемо пасти по зрубам. А тут, знаєте, понаводили побережників і не пускають навіть на суніці. Зажерли ся страшно хлопи, як і в сорок шестім за моєї тямки — але щож... Двори стоять, як стояли, а в нас біда що раз більша...

Пакав дрібно з люльки, спльовував перед себе і глядів на мене простодушно. Ми сиділи мовчки. Вітер гуляв докола нас високими хащами і колихав із шелестом розложисті малиняки. Воли пасли ся зрубом попри дорогу.

— Е, треба йти — відізвав ся хлоп — бо ще хто надїйде не хочачи...

Витряс люльку до пенька, сховав за пазуху і пішов за волами, заганяючи їх ід дорозі.

— Жаль вам дуже трави, жаль... — мовив до них сердечно. — Добре, що хоч тільки ви урвали... То змарнить ся — вказав бичівном — зіпріє і зісохне, а не дадуть випасти...

— За те смєречки підростуть — завважав я.

— Хто того дожне? Я, бо ні... гей, багрянний, гей!

Ми зближали ся до верха.

— За прикладом панів ідуть хлопи — поясняв мені газда. Що лише хто має, то вирубує, нищить і продає... Алеж бо й не дивота, бо шельма біда допікає... Трудно здихати з голоду. Нема за що брати ся на переднівку, то беруть ся за ліс. Не один зрубає смєреку, завезе на місце жидови і ще мусить його красно просити, по руках цілувати, аби схотів купити. Жид, знаєте, відпекуєть ся і дорожить ся, аж вкінці купить за тільки, за кілько

сам схоче. Скоро перегандлюють і хлопи свої ліси; скоро не остане ані на будову, ані на опал. Заждіть лишень рік, два...

Ми станули на версі. З округлої поляни, видної, відслонився величавий вид на позбавлені ліса Горці.

— Ті всі зруби — поясняв мені хлоп — від Любомира аж до Вільхівки, то посілости графа із Прислупа... А ті голі гори, що стоять перед нами, то графа з Камениці; а ті обшири на ліво, то мшанського пана... Гарні посілости! нема що казати...

Кивав головою з переконанєм і загаяв батоном воли до кошари.

Я чекав на нього, поглядаючи на голі, пусті гори, що лежали докола мене...

— Гарні посілости! Нема що казати...

• 4.

Останні відблиски червоної зорі впали на верх Турбача. Мій товариш замкнув воли в кошарі і ходив по поляві з очима вбитими в землю.

— Чого шукаєте? — спитав я.

— Дивлю ся, чи були дики сеї ночі, бо повно сьвіжих рівців.

— І щож?

— А були псі віри!... О, тут.. Повнісінько слідів...

Ходив, рушав бичівном землю і кляв по тихо. По довгій мандрівці підійшов сумний до мене і сів на траві.

— Що я маю жури в тою проклятою падлиною — жалував ся — то навіть виповісти не потрафлю... Зжерли мені ячмінь під лісом, бульбу перерили паскудно, що загребти не можна. А тепер прийшли на поляну і перевернули до дна. Чоловік хоронив і не пас, буде — кажу — крихта сїна, а тут вкось (шануючи вас чесних) свинського відходу. Що мені нарobili, ай що, на ті часи... Господи милосердний!

— Полюйте...

— Коли не вільно. Не знаєте, що граф ховає для себе дики?

Западав що раз чорнійший сумрак. Пастухи зганяли з поляни воли до кошар. Зруби маячили долі, як жидівські цвинтарі. Ми сиділи довгий час тихо, нахмурені. З ростік повзли до нас звільна мрачні тіни.

— Але переночуйте в колибі, бо куди-ж підете? — сказав хлоп устаючи.

— Переночую.

— Треба приготувати дров на огонь.

Я пішов за ним до колиби, на другий кінець поляни. Не-вдовзі настягав із приліска сухих галузій та пеньків і розложив у колибі огнище. Ми сіли на порозі. За плечима тріскали в огни галузи, перед нами спокійна ніч і мрачні у віддали верхи. Холодний подув завівав до нас уриваний шум лісних ростік, то якісь шепти і незрозумілі голоси. На Обидівці заясніло велике огнище.

— Хто то там палить?

— Порубяни — відповів хлоп по намислі. — Певно вони... Так, так... Памятаєте ви? Е, певно не памятаєте, бо то вже кілька літ...

— Що такого?

— Ті огні по горбах... За моєї тямки давнійше палили всюди по верхах смолові стовпи...

— На що?

— Бо казали, що пани зайдуть від Бабиної Гори і будуть усіх різати від краю... Народ лякав ся і ховав ся по лісах і тоді то, знаєте, давали на знак одні другим огневі знаки... Геї! Були то часи, були...

— Тихо-но, хтось співає...

— Е, ая!

Скоро вітер притих трохи, долетіли до нас виразно слова:

„Поляна, поляна
Богатого пана —
Поляну скосили,
Пана задусили“...

Хлоп поглянув на мене цікаво.

— То, знаєте, така звичайна пісенька... Ніхто її не укладає, сама родить ся, як той вітер, що віє по лісі...

— Звичайна пісенька! Хто сказав би...

— Пастухи співають собі... Слухайте-но!

„Панове, панове
Будете панами —
Але не будете
Панувать над нами“...

Відголос грав і ніс у нескінчену віддаль переймлену мельодію зі шелестом букових листків.

— То правда, хоч воно й пісенька... — подумав хлоп. — Що скажете?... Зовсім забув я! — зірвав ся на ноги. — Треба вкинути бульбу, бо огонь загасне...

Невдовзі сиділи ми в колибі на жердці, витягаючи з ватри пригорені бараболі і заїдаючи їх смачно із солею.

По вечері полягали ми на сні, принесенім із копиці і понакривали плащами грішні тіла. Сон не приходив одначе. Думки літали кожному в голові, як у божевілью.

— Не можна заснути! — підіймив голову мій товариш.

— Не можна.

— Балакаймо що!

— Балакайте.

Подумав хвилину, опісля почав:

— Як небіжка мамуня вмерла, то вже буде тому... Кількож буде?... Коло сорок літ... А як я оженив ся, то буде... Кількож буде?... Може трийцять п'ять літ, або й більше... То, знаєте, за цілий той час нема ні одного дня, аби я сказав собі: Слава Тобі Боже!... Лише безнастанно бють філі об чоловіка, одна за одною, без перестанку, як не се, то те, а все мусить щось гризти...

— Кождий має свого моля... — сказав я, спозираючи на головню, що догарала.

— Найбільше жури, то мав я з бабою... Бо то хоре було все і до нічого... Де не обернеш ся, то вона вже стогне. Що я перейшов з нею, паноньку, то не списав би на волівій шкірі. До нині маю таку журу. Все поза уха торкоче мені і йойчить, а сама снуєть ся коло печі. Вже нерав кавав я собі: Чи мене Бог милосерний покарав, чи що?... Та щож, мізерний чоловіче, порадиш проти божої волі? Який костур узав ти — таким підпирай ся...

— А вже-ж! — потвердив я в поважання для „незміримої божої волі“.

— Не досить одної біди — говорив дальше хлоп — то ще й друга причіпила ся... Правували мене брат і сестра за свою пайку... Вибрали перше, за життя небіженьки, що лише хотіли, а потім кажуть, що їм належить ся сплата... А я їм кажу: як належить ся вам, то правуймо ся! І тягло ся те право тай тягло щось десять літ... Що прийшов вирок на мене, то рекурсом звалили його — і так усе. Аж врешті вони переперли своє і наклали

мені стільки коштів, що я мусів знов сплачувати їх десять літ. Що я витерпів біди за той цілий час, то ані виповісти не потрафлю. Таке то жите наше любе!... Що чоловік не раз скаже собі: Ліпше бути парубком у остатнього газди, як найпершим газдою в селі... Бо парубок як зробить свою роботу, то вже нічим не журить ся і може спокійно стати — а газда мусить ломати собі голову і днями і ночами, звідки взяти на се, або на те... Скоро мені Господь нагодив діти...

— Кількож їх маєте? — спитав я сонний. Головня вже догасла. Повіки зсунули ся самі.

— Кілько їх маю? Питаєте... Та зараз їх тут порахуємо... Найстарший Йосиф із другим Вавром поїхали до Пешту. Але ще нічого не надіслали. Коби хоч відживити ся могли!... То два. Крім них є ще кількоро в хаті. Івасеви буде вже коло шіснайцять літ, або хто знає? Гладкий хлопак і до річи. Зофійка заступить уже в дечім матір. Сенько потрафить уже пасти... Но, а ті дрібні. — Чекайтеж... Кілько їх є?... Катруся... Рейця... Андрусь...

Решти імен я не дочув. Вохке сіно одурило мене і зморив тяжкий сон.

5.

Вже був добрий ранок і сонце стануло над Пенінами, як я почав сходити зрубом у росток. Тернисті ожини і малиняки гамували мені дорогу. Сухі, високі травища обмотували ноги. Я розсував їх руками, плинучи хвилясто, як лис по степових бурянах.

З під ніг висунеть ся деколи хоростіль і як миш тихенько зашелестить по траві, то знов пробуджена серна вискочить із хмизя, погляне довкола боязливо і в кількох високих скоках зникне з перед моїх очей.

Довго йшов я так зриваючи в ході лісні цвіти та отрясаючи в бадиля перестиглі малини. Вкінці трафив я на стежку, витоптану диками і стратовану ратицями так, як би перегнав туди що найменше сто пар волів. Що дня перед сходом і по заході сонця можна їх тут здібати, як ідуть на жир до села і вертають — один по другім...

Я приспішив хід і станув в недовзі на камінистій дорозі, що вела спадисто в долину рівнобіжно з шестливою ростокю.

Йдучи звільна, зривав я малини, що звисали над дорогою. Нарав почув я з близька гавкіт пса і рівночасно слова :

— Борух! Ходи сюди! Розумієш?

Мала собачка прибігла до мене, заскомліла радісно і одним скоком випередила мене на кільканайцять кроків, лягаючи пестливо при ногах свого пана.

Той „пан“ сидів на вохкій мураві побіч дороги і глядів уперто під ноги.

По зближеню добачив я невеличке жерело, що прикувало його очи. Скоро я ставув перед ним, підніс їх на мене — і я увидів дві маленькі зеленкуваті іскорки в засушенім лиці, поміщені в заглибинах під бронзовим, блискучим чолом.

— З далека? — спитав.

— З верхів...

— Сідайте.

Запрошував мене чемно, як у своїм домі, вказуючи рукою на зелений муриг. Я сів без наміслу. Собака підсунула ся до мене з радісним скомлінем.

— Собака, знаєте, пізнає відразу чоловіка — говорив, впиваючи в мене проникливі очи. — Доброму рада, злого не терпить. У людей не так...

— Не довіряють собі?

— А не довіряють...

— Куди ви вибрали ся? — спитав я.

Надумував ся, що має відповісти.

— А щож, нікуди — відворкнув по хвили. — Так посиджу, подумаю... Робити нема що...

— А з чогож жиєте?

Глянув на мене здивований.

— З того, що трафить ся... — шепнув. — От зввірина жиє по лісах, тай вижиє... Не журю ся, бо не маю чим.

— Грунту не маєте?

— Що мені з нього? Тільки з нього, що й без нього...

— Якже-ж?...

— А ніяк!

Я глядів на нього здивований. Просверлював мене очима, моргаючи нервово. В кутиках затиснених варт причаював ся розумний усьміх, зроджений з тихої резигнації.

— Весною є суницї і афини — поясняв менї звільна — літом знов малини, а під осїнь ожини і буква. При тім обжене ся чоловік від бїди... Тільки зима гїрша. Поки були омелюхи, то їло ся...

— Тепер нема?

— Не прилітають. Не видно їх уже три зими.

— І так живете...

— А жию, доки тільки зможу їсти, або доки щось найду... Декому навкучуєть ся таке житє, як от професорови з Любатра...

— Щож то за один?

— Та професор, такий знаєте, що то дїтвач учитель...

— Еге!

— Він прийшов до села, як звичайно бідний старець. Громада очевидно приймила його. Буде, кажуть, в зимі дїтвача підчувати та най валяєть ся з божою волею...

— І валяєть ся?

— А вжеж. Зимом, доки вчить, годують його, знаєте, по черві, від кожного нумера. Що лишить ся їм із їди, приносять йому в горшках і так прогодовуєть ся. А в літі ніхто на дбає про нього, бо дїтвача пасе, не треба його.

— Платні не дістає?

— Звідки, коли його не треба... Жие суницями, чим зможе; грибів назбирає в лісі, букви, мурашок... Але кривдує собі. Ми зійшли ся на зрубї, то оповїдав, що біда коло нього...

— О, вірю!

— Але бїди такої нема, не вірте. Лише то, знаєте, не привikle, тому й прикро йому... Він сходив кавалок сьвіта — додав по часї — був за морем і всюди. Кажуть, що говорить семи мовами, але я в те не вірю.

— І трафив тут на своє нещастє...

— Я думаю — перервав — що нема ані щастя ані нещастя...

— Лише?

— Лише є якісь планети влі і добрі. Але злих більше... жусить бути більше...

— Чому?

— Бо людища жалують ся, а то не добра признака...

Присунув ся до мене і став горячково говорити. Очи блищали йому, як дві краплині на сонці.

— Троякі бувають злі планети, троякі... Одні ходять по небі, другі землю, а треті по людях... Ті найгірші, що ходять по людях... Вірте мені!

— Ей, плетете...

— Я вам плету? — затрясся нервово. — Погляньте! — вказав на жерело, що било в гору. — Ся вода була колись ген горі, над дорогою і плила в боку. Тепер зійшла тут долі, як бачите, і бе простісенько до гори... Знаєте, чому тут зійшла? Знаєте?

— Ну?

— Бо прийшла на неї планета... Сьмійтеся, а я вам кажу, що так.

Настала мовчанка. Він звернув з любов'ю очи в воду, а опісля покинував головою, як би жалувач її.

— Мусіло їй щось стати ся, мусіло... — шептав тихо. — Або наплював їй хто в очи, або що, що розгнівала ся і втікла в долину... Вірте мені — додав голосно — що й вода має таке саме чуття, як чоловік, або й дерево. Скалічте смереку, то заплаче на вас смоляними слезами, або й усхне зовсім...

— Алеж то що нинше!

— Те саме, пане, те саме.

— Та ваша планета... гм... якаж вона?

— Моя планета... моя планета! — повторив, а очи зайшли йому мракою. — Яка вона?... Коби то я міг знати! Ніхто з нас не знає, чи зла, чи добра... Ніхто не знає.

Не зрозумів видно питання. Я мовчав одначе, шануючи його оригінальний світогляд і приглядався йому, коли похилив голову задуманий, а малі очи затопив у бючій жерелі.

— Часто буваєте тут? — спитав я.

— Майже що дня. Тягне мене, знаєте, те жерело...

Коли підніс голову, я достеріг нараз дивну подобу його очий до світляних бульок, що творили ся на бючій жерелі.

— Але, але! Напийте ся тої води — просив — не маю нічого иншого... Сьмієте ся — додав поважно — а я вам кажу, що та вода має двояке добро: як хто ситий, то будить у ньому апетит... а як хто голодний, то відпочується йому їсти. Того першого я не пробував іще; за те — друге пробую що дня...

— То ваша планета...

— Не тут вона сидить — воркнув. — Не тут!... Куди я піду, там вона зі мною. Ходи Борух, ходи! Оставайте здорові.

Поволік ся в гору у зруб... Нетерплива собака випередила його і впала в високу траву шукати якої поживи.

А я сидів довго при жерелі, роздумуючи над „планетами“ тих людей...

Переклав

Володимир Тнатюк.

Із оповідань Анатолія Франса.

II. Кимейський співак*).

Він ішов стежкою по над берегом здовж узгір'я. Простоволосий, чоло пооране глибокими зморщками, опоясане стяжкою в червоної вовни. Білі кучері його волосся розвівав на його висках морський вітер. Пасма білосніжної бороди укривали підборідде. Його одіж і босі ноги мали колір доріг, по яких він блукав стільки літ. При його боці висіла самоділка лїра. Називали його Дїдом, кликали також Співаком. Діти, яких він учив поезії і музиці, називали його ще инакше: деякі слїпцем, бо його зїньки затемнені старістю, покривалися віками напухлими і почервонїлими від диму вогнищ, при яких він мав звичай сїдати співаючи. Але він не жив у вічній пітьмі; чутка була, що він бачить таке, чого не бачили иньші люде. Отсе вже протягом трьох поколінь він ходив без перестанку по містах. І тепер проспівавши цілий день у короля Егейського він вертав до дому і міг би був уже бачити в далека дим, що піднімався над його дахом. Він ішов цілу ніч не зупиняючись, бо боявся, щоб денна спека не захопила його в дорозі, і отсе при блиску ранньої зорі він побачив білу Кимею, своє рідне місто. В супроводі пса, підпираючись костуром, він ішов повільним кроком, випростувавши, збираючи останки сил, щоб удержатись на склонї дороги, що схилялася в вузьку долину. Сонце піднімалося над азійськими горами й обливало рожевим сьвітлом легенькі хмарки на небі і береги островів розкинутих по морі. Узбережжя іскрилось.

*) Див. Літ.-Наук. Вістник 1900, кн. V, стор. 349—356.

Але горбки увінчаві мастіками і теребінтами, що тяглись від сходу, задержували ще в своїй тіні приємний нічний холод.

Дідусь відлічив по спадистій землі довготу дванацять раз по дванацять спис і пізнав на ліво в розщіліні двох сусідніх скель вузький прохід до сьвятого гаю. Там на краю жерела стояв жертovníк із нетесаного каменя. Лаврове дерево вкривало його до половини своїми гильками покритими блискучим цьвітом. На втоптаний прогалині перед жертovníком біліли кости жертв. На вкрузи на гильках оливок висіли приноси. А далі в темнім гирлі яру піднимались у гору два стародавні дуби, а до їх пнів були поприбвані білі волові голови. Знаючи, що сей жертovníк був присьвячений Фебови, старець увійшов у ліс, і витягнувши із за пояса глиняний збанок припятий до него за ушко, він нагнув ся до потока, що зарослий шуваром і лататем довгими закрутами спішив у долину. Він наповнив горнятко сьвіжою водою і як побожний чоловік вилив кілька крапель перед віттарем, заким напив ся сам.

Він шанував безсмертних богів, що не знають ні горя ні смерти, тимчасом, як на землі одні за одними наступають нещасні людські покоління. І тут обняв його страх і він налякав ся стріл сина Летови. Пригнічений хоробами і придавлений старістю, він любив денне сьвітло і бояв ся смерти. От тому йому прийшла до голови добра гадка. Він пригнув хистку гильку вяза і притягнувши її до себе завісив глиняну чарку на вершку молодого деревця, що випростовуючись піднесло до широкого неба старцеву жертву.

Біла Кимея обведена муром розкинулася на березі моря. Спадистий шлях виложений плитами провадив до міської брами. Ся брама була збудована в часах, про які затратила ся людська память; говорили, що се було діло богів. На камянім одвірку видно було вирізані знаки, яких ніхто не вмів вяснити, але які вважали ся знаками щастя. Не далеко від сеї брами розложила ся громадська площа, де під деревами біліли лавки для старшини. Коло сего місця на боці протилежнім морю зупинив ся дідусь. Там був його домок. Тісний і низький він не рівняв ся красотою сусідньому домови, де жив славний віщун зі своїми дітьми. Вхід до половини був закритий купою гною, в якому рила ся свиня. Ся купа була невеличка і не така широка як ті, що їх видно було перед домами богачів. Але за домом тягнув ся садок і стайня, яку дідусь збудував своїми власними руками із нетесаного камя.

Сонце піднялось на вершок нобілілого неба; вітер від моря притих. Легенький жар, уносячись в повітрі, обпалював груди людей і звірів. Дідусь зупинився на хвильку на порозі, щоб отерти долонею піт із чола. Його пес також зупинився і хлипав, пильно поводячи очима і звисивши язик.

Стара Мелянто виходячи з хати показала на порозі і привітала його добрим словом. Вона припізналась, бо якийсь бог послав її у ноги лихого духа, що зробив їх напухлими і тяжкими, як дві боклагви вина. То була невільниця родом із Карії, яку король ще молодою віддав був співакови, тоді також іще молодому і повному сили. І вона привела своїм новому пану багато дітей. Та тепер ані одно з них не лишило ся при домі. Одні померли, иньші розійшли ся далеко, виконуючи по Ахейських містах ремесло співаків або колодіїв, бо кождий із них був наділений творчим духом. І Мелянто жила сама в домі зі своєю невісткою Аретою та з двома дітьми Аретиними. Вона провела господаря до великої світлиці в закоптілою стелею, серед якої перед домашнім вівтарем лежало кам'яне огнище покрите ярким вуглем і розлитим товщем. Довкола світлиці в два поверхи були розложені тісні покоїки, а деревляні східці вели до горішніх жіночих покоїв. На стовпах, що піддержували дах, висіла бронзова зброя, яку носив старець у своїй молодості тоді ще, коли ходив з королем у міста, де вони їздили возами відбирати кимейських дівчат, яких упровадили були войовники. Волова лопатка висіла на одній лантині. Міська старшина прислала сей дарунок учора співакови на знак почеси. Сей вид утішив його. Стоячи і зітхнувши глибоко з висушених старістю грудей він видобув із під свого плаща кілька зубців чеснока, останки своєї вбогої вечері, а потім дарунок одержаний від Егейського короля — камінець що впав із неба, дорогий, бо залізний, але за малий, щоб можна було з него зробити вістре списи. Надто він приніс кусник кременя, знайдений на дорозі; сей кремін, коли було подивити ся на него з одного боку, виявляв подобу людської голови. І дідусь показуючи його Мелянті сказав:

— Жінко, подивись, який подібний сей кремін до коваля Пахора. Сеж не без божої волі камінь такий подібний до Пахора.

І коли стара Мелянто зілляла йому води на ноги і на руки, щоб змити порох, яким були забруджені, він узяв обіруч волову лопатку, поклав на вівтарі і почав здійсмати з неї шкіру. Як чоловік мудрий і розсудливий він не дозволяв жінкам ані дітям

приготовляти страву; за прикладом королів він сам пік звіряче мясо.

Тимчасом Мелянто роздула огонь на огнищу. Вона дула на тріски сухого дерева, аж доки бог не покритв їх полум'ям. Хоча се діло було сьвяте, проте дідусь допускав, щоб його робила жінка, з огляду на свою втому і старість. Коли полум'я розгоріло ся, він поклав туди покрайне мясо, обертаючи його бронзовою вилкою. Сидячи на почіпки він вдихав у себе острій дим, що наповнюючи сьвітлицю витискав йому сльози з очей; та його душа не сердилась на се через привычку та ще й тому, що сей дим був знаком достатку. В міру того, як твердість мяса уступала непереможній силі огню, він підносив шматочки до рота і пережовуючи їх помалу стертими зубами їв мовчки. Стоячи обік него стара Мелянто наливала йому чорного вина до глиняної чарки подібної до тої, яку він жертвував богу.

Заспокоївши голод і спрагу він запитав, чи все гаразд дома і в стайні. І він допитував про вовну напрядену в його неприсутности, про сир положений під прасу, про оливки достиглі для витискання. І міркуючи, що добра у него за мало, він мовив:

— Герої випасають у полонинах стада волів і ялівок. Вони мають багато гарних і сильних невільників; двері їх помешкань із слонової кости і спіжу, а їх столи заставлені золотими збанами. Їх сьмілість запевняє їм багатство, яке вони вдержують у своїх руках нерав аж до старости. Правда, в молодости я їм дорівнював відвагою, але я не мав ні коней, ні колісниць, ні слуг, ні навіть оружя на стілько міцного, щоб дорівняти їм у битвах щоб здобувати золоті тринogi і жінок чудової вроди. Хто бореть ся пішо, слабим оружєм, не може вбити багато ворогів, бо сам боїть ся смерти. От тим то воюючи під мурами міст у темній купі чуря ніколи не здобув багатогі добичі.

Стара Мелянто відповіла:

— Війна одним дає багатства, а другим відбирає. Мій отець Кифос посідав у Миляті двір і незлічимі стада. Але узброєні люде забрали йому все і вбили самого. Мене саму взяли в неволю, але не поневіряли мене, бо я була молода. Начальники брали мене в свої покої, і я не була ніколи голодна. Ти був моїм останнім паном і також найменше багатим.

Вона говорила без радости і без жалю. Дідусь відповів їй.

— Мелянто, ти не можеш нарікати на мене, бо я завсіди поводив ся з тобою ласкаво. Не докоряй мені, що я не нажив великого багатства. Між оружниками та ковалями були такі, що заобогатили. Хто вмів робити колісницї, заробляє своїм ремеслом. Віщуни беруть великі нагороди. Але співакам тяжко жити.

Стара Мелянто мовила :

— І многим людям тяжко жити.

І важкою ходою вона вийшла з дому з невісткою пошукати дров у комірці. Се була година, коли нестерпна соняшна спека дошкулює людям і звірям і навіть голоси пташків стихають у нерухомому листю дерев. Старець протягнув ся на рогожі і прикривши лице заснув. У сні йому ввижали ся примари, не красші ані цїннійші від тих, що являли ся що дня... Ті сни показували йому образи людей і звіврів. Та пізнаючи в них людей, яких він знав давно, коли вони ще жили на цвітцетій землі і які потім утративши денне сьвітло полягали під високими могилами, він набрав певности, що душі покійників літають у повітрі, але без сили, мов марні тіни. Сни переконували його, що так само дієть ся з тінями звіврів і ростин, яких видиш у сні. Він був певний що мерці блукаючи в Гадесї творять самі свій образ, бо ніхто иньший не міг би творити його для них, хіба який бог, якому-б замануло ся обдурювати слабке людське розумінє. Але не будши віщуном він не міг відрізнити брехливих снів від правдивих; і не маючи сили відгадати значіня баламутних вічних образів, він дивив ся на них байдужно крізь зажмурені повіки.

Коли збудив ся, побачив перед собою в смирних поставах кимейських дітей, яких він навчав музики і поезії, так само як його отець навчив його самого. Між ними були два сини його невістки. Деякі були сліпі; таких найрадше призначували на співаків, бо вони без очей не могли ані працювати ані йти на війну з героями. В руках тримали діти привноси, якими платили за співацьку науку: овочі, сир, щільник меду, овече руно, і ждали щоб учитель прийняв їх дари і поклав їх на домашньому вівтарі. Дідусь піднявши ся, зняв свою ліру, що висїла на стовпі в сьвітлиці і мовив ласкаво :

— Діти, так і годить ся, щоб багатчі давали великі дарунки, а бідні щоб давали менші. Зевес, наш отець, розділив не рівно достаток між людьми. Але він покарає дитину, що загарбає платню належну божому співакови.

Дбайлива Мелянто прийшла позабирати приноси з віттаря. А дідусь, настроївши ліру, почав учити співу дітей, що підобгавши ноги сиділи на землі довкола него.

— Слухайте, сказав він, про битву між Патроклем і Сарпедоном. Се гарна пісня.

І почав співати. Він сильно витягав тони, задержуючи однаковий розмір і однаковий такт у кождім стиху; а щоб його голос не ослаб, він піддержував його в однакових відступах акордами на своїй триструнній лірі. І перед кождим перестанком, який було треба зробити, він видавав голосний окрик в супроводі шумного брязкоту струн.

Проказавши певне число віршів рівне подвійному числу пальців на його руках, він велів повторити їх дітям, які викрикували їх провизуватими голосами, доторкаючись за прикладом учителя до своїх маленьких лір, які самі повирізували з дерева, та які не видавали ніякого звука.

Дідусь повторяв ті самі вірші терпливо, поки малі співаки не затимили їх докладно. Він хвалив уважних дітей, але тих, котрі не мали памяти або дотепу, бив своєю деревяною лірою і вони з плачем відходили під стовп у сьвітлиці. Він учив співати самим прикладом, не подаючи ніяких правил, вірячи, що штука поезії була установа з давна і не підлягала людському судови. Одинокі науки, які він давав їм, відносились до доброго житевого звичаю. Він мовив до них:

— Шануйте королів і героїв, бо вони висші від иньших людей. Називайте героїв їх іменем і іменем їх вітця, щоб ті імена не забували ся. Коли будете сидіти в товаристві, закривайте коліна плащем і щоб ваша постава показувала грацію і соромливість.

Він казав їм іще:

— Не плюйте в ріки, бо ріки сьвяті. Не робіть зміни, чи то в браку памяти, чи то власновільно, в піснях, яких я навчаю вас. А коли який король скаже вам: „Сі пісні чудові. Хто навчив їх тебе?“ Ви відповідайте: „Я навчив ся їх від дідуса Кимейського, а той навчив ся їх від свого вітця, а тому певно вітхнув мабуть їх якийсь бог“.

Із волової лопатки лишилось йому ще кілька гарних шматочків. Він з'їв один шматок перед віттарем і розлупав кости бронзовим топірцем, щоб добути шпик; він один у домі був гідний жити ся ним. Решту мяса він розділив жінці й дітям на два дни.

Тоді спостеріг, що швидко нічого не лишить ся з тої доброї страви, і міркував: „Богачі любі Зевесови, а бідні ні. Певно я, сам про те не знаючи, образив якогось із тих богів, що живуть укриті в лісах і горах, або може якого сина безсмертних, і отсе за кару того мимовільного гріха доживаю віку в убожестві. Іноді чоловік без злого наміру зробить якесь погане діло, бо боги не виявили людям докладно, що дозволене, а чого не слід робити. І їх воля темна для нас“. Він довго обертав такі думки в голові і боячись жорстокого голоду він надумав не сидіти дармо дома в ночі, але йти сям разом у ті сторони, де Гермос тече між скелями і де видно Орнею, Смирну і мальовничу Гісію, розкинені по горі, що немов ніс фенїкійського корабля врізує ся в море. От тим то скоро перші зірочки затремтіли на блідому небі, він перевисив через плечі свою ліру і пішов здовж берега, туди, де живуть богачі, що в часі довгих бенкетів люблять слухати похвалу героям і родоводи богів. Своім звичаєм промаандрувавши ніч він при рожевім сьвітлі ранку побачив місто положене на високім сугорбі і пізнав богату Гісію, улюблену голубами; вона поглядала з вершка скелі на білі острови, що купають ся мов Німфи в блискучім морю. Він сів недалеко міста на краю жерела, щоб відпочити і заспокоїти голод кількома цибулями, які мав при собі в фалді свого плаща.

Він ледво скінчив сніданок, коли до жерела наблизилася молода дівчина з кошом на голові, щоб прати білизну. Вона зразу подивилась на него з недовірем, але побачивши, що він мав при собі деревляну ліру перевішену поверх подертого плаща, і що був старенький та прибитий утомою, вона наблизилась без остраху, і нараз, зворушена милосердем і пошаною, зачерла в стулені долоні своїх рук трохи води і відсьвіжила смажні уста співакові. Тоді він назвав її королівською донькою, пообіцяв їй довге житє і сказав до неї:

— Молода дівчино, рій бажань витає довкола твого стану. Щасливий чоловік, що поведе тебе на своє ложе. І я, старець, прославляю твою красоту так як той нічний птах, що видає згїрдний окрик над дахом молодого подружя. Я вандрівний співак. Молода дівчино, скажи мені добре слово.

Молода дівчина відповіла:

— Коли ти справді граєш на лірі, як сам кажеш і як показує твій вигляд, то мабуть добра доля приводить тебе в се місто. Бо богач Меґес приймає сьогодні дорогого гостя і на честь сього гостя він завдає великий пир для всеї міської старшини. Певно він схоче, щоб зібрані послушали доброго співака. Іди до него. Його дім видно звідси. Від морського берега неможливо доступити до него, бо він лежить на самім високім розі, що врізує ся в саму середину моря, де хіба чайки літають. Та коли ти підеш до міста східками висіченими в скелі з боку суші по під горбики засаджені виноградом, то пізнаєш легко між усіма дім Меґеса. Він свіжо побілений вапном і більший від інших.

І дідусь випростувавшись на своїх отерплих ногах поволік ся в гору східцями висіченими в скелі людьми давніх часів і дійшовши до площі на височині, де лежить місто Гісія, він легко пізнав дім богача Меґеса.

При вході йому зустрів ся приємний вид: кров свіжо заріваних биків плила по подвірю і запах теплого товщу розносив ся далеко. Він переступив поріг, ввійшов у велику бенкетову світлицю і доторкнувшись рукою до вівтаря наблизив ся до Меґеса, що давав порядок слугам і різав мясо. Гості сиділи вже довкола огнища і забавляли ся в надії на богату страву. Між ними було багато королів і героїв. Але гість, якого Меґес хотів ушанувати отсим бенкетом, був король із Хіуса; щоб забагатіти, він довго плавав по морю і натерпів ся не мало. Він називав ся Ойней. Усі гості дивились на нього з подивом, бо він, як колись божеський Одисей, уратував ся від незлічених небезпек морського плавання, на островах поділяв ложе з чарівницями і привіз скарби. Він розповідав про свої подорожі, про свої труди та наділений бистрим розумом докладав і брехні. Пізнавши співака по лірі, яку дідусь мав завішену при боці, богач Меґес мовив йому:

— Витаємо тебе. Які пісні вмієш оповідати?

Дідусь відповів:

— Умію про сварку королів, що спричинила багато лиха Ахейцям, і вмію про штурм на мури. Се гарна пісня. Вмію також про обдуреного Зевеса, про посольство і викрадене покійників. І ті пісні гарні. І вмію ще шість разів по шістьдесять пісень дуже гарних.

Таким способом він давав пізнати, що вміє багато пісень, хоч і не знав їх числа.

Богач Меґес відповів насмішкуватим тоном :

— Вандрівні співаки завше кажуть в надії на добрий обід і на багатий дарунок, що вміють багато пісень, але на ділі показує ся, що вони затамили мало віршів і повторюючи їх утомляють слух героїв і королів.

Дідусь дав добру відповідь :

— Меґесе, ти славний своїм богацтвом. Знай, що число пісень, які я співаю, рівне числу волів і ялівок, яких твої волярі гонять пасти в гори.

Меґес подивляючи розум старця каже до него ласкаво :

— Треба мати здібність не аби яку, щоб затамити стільки пісень. Але скажи мені: те, що ти знаєш про Ахіля і Одисея, чи то все правда? Бо то наплели багато брехень про сих героїв.

А співак відповів :

— Те, що я знаю про сих героїв, одержав я від свого вітця, а сей навчив ся від самих Муз, бо давнійше безсмертні Музи в яскинях і лісах відвідували божеських співаків. Я не буду мішати брехень до давніх оповідань.

Він говорив таким робом розумно. Тимчасом до пісень, яких він навчив ся з маленьку, він мав звичай додавати вірші з иньших пісень або видумані з власної голови. Він сам укладав майже цілі нові пісні, але нікому не признавав ся, що ті пісні були його власні твори боячись, що їх не велять йому повторяти. Герої жадали від него найрадше давніх оповідань, про які вірили, що вони були продиктовані якимсь богом, а не довіряли новим пісням. Отже проказуючи вірші, що виплили з його власного духа, він старанно скривав їх походженє. А що він був добрий поет і пильнував старанно усталених звичаїв, то його вірші нічим не різнились від пісень предків; вони були подібні до них і формою і красотою і гідні від дня їх повстаня безсмертної слави. Богатий Меґес був чоловік розумний. Догадавши ся, що дідусь був добрий співак, він дав йому почесне місце коло огнища і мовив до него :

— Діду, коли ми заспокоїмо голод, ти заспіваєш нам що знаєш про Ахіля і Одисея. Старай ся очарувати слух мого гостя Ойпея, бо се герой повний мудрости.

І Ойней, що довго плавав по морю, запитав лірника, чи знає про подорожі Одисея. Але поворот героїв, що бились під Троєю, був іще покритий темрявою, і ніхто не знав про те, що витерпів Одисей блукаючи по безлюдному морю.

Лірник відповів :

— Я знаю, що божеський Одисей жив із Цірцеєю і здурив Цикльона премудрим підступом. Жінки оповідають собі про се казки. Але поворот героїв до Ітаки закритий перед співаками. Одні кажуть, що він назад обняв у посідає свою жінку і свої маєтки ; другі, що прогнав Пенельопу, бо вона не була йому вірна, а потім сам покараний богами блукав без відношення між народами з веслом на плечах.

Ойней відповів :

— Я чув подорожуючи, що Одисей погіб убитий рукою свого сина.

Тимчасом Меґес розділював між гостей волове м'ясо, подаючи кожному відповідний шматок. Ойней хвалив його дуже.

— Меґесе, видно що ти привичасний давати бенкети.

Воли Меґесові годувались пахучими травами, що ростуть по схлонах гір. Їх м'ясо наскрізь пропахло ними і герої не могли його від'їсти ся. А що Меґес що хвиля наповнював велику чарку, яку по черзі подавав гостям, то бенкет протяг ся пізно в день. Ніхто не з'явив такого славного бенкету. Сонце ось-ось уже мало сховати ся в морі, коли пастухи, що пильнували в горах Меґесові стада, прийшли по належну їм частину м'яса і вина. Меґес шанував їх, бо вони пасли худобу не так бездільно, як воларі по долах, але зоружені залізними списами і одіті панцирями, щоби боронити волів від нападів Азятів. І вони були подібні до героїв і королів, яким дорівнювали відвагою. Два отамани вели перед між ними : Пейрос і Тоас, яких господар настановив над ними як найвідважніших і найрозумніших. І справді годі було знайти двох кращих юнаків. Меґес посадив їх коло свого вогнища як славних оборонців свого багатства. Він давав їм м'яса і вина кілька хотіли. Ойней подивляючи їх мовив до свого господаря :

— Я не видів у моїх подорожах людей, щоб мали такі міцні і так гарно збудовані рамена і бедра, як отсі два отамани воларів.

Тоді Меґес вимовив нерозважне слово, кажучи :

— Пейрос сильніший у бійці, але Тоас перемагає його в бігу.

Почувши ті слова оба пастухи подивились один на другого сердито, а Тоас каже до Пейроса :

— Певно ти дав нашому панови якесь данє, що відбирає розум, коли він говорить, що ти ліпший від мене в бійці.

А Пейрос розлючений відповів Тоасови :

Літерат.-Наук. Вістник IV.

— Маю надію, що переможу тебе в бійці. Що до бігання, то я лишаю тобі першенство, яке дав тобі наш господарь. Бож не диво, що маючи серце оленя ти маєш також його ноги.

Але мудрий Ойней утихомирив сварку волярів. Він розповідав премудрі казки, де показано небезпеки сварок підчас бенкетів. А що він говорив добре, то всі згодились із ним. Коли запанував спокій, Меґес каже до дідуся:

— Заспівай нам друже про гнів Ахіля і збори королів.

І дідусь настроївши ліру заворушив густе повітря сьвітлиці сильними переливами свого голосу. Могучий вихор видобув ся з його грудей, і всі зібрані змовкли слухаючи розмірених слів, у яких відживали віки гідні памяти. І дехто думав: „То дивно, що чоловік такий старий і висушений старістю мов винна лоза без листя і овочів, видобуває зі своєї груди такі міцні звуки“. Бо вони не знали, що сила вина і привичка до співання додавали лірникови сили, яких відмовляли йому ослаблені мускули і нерви. Шепти похвал піднимали ся час від часу, мов подув сильного Зефіра в лісах. Та нараз сварка між пастухами, притишена на хвилику, вибухла ще сильнійше. Розпалені вином вони визивали оден одного до бійки і до бігу. Їх дикі крики заглушили голос співака, котрий надармо піднимав по над збором гармонійні окрики свого голосу і своєї ліри. Пастухи прикликані Пейросом і Тоасом, п'яні до безтями, плескали в долоні і квичали як кабани. Вони від давна ділились на два ворожі табори і поділяли ненависть своїх отаманів.

— Собако! — кричав Тоас.

І він луснув Пейроса кулаком у лице так, що тому кров потекла з рота і ніздрів. Пейрос отуманілий ударив чолом у груди Тоаса, котрий упав горілиць з поломаними ребрами. В тій хвилі противники пастухи кинулись на себе обкидаючи одні одних лайкою і ударами.

Меґес і королі надармо пробували розлучити скажених; навіть мудрого Ойнея відіпхнули ті пастухи, яким бог відобраз розум. Удари мечів летять на всі боки. Великі волові кости, задимлені головні, бронзові тринози підносять ся і спадають на борців. Перемішані людські тіла валять ся на огнище, що гасне від вина розлитого з роздертих міхів. Глибока цітьма залягає сьвітлицю, відки лунають благання до богів і рик болю. Скажені

руки хапають горячі полїна і махають ними в пїтьмі. Одна горяча трїска трафіла в чоло лїрника, що стояв німо, без руху.

Тодї голосом сильнїйшим від цїлого боевого галасу він прокляв сей дїм зневаги і снх безбожних людей. Потїм притискаючи свою лїру до грудей, він вийшов із дому і пішов до моря здовж високого рога. Його гнїв змінив ся глибокою втомою і гїрким обридженем до людей і до житя.

Бажанє перенестись між богів наповняло його груди. Люба сутїнь, приязна тиша і нічний супокїй обгорнули весь сьвіт. На заходї, в тїм краю, де, кажуть, витають тїни покїйників, божеськїй місяць завїшений на яснїм небї сипав сріблястї квітки на всьміхнене море. І старий Гомер наближав ся до високої надморської кручі поти, поки під його ногами не стало землї, що так довго носила його на собі.

Перекладає С. Сѣ.

ІЗ „СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВИМ“.

Плач Ярославни.

Ой чутно, чутно голос Ярославни:

Як тая вазуля сивесенька плаче

Рано-раненько.

„Ой полечу — каже — по тихім Дунаю,

Як тая зазуленька скрізь полечу,

Злину на Каялу, боброві рукави

У тихую воду вмочу, —

Тобі, любий друже, мій княже коханий,

Обмию на тілі криваві рани!“

Рано-раненько на окопі в Путивлі

Молода Ярославна плаче та ридає,

Ще й словами стиха промовляє:

„Ой ти вітре, буйний вітре, віш-повіваєш,

Та не стиха! На що, вітре, хвилі підіймаєш?

На що несеш, буйнесенький, ти ханські стріли

Мов на крилах на те військо, що веде мій милий?

Хиба мало в тебе, вітре, хмари розганяти,

Та на морі, на синьому, з кораблями грати?

На щож вітре, мою радість, моє щастє-долю

Ти розвіяв, буйнесенький, по чистому полю?“

Рано-раненько на окопі в Путивлі

Молода Ярославна плаче і ридає,

Ще й словами стиха промовляє:

„Ой ти Дніпре, мій Словуто, широкий як море,

Ти проклав собі дорогу крізь кам'яні гори,

Крізь ту землю Половецьку! Давніми часами

На собі посив ти, батьку, з легкими човнами

Славетного Святослава к далекому краю

В становища Кобякові... Принеси, благаю,

Мого милого до мене, втиши моє горе,

Щоб не слала я до нього ранком сліз на море“.

Рано-раненько на окопі в Путивлі

Молода Ярославна плаче й ридає,

Ще й словами стиха промовляє:

„Сонце моє, сонце, ясно в небі сяєш,

Усім даєш ласки і сьвіту доволі, —

На що тільки палиш та милого військо

В чужому, безвідньому полі?

Смагою їм ти луки посушило,

Тугою їм сайдаки заклепило“.

Перек. М. Вербицький (М. Білокопитий).

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Молоді сили.

П. Йоганна Амбросіус*).

Далеко від культурних і промислових центрів, 15 кілометрів від незначної провінціальної залізної дороги і стількиж на захід від границі Східних Прус та Ковенської губернії, в долині Німана, де доси зуміли Німці відвоювати собі ледви маленькі острівчики посеред споконвічної литовської людности, лежить село Gross-Wersmeninken. Воно не представляє з ніякого боку нічого цікавого. Низенькі селянські хати збудовані з дерева, почорніли від дощів, з високими, також деревляними дахами і малесенькими віконцями, всі подібні до себе, як краплі води. Одинокю їх зверхньою прикрасою буває дикий виноград, який декуди так густо обростає стіни, що заледви лишаєть ся місце на віконця. Жителі того села, Німці, займають ся виключно хліборобством і провадять остру та безнастанну борбу з неврожайною землею та непривітним підсонєм. Зверх 300 літ тому назад був описаний в одному Космографі селянський побут, який з невеличкими змінами можна ще й нині прикласти до жителів тої місцевости (таї багатьох иньших): „Четверта верства, то верства тих людей, що сидять на полі і (живуть) по селах, дворах і хуторах та називають ся рільниками (Вацегн) тому, що обробляють рілю та приготавлиють її на хліб. Вони ведуть дуже бідне та нужденне житє... Їх доми — лихі, зроблені з навозу і дерева, поставлені просто на землі (без фундаментів) і покриті соломю. Їх пожива — чорний житний

*) Див. кн. IV. 1900, ст. 29—41.

хліб, вівсяна каша, або варений горох та сочевиця. Вода і сир-ватка — то майже одинокий їх напитек. Домашня тканина, пара скіряних постолів і повстяна шапка — се їх одіж. Ті люди не мають ніколи спокою. Від ранка до вечера вони привязані до роботи“. Не зважаючи на те згадувало ся висше назване село в протягу останніх кількох літ доволі часто по німецьких журналах, а навіть притягало до себе нерав туристів. Тим туристам показувано простенький домок, що нічим не відрізняв ся від усіх иньших. В ньому живе селянська родина, що також так як сусіди „привязана від ранка до вечера до роботи“ над своїм маленьким полем та домашнім господарством. Особливість тої родини лежить тільки в тім, що підстаріла вже господиня крім талантів, конечних для господарки, володіє іще одним — писательським. Сусіди називають її Frau Voigt, а в літературнім світі знана вона під своїм дівочим іменем Йоганна Амбросіус.

Йоганна Амбросіус уродила ся 1854 року в місці, віддаленім кілька миль від села, в якому тепер проживає, але посеред таких самих обставин, які панують у Gross-Wersmeninken. Її батько, бідний сільський рукодільник, не міг дати своїм дітям нічого більше, крім звичайної по німецьких селах освіти. Йоганна покінчила свої рахунки з наукою скінчивши в 11 році народню школу. Від тої пори вона не знала нічого більше понад тяжку роботу. Наслідком довголітної слабости матери обовязки Йоганни і її старшої сестри були навіть більше серйозні, ніж пересічні обовязки селянських дівчат. На щастє сестер батько любив читати і передплачував для себе звисний дрантивенький ілюстрований журнал „Gartenlaube“. До 20-ти літ була се одинока духова пожива Йоганни, одинока вірада по тяжкій щоденній роботі, одинока сполука з далеким світом мислей, з величезною скарбницею загальнолюдських ідей. По свідоцтву сестри вона була живою і розумною дитиною. Як дівчина — вона не визначала ся зовсім такою смирністю і покірливістю долі, яку висловляє тепер у своїх поезиях: вихованє, а радше сказати пагубний вплив усіх домашніх обставин зробили з неї те, чим вона є. Іще опісля якийсь час „стремліне до свободи, до світла, до житя, пробивало нездержимо собі дорогу“. Йоганна переросла незамітно вимаганий родичами, але пригнітаючий і душу і тіло послух. В ній проявляла ся часто самостійна воля. По часті з власної охоти, по часті піддаючись тяжким обставинам, вона пішла на службу до чужих людей. Вона

надіяла ся мабуть найти поза домом те, чого недоставало їй душі. Але вкоротці вернула ся знов домів і аби достигнути свободи, як думала, вийшла за муж за простого, але доброго та робучого селянського сина. Намість очікуваної полекші показали ся нові відносини, ще невідраднійші. Від хвилі замужжя стратила Йоганна на цілих 12 літ навіть той незначний духовий ресурс, який давала їй у родиннім домі „Gartenlaube“. В своїм домі вона не мала ні книжок, ні часописий. Матеріяльні відносини також не поправили ся ні одробини. Правда, завдяки невеличкій спадщині показало ся можливим купити домок та маленьке пільце власне там, де й нині живе Йоганна Амброзіус, але наслідком того не зменшила ся ні нужда, ні праця. Двоє дітий придало іще клопотів. Від безнастанної праці почала молода жінка хорувати. До того прилучили ся ще й моральні терпіня, як заявляє сестра. Якого роду були ті терпіня, ми не знаємо, але як у загалі кінчить ся ідилля бідаків, змалювала нам сама Йоганна Амброзіус у своїх стихах. „Ах, Марійко, дорога Марійко, як би то ти могла бути моєю! Правда, ми обоє не маємо нічого, але бідність — не сором... Скажи, а я буду найбогатший із усіх на світі, ні один король не зрівняєть ся щастем зі мною. Грають органи, дзвонять дзвони, жених іде в позиченім сурдутуку і навіть чоботи не власні у того молодого, гарненького, легкодушного парубка... Що їм обоім до того, що не мають ні кола, ні двора! Вони мають один одного, а того доволі. — Минуло пять літ; довгоносий бузько приніс четверо діточок. Мати сидить при праці до пізної ночі, у батька часто руки умлівають від роботи. І хоч як вони мучать ся, при всій охоті їм не все стає чим заспокоїти голод. Батько стає дразливим, часто виходить із дому, діти плачуть дома без хліба. Марійка шие на чужих людий, а стара відьма журба сидить поруч із нею та споглядає довкруги своїми пажирливими очами, чи не дало би ся дещо урвати. Серед ночі вертає муж домів, кричить та похитуєть ся з боку на бік. Його дратує кождий павук на стіні, він здіймає руку на роботящу Марійку — удар не промахнув ся; іще удар — і прощай, прощай щастє, збудоване на любові“... І то не одинока історія; подібні сцени знані очевидно дуже добре бідній писательці. От знов живо змалюваний контраст між симпатичним виглядом „раю в шаласі“, про який мріли колись наші бабки, читачки Карамзіна, та прозаїчним адом, що прикритий тим виглядом. „Нивка з молодим засівом, оточена рядом ялин. Пропалий

для світа, укритий перед світом, притаїв ся тут селянський до-
мик. Його білий гребінь на даху надить привітливо скрізь темно-
зелені галузки. Справдішній образок солодкого спокою; усе віщує:
тут мовчить терпінє. Із жолоба журчить тихенько струя води по
камінцях, оброслих сірим мохом. На порозі лежить кіточка і при-
жмурює очи перед заходячим сонцем. Голуби воркують у голуб-
нику, ластівки увихають ся то в гору, то в долину, а в горі, по-
над голубами і ластівками весело співають жайворонки. На золо-
тому тлі заходу, немов жертва Авеля, уносить ся із вузького
комина на соломянім дасі просто як свічка тоненький стовп
диму“. Якеж жите у тому спокійному закутку? По межі іде молода
господиня з дітьми. За порогом хати очікує її картина зовсім инь-
шого характера. „Чи то буря бушувала по кімнатах? А може дім
і подвірє і сад не захищені від злих духів? Із слезами в очах,
мовчки, зазбирає вона боязкою рукою черепки, щіпки і всякі від-
ламки. А там у корчі жасміна лежить чоловік із фляшкою в руках“...
Мимоволі приходять на гадку слова иньшого, рідного нам селян-
ського сина:

За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучив ся колись,
Мої там слези пролились —
Найперші слези! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?

Під впливом недолі об'явив ся писательський талант Йоганни
Амбровіюс. На 30-ім році життя написала вона свій перший сти-
шок і від того часу не переставала удавати ся до своєї Музи,
як одинокої потіхи посеред скорботного життя. І знов напрошуєть
ся паралеля із життя великого Кобзаря, коли він із цілію „розва-
жить своє горе“, сумуючи на самотні, співав пісню:

Люди скажуть, люди зрадять,
А вона мене порадить,
І порадить і розважить
І правдоньку мені скаже.

Для психології поетичної творчости, а може й для виясненя
питаня про повстанє народньої пісні, дуже цікаво просліджувати
такі випадки, в яких артист творить виключно для вдоволення
власної потреби — надати форму пережитому чутю, здалека від усякої

гадки про публіку. Такий випадок маємо ми власне перед собою. Йоганна Амброзіус зразу не тільки не думала про яких будь читачів, але мусіла навіть укривати перед усіми свої занятя, незвичайні при господарстві. Її сусідки вже опісля, коли слава Йоганни із далекого світа долетіла і до рідного села, говорили про її творчість здивовано і запитували: „Чи ви відписуєте те звідки, чи як ви те робите? (Schriewe Se dat von wo af, oder wie make Se dat)? Лиш одна сестра Йоганни знала про її авторську тайну та навіть посилала деякі стихки до різних невидненьких журнальчиків „для родин“. Стишки приймаю і друковано, але в них не було нічого яркого, що кидалось би в очи, і для більшости читачів вони пропадали посеред иншого літературного сьмітя, яким наповняють ся подібні виданя. Найшли ся одначе проникливі люди, що зацікавили ся автором навіть по тих порозкиданих стихках. Професор Карло Вайс - Шраттенталь (із Прешбурга в Угорщині), що поставив собі за спеціальну задачу відшукувати і видавати твори авторів із народа, увійшов у листовні зносини з невідомою писателькою і вибравши відповідно до свого смаку кількадесять стихків, видав їх своїм накладом при кінці 1894 року. Успіх його підприємства перейшов усякі сподіванки: до кінця найближшого року вийшло двацять п'ять видань збірника, а в 1897 році рівночасно з появою нової книжки стихів Йоганни Амброзіус, появилось ся трицять четверте видає першої. Більша частина критиків приймила новий талант із повним признанем, але не хибувало й острих відзивів. Як нам нише проф. Шраттенталь, появляли ся голоси, по що взагалі виводити в літературу поетів „із нижших верстов суспільности?“ Такі сторожі соціальних перегород були-б очевидно з радою душею звеліли також Борнсови (Burns) і Шевченкови потішати ся спокійним щастєм свого „природного стану“. Та таких судив можна спокійно полишити на боці, бо їх вихідна точка лежить поза літературою. Більше уваги заслугують ті критики, що хоч і прикладають високу міру до поезії Йоганни Амброзіус, та полишають ся все такі на ґрунті літературної вартости її творів. Найбільше, здаєть ся, острый між ними, др. Рішард Маєр у своїй просторій праці про німецьку літературу XIX віку¹⁾ висловлює гадку, що слава Йоганни Амброзіус за-

¹⁾ Richard M. Meyer, Die deutsche Litteratur des XIX Jahrhunderts, Berlin, 1900.

надто роздута. „Homines novarum rerum cupidi — каже він — представителі інтелігентних клас, що не знають народа і побільшують значіне своєї культури, здивували ся, відкривши талант посеред верстви найбільше віддаленої від звичайного руслу духового життя“. Те здивоване уважає Р. Маєр обидливим для німецького народа. Він завважує, що навпаки, поезія Йоганни Амброзіус за мало народня, що вона занадто близько підходить до тої загально доступної освіти, якої провідником з'являєть ся народня школа, дешеві газетки в роді „Gartenlaube“. Ми побачимо дальше, кілька правди і кілька несправедливости в тім загальнім присуді, а тимчасом віставимо його гадку в гадкою другого критика, якого очевидно мав на думці Р. Мейер, говорячи про роз'єднених із народом культурних людей¹⁾. „Читаючи твори таких поетів, як Йоганна Амброзіус, — каже той критик — ми почуваємо навіть гордість, що в нашім народі, посеред тих верстов, яких артистичний хист звичайно низько цїнить ся, можна подібати таку повноту одушевлення, таку тонкість чутя, такі глибокі думки. Та я повинен признати ся, що до тої радости прилучуєть ся у мене чутє стыду, а навіть пригноблення. Я не можу притакувати ходячим фразам, що очевидно виринають і в сьому випадку: Глядїть — гєній пробиває собі дорогу при всяких обставинах життя, він перемагає побідоносно навіть бідність і недостаток освіти! — Ні, і ще раз ні! — Так, ви оптимісти сього „ліпшого із сьвітів“ видите тих кількох побідників; але тих соток, що полишають ся в темноті, що гинуть у борбі з житєм, тих ви не видите! Таких загибелій виходить на жалє за багато. Хто живе в духовій близькості із пролетаріатом, найде для того не мало прикладів“²⁾. Тут зовсім справедливо висловлюєть ся обурене проти того квієтизму, в яким публіка часто насичуєть ся видом борби своїх найліпших людей з неприхильними обставинами: на випадок удачі побідникови рукоплещуть і сплітають лаврові вінки; колиж обставини покажуть ся непоборимі, тоді або ігнорують побідженого, або зачисляють до ряду бідолашних невдачників, яким від природи „суджені тільки добрі пориви, але сповнити не дано нічого“. Приклад Йоганни Амброзіус не належить одначе сюди. Німецька

¹⁾ Bruno Wille, Zwei Dorf-Poeten (Magazin für Litteratur, B. 64).

²⁾ Бруно Вільє, сам поет, належить до невеличкої громади соціялістично успособленої інтелігенції. Див. збірник його стихів: „Einsiedler und Genosse“.

суспільність сповнила свій обов'язок супроти неї. Не її слабим силам було бороти ся з обставинами; вона зрештою ніколи й не пробувала повставати проти своєї долі, як то увидимо з її пісень. У тім власне випадку показала ся наглядно культурна єдність між висшими верствами німецької інтелігенції та найбільше темною верствою німецького села. Завдяки тій єдності, утвореній загальною письменністю та дешевою пресою, талант, полишений посеред найгірших умов, без ніякого спеціально щасливого збігу обставин, показав ся спроможним увійти в родину робітників на ґрунті збільшення загально народніх духових богатств. Коли згадаємо, кілька талантів, більших і менших, наслідком недостатка суспільної солідарности і ініціативи, на схід від Айдкунена, по неподібних навіть до правди та судорожних борбах гинуло і гине від духової згаги, фізичного голоду, по шинках та тюрмах, тоді трудно буде бодай в части не завидувати нашим західним сусідам.

Коли Йоганна Амброзіус стала замітною величиною в німецькій літературі, їй було 40 літ. Несподівана популярність могла зродити в ній багато приємних хвилин, материяльний успіх її творів міг змягчити її тяжку працю і страх про завтрашній день (хоч вона остала вірна своїму селянському життю), але в дійсности була се тільки почесна нагорода інвалідови. Селянка-жівка в тих літах має за собою за багато горя, праці і болю, аби була іще в силі переродити ся для нового життя. По отриманю першої невеличкої суми, здобутої передплатою першого видання стихів Йоганни Амброзіус, її намовили виїхати до Швайцарії тавилічити ся від тяжких і застарілих слабостей, але вона недовго могла бороти ся з цілком елементарною тугою за родиною і та поїздка не могла мати серіозного значіня для її здоровля. Її світогляд, тон і характер її поезії сформували ся також рішучо в часі періоду, що попереджував її славу. Час, в якому усміхалась їй надія на ліпшу будучність, в якому та надія просвічувала її життю, вона може тепер переживати тільки в споминах. „Ціле мое житє, — говорить вона в одному стиху — було болісним блуканем; іще дитиною шукала я за любовю і щастєм; вони пурхали принадно перед моїми очами, як метелики, що сїдають то на одному, то на другому цвїтку; вони приманювали мене до пізного вечера, але скоро тільки підіймили ся сірі тумани, вони щезли поховавшись по цвїтках, а моя рука наткнула ся на терновий корч. Тепер я змучена, мої пальці не рушають ся, я лежу на траві

яку притриває вже іней і передомною мигають наново ті чудові істоти, але вони вже не сідають на цвіти: вони підлітають усе вище і вище, поки не щезнуть цілковито з моїх очей, залитих слезами. Листя опадає із цвинтарних лип і шепче ледви чути: Тільки там у горі щастє!“ Тут маємо основний акорд лірики Йоганни Амброзіус: тихе, придавлене терпіє, занадто безвихідне, аби могло обурювати ся або бороти ся, і тужлива надія на потіху поза могилою. Навіть питає „чому“ за сьміле для неї; „так Бог хотів“ або „так повинно бути“ — се постійні рефрени її стихів. „Цвіти повинні цвести і вянути, хмари повинні приходити і відходити; ми вроджені не для радости, нам не дано зазнати щастя. Через те не треба роздумувати, не треба розпитувати; зверни свій зір на небо: там Отець сьвіта скаже тобі, чому так усе повинно бути!“ Коли в тій смирности перед терпієм і в надії на смерть, як на спасительку, чути цілковито індивідуальний настрій, повсталий із особистого досьвіду, то рівночасно з тим він сходить ся вповні з народньою лірикою. Подібні почутя не творять очевидно виїмка. Наведемо тут для прикладу відривок із народньої німецької пісні, яка певно утворила ся не без впливу церковної пісні та релігійної філософії, але все таки зробила ся власністю народа: „Є жнець, його називають смертю, йому дана Богом сила; нині він точить ніж (косу); ніж той ріже далеко ліпше, як піде косити; нам лишаєть ся тільки терпіти. Стережи ся, цвітко! І нарцизи і гіяцинти і рожі і лилеї — все упаде під його косою. Не пощадить він і ваз, царські корони. Стережи ся, цвітко!... Ідиж, Смерте, я не лякаюсь тебе, спіши з усеї сили. Хоч ти мене і зраниш, я буду пересаджений у небесний сад, якого ми всі очікуємо. Радуй ся, цвітко!“

Примушена безвихідною силою долі нести свій тяжкий хрест, Йоганна Амброзіус потішаєть ся думкою, що вона сама вибрала його, вирікши ся добровільно земного щастя. Той самообман підтримував у всіх часах самолюбство забутих житєм людей, а в німецькій ідеалістичній ліриці, особливо давнійших часів, можна найти багато взірців подібного настрою. Ми вкажемо тут на дуже характерну паралелю. Най читач пригадає собі знаменитий стих Шіллєра „Resignation“, повний глибокого драматизму. „І я родив ся в стороні щастя — каже поет — і мені природа судила радість у колиці, але коротка весна принесла мені самі слези. Май життя пвите тільки один раз і не вертаєть ся; для мене він від-

цвив. Мовчазний бог загасив мій сьвіточ... Тепер стою я на мрачному мості до страшної Вічності. Прийми-ж, Вічносте, мій мандат на щастє! Я звертаю тобі його неуживаним: я не зазнав, що то значить щастє. Я приношу свою жалобу тут перед твоїм трон... Там на землі ходила радісна чутка, що ти засідаєш тут із вагою правосуддя і судиш кожного по заслугам. Тут — кажуть — очікує злого страх, а чесного радість... Правда, дитя богів, якої більшість цурала ся, а лише невеличке число признавало її, правила моїм коротким житєм. „Я відплачу тобі в иньшійм житю, — говорила вона, — віддай мені свою молодість!“... І я віддав їй утіхи молодости. „Віддай мені улюблену женщину!... По тій стороні могили принесуть тобі твої терпіня проценти“. Я відорвав її від серця, заплилого кровю, я плакав гірко і віддав її... Злі скептики ругали ся наді мною: „Той вексель написаний на мертвого; та брехачка, підкуплена деспотами, дала тобі привид на місце правди: тебе не буде, як вийде термін сьому обовязкови... За надії, які тліє оберне у брехню, ти віддав відомі добра? Шість тисяч літ смерть мовчить. Чи встав коли небудь трун із гробу, аби розповісти нам про відплату в тому житю?“... Але я твердо вірив у клятву богів. Всі свої утіхи я приніс тобі в жертву; тепер упадаю лицем перед твоїм судейським тронем. Я погорджував із душі насьмішками юрби, лише твої добра я уважав великими, відплатнице; тепер жадаю своєї нагороди“. „Рівною любовю люблю своїх дітей! — промовив невидимий геній. — Для мудрого цвітуть дві цьвітки; вони називають ся надія і утіха. Хто зірвав одну із тих цьвіток, най не жадає другої. Най потішаєть ся, хто не може вірити. Ся наука вічна як сьвіт. Хто може вірити, най виречеть ся щастя. Історія сьвіта, се суд сьвіта. Ти вибрав надію, ти дістав отже вже свою нагороду; твоя віра була власне тим щастєм, яке тобі суджено. Твої мудрці могли-б тобі сказати: Того, що відобране в хвилині, не верне ніяка вічність“. Побожні німецькі читачі розуміють іще й тепер сей стих, як проповідь аскетичної моралі; критика тимчасом порішила вже давно, що се був крик розпуки за невжиточно страченою радістю житя, обурене проти безглуздости терпінь. Йоганні Амброзіус знані також хвилі розпуки та обуреня, але вона не годна при них витривати і вертає все до старої пісні про відреченє, до тої пісні, яку Гайне називав:

Се жертви й відреченя пісня стара,
Небесне люді-люді;

Вколисують нею народи, коли
Заплачуть, щоб смирно заснули.

Я знаю сю пісню, і нуту й слова,
І тих, що її змайстрували:
Самі вони нищечком пили вино,
А вірним пить воду давали.

Йоганні Амброзіус усе те невідоме і вона співає свою сумну пісню в повній вірі, що її сам Господь Бог вложив їй у душу. Її стих „Перед судом“ нагадує сильно висше поданий твір Шіллера так, що моглоб навіть з'явити ся підозрінє, чи не є він простим наслідуванєм клясичного взірця, але проф. Шраттенталь для уникнення всіх подібних думок говорить рішучо, що сільська поетка познайомила ся з творами Гете і Шіллера тільки по виданю її перших творів. „Коли-б у протягу тих дванайцяти німх літ — пише вона до нього — було в мене хоч по одному томови Лессінга, Шіллера або Гете, яка би я тепер була багата!“ Ось і зміст стиха Йоганни Амброзіус: Її бідне серце завізане перед суд за те, що не хотіло більше служити повинности. Суднею була Доля, а поруч із нею стояла могутня фігура Повинности. „Чого тобі хибує до повного щастя? — так почав громовий голос Долі — чи Повинність не підносить тебе до неба, не хоронить тебе перед покусами на всіх твоїх дорогах? Як тичка піддержує цвітку, аби вона не стала добичею вітру, так серце, що любить Повинність, розцвітає до повної краси в надії і вірі“. Із здавленим плачем благало серце: „Дай мені щастє, на одну, тільки на одну хвилинку! Мені все студено в тім рідкім платю, яке ушила мені Повинність; я не можу його носити, воно занадто вузке, воно причинює мені біль, а я все таки не сьмію його ніколи переміняти. Воно закрашене моєю кровю. Кождий приказ Повинности вриваний мені в тіло. Її лице як пуца. Вона без перестанку січе мені руки; чи ти не бачиш тернового вінця у мене на голові?... Лише нічу у глибокім сні я роблю ся щасливою; тоді щастє підставляє мені драбину із рож. Тоді приманює мене до себе пальмовий гайок, звуки арф кличуть мене в хоровід щасливих, тоді і я стаю членом їх родини та віддаю ся уся радости. Позволь мені тільки раз побачити отвертими очима те, що відкриваєш мені в неясному сьвітлі сну, дай мені напити ся із божеського пугаря, який феї подають у вінку кождій жєнщині... Возьми мою роскіш, я віддаю її тобі і нехай остану на віки без усякого наслідства, але ти хоч

раз отвори мені двері щастя; опісля можеш безпощадно переступити через мене“... Доля промовила: „Най буде так“. — Струя вітру окружила тиміяном ступні дому, але з найближшої дзвіниці задзвеніли тихо в пересторогу вечірні дзвони, призиваючи до молитви. Повинність іде у слід за побожним дзвоном. „Стій! — закричало серце — я йду разом молити ся“. Воно кидаєть ся в обійми суворой Повинности і натискає глибоше собі на голову терновий вінець. „Прощай, щасте, із своїм казочним садом — полишаю ся у жорстокої прекрасної Повинности!“

Та нову, кращу пісню вам я,
О друзі, заспіваю:
Ми насадім тут на землі
Роскоші і радощі раю.

Таж хліба доволі росте на землі,
Що стане всім людям по троху,
І міртів і рож, і утіхи й краси,
И цукрового навіть гороху.

Еге-ж, буде всім нам цукровий горох,
І щастя досить і любови,
А в небі хай собі сидять
Лиш ангели та сови.

Гей гарна то пісня, та пісня нова,
Звенить мов флюяри та скрипки!
Замовкло на вік „miserere“ сумне
І дзвони східдушні похрипли.

Чи треба казати, що Йоганна Амброзіус не чула тої нової пісні, а коли би почула, то назвала би її хулою проти божеського промислу. Коли її вражає занадто картина земних терпінь, вона обертаєть ся за помічю знов туди, у надзвіздний простір: „Я простерла руки до небес із молитвою: Господи, змилосоуди ся вкінці, спаси людськість від голоду і нужди та обсуши піт бідаків!“ „Ми женщины слабії істоти — говорить вона в другому стиху — ми тільки плачемо, коли наші мужі проклинають, а як вага щастя хитаєть ся, ми шукаємо спасеня в молитві, не в оружю“. І дійсно, чи можна надіятись, аби сільська жінка, що стільки віків двигаеть подвійний тягар своєї класи і свого пола, навіть при виїмкових духових силах заховала ще енергію для борби? Надії на найскромнішу побіду нема ніякої, а „кидати ся у своїх тяжких оковах, значить тільки побільшати біль від кайданів“, як

вірно пояснює сама поетка. З розпуки не гинуть тільки ті, що стають смирними, потішаючись думкою, що всьому на світі є кінець. „Мовчи, мовчи! Не плач так горячо; прийде пора — все застине, як лід. Скоро, скоро положуть тебе на холодне місце і ти й не оглянешся ще, як будеш у мети. Далеко, далеко тоді полишить ся терпіння; твої кости — порох, твоє серце — також порох“. Той маленький, але прегарний у своїй короткості стишок, дає докладне розуміння того, якої сили ліризму досягає Йоганна Амброзіус у ліпших своїх творах.

Живий чоловік не може очевидно думати неастанно тільки про смерть. Коли боротьба із зовнішніми обставинами показується неможливою, то часто подібують у нашій поетки боротьбу із власним терпінням. Вона старається загартувати себе в ньому на стільки, аби відчувати вдоволення від перемоги болю. В молодості — каже вона — вона була недоброю дівчиною і любила плюскати прутиком воду; і чим глибше їй удалося збурити воду, тим більшого вдоволення вона зазнавала. „Нині жите бє і шмагає мене без перестанку. Чи то не відплата природи? Най буде; одного не дам відібрати собі: я буду мовчки терпіти, аби перед водою не було стидно“. Із конечности робить вона чесноту і видить навіть щастя у вічній саможертві. „Де мені дівати всю мою любов? Поставити там на огнище? Так, велика любов одержує тут відповідну ціну; я віддам її там у жертву, один кусничок по однім; жити не для себе, але для других — от у чім буде моє щастя!“ Деколи пробує вона навіть малювати іділічні образки родинного щастя при тій жертвенній огнищу, на лоні сільського життя „під теплим солом'яним дахом“, але іділії їй не вдаються. Більше природно і поетичніше, коли вона співає свою вічну пісню про вічне горе. В тій випадку досягає вона часто простоти і невимушеної образності народньої поезії і утворила справді кілька річій, що можуть стати побіч величавих перлин німецької лірики, побіч пісень Вальтера фон-дер-Фогельвайде, Гете і Гайне. Возьмо для прикладу отсю маленьку елегію: „У підніжжя капиці лежить забута одинока могильна плита, обвита блющем. Над нею стоїть ялинка, закутана в чорне платя; вона плаче над могилою ясною смолою. Ніякий біль не порушує завойованого спокою того, хто тут спить. Яке щастя, як би і я так спала, як він!“ Мимовільно приходить на думку відомий усім стих Гете „Вечірня пісня мандрівника“, хоч про наслідування, як сказано вище, не може бути й мови.

Понад гір шпелями
 Супокій,
 Між дерев вершками
 Тихих мрій
 Легіт повіває;
 Пташки сплять у гаї.
 Швидко вже, цить!
 Ляжеш і ти спочить.

Не тільки змістом, але й простотою, гармонійністю і образовістю мало уступає стих Йоганни Амброзіус отій перлі німецької поезії. Ще частійше можна найти у Йоганни Амброзіус тон нештучної народньої пісні.

Належить згадати, що німецька народня лірика в тім виді, в яким стала відома дослідникам XIX віку, ні ріжнородністю і обємом тем, ні образівістю і силою чутя не може рівнати ся із славянською народньою лірикою, пр. українською або сербською. Несумнівний і не дуже користний вплив на німецьку народню пісню оказала книжна, а особливо церковна поезия. Се дотикає і змісту, який часто заповнений чисто відорваними, метафізичними ідеями, і вибору поетичних засобів, образів, порівнань, епітетів, які скрізь і всюди нагадують холодну символіку старої латинської церковної пісні, і вкінці метрики. Наслідком того бувають випадки, що найліпші знатоки вагають ся рішучо сказати, чи приналежить даний твір народній музі, чи являєть ся він відголосом шкільної мудрости в устах безіменного і мало талановитого стихотворця. Не можна замовчати, що й у стихах Йоганни Амброзіус відбили ся ті уємні сторони народньої поезії. Ми вже бачили приклади того. Всі ті уособлення Долі, Повинности, Щастя, книжний характер мови, нехить до уживаня рідного місцевого говору і часто банальна правильність прозодії показують, що творчість Йоганни Амброзіус розвивала ся серед тих самих неприхильних обставин, що й народня пісня. Але в ліпших своїх творах нагадує Йоганна Амброзіус давно проминулі часи німецької пісні, в яких вона була зовсім певно більше самостійна і оригінальна і зі свого боку оказувала сильний і користний вплив на штучну поезию. Минувшість народньої німецької пісні в багатьох випадках дуже неясна; в науці довго сперечали ся про те, чи істнувала взагалі народня поезия в Німеччині тоді, коли до неї линула із Франції (XII вік) філя придворної лицарської літератури, під якої впливом уформувала ся також найвчаснійша, дохована до нас німецька лірика, так

званий Minnesang. Тепер одначе можна уважати вже порішеним, що чужоземний вплив надав тільки модну форму народнім елементам поезії, що істнували вже на місці. Для нас у сьому випадку важне те, що найвчасніші пісні Minnesang'a, які дійшли до нас без імени автора, і цілий ряд пісень, що носять імя Кіренберга, власне які найменше проникли французьким впливом і показують ся найближшими до чисто народньої поезії, співають ся від імени жєнщини. Нєраз висловлювано наслідком того гадку, що жєнщини були першими ліричними поєтами Німєччини. Жєнська лірика не загинула й опієля, за часів Meistersang'a (XV вік). Знаменитий германієст Яків Грім говорить із тої нагоди: „Я в певнім розуміню готов признати, що та поезия не власність авторів. Між иньшим видно наглядно, що ніколи не було більше жєнської поезії, як та, з її невєсяклого любовю до цєвітів, з її тихим єєвом“. Знаний німєцький критик Герман Грім (братанич Якова), подаючи сєй цитат у статі про Йоганну Амброзіус¹⁾, додає: „Нема сумніву, що тодішній сьвітогляд жєнщини був власне такий та що в їх душі звєніли тисячі подібних звуків ніжнійше, як коли небудь співав мужчина. Їм тільки не приходило ніколи в голову висловлювати їх“. У такім випадку трудно було би зрозуміти, яким чином могли попасти елементи жєнської лірики у твори їх синів, братів і мужів. Далеко кращє допустити, що у Німців, як і в иньших народів, жєнщинам приналежала значна участь у народній творчости. Колиж їх пісні не дійшли до нас, то причина того така, як і взагалі з за чого народня пісня тих часів майже утрачена для нас: її ніхто не цїнив, ніхто не записував, вона не була оброблена відповідно до острих правил пануючої естетики, а через те й не могла претендувати на назву твору штуки. Якою могла бути жєнська пісня минулих часів, можна бачити нєраз із творів Йоганни Амброзіус. Багато дєхто надає велике значінє впливови сучасности на її стихи. Деякі уважають навіть цілу її поезию продуктом дешевої часописи і то одні з доганою, як Р. Маєр, иньші з похвалою, як Герм. Грім. І дійєсно, звязь ту можна дуже часто добачити з повною очевидністю. Коли поєтка висловлює гадки про широку людєську суєспільність, про яку вона не могла зачерпнути нїзвідки відомостий, крім своєї „Gartenlaube“ або якої небудь провінціональної газєтки, вона висловляє в урочистих, але баналь-

¹⁾ Deutsche Rundschau, 1895, ч. 8.

них фразах свій державний патріотизм і прихильність ріжним коронованим особам, або коли вона перекладає у стихи якунебудь моральну чи філософічну сентенцію занадто мало оригінального змісту, то ми не можемо сумнівати ся про генезу тих гадок і настроїв. На щастє одначе творів такого роду не дуже багато. Колиж вона не мудруючи, малює нам просто і щиро свій душевний стан, пережитий нею в сполуці із випадками її особистого життя і відносин, тоді зовсім ясно, що ті почутя доступні кожній жінчині із верстви, яка окружає писательку, і що власне в тій формі (з виємком очевидно диалекта) вони самі їх висловили би, коли-б уміли. Так дієть ся також із народньою піснею: більше талановиті осібники її творять, але зміст і форма її так усім близька і зрозуміла, що кожний, хто її співає, може думати, що вона утворена спеціяльно для нього. Найбільше розширеною темою женської народньої лірики всіх народів є очевидно психологія любови у всіх її фазах і комбінаціях. У Йоганни Амброзіус займають того роду теми також дуже значне місце. Відповідно до особистої сумної долі письменниці, більшість тих стихотворів дуже тужливого змісту; вона затримуєть ся головно на таких темах, як заведені надії, вимушена на все розлука, незрозуміла любов і т. п. Наведемо два приклади.

„То було на Святий Вечір, коли серед сяєва огнів поцілувала мене любов у перше. Ярко горіли воскові свічки на різдвяній ялинці, коли в мойому серці зародила ся перша мрія. Крізь зеленє ялинки сповирало двоє очий, як звізди на небі крізь хмари. Моє серце летіло через час і простір до тих двох звід на різдвяній ялинці. Та коли зняли блискітки з ялинки, розсипав ся в порох нерозумний обман моєї любови. Як стало ся усе те, я не можу зрозуміти. Нічого не лишило ся мені, крім того сну. А як настане для мене останній Святий Вечір, як моя душа покине туземну дорогу, посадіть мені в головах ялинку, аби й дальше снів ся мені той жалібний сон“. А ось знов більше серіозна драма двоїх дозрілих людей: „Ти не сказав ні слова, не видав ні одного звука, лише рісниці твої зросили ся легенько слезою. Я вичікувала з острахом хоч одного звука — надармо, ти віддалив ся усе ніший і суворий. І коли ти вкінці шез у зеленім просторі ліска, моє серце з відкритою раною пішло тихенько за тобою“.

Коли народня пісня співаєть ся не від першої особи, але викликає чужу психологію, то все таки видно, що вона сходить

ся з психологією співака. Так буває і в Йоганні Амброзіус. У неї є пр. ціла серія „дівочих пісень“, що всі могли би легко найти місце у збірнику народньої лірики. „Вони спустили тебе, любку, ранком у сиру землю і пішли своєю дорогою, а тебе полишили самого. Мати каже, аби я через те, що ти вмер, вийшла за иньшого, але в моїй груді є серце тільки для тебе одного. Мила мама не знає, що я все твоя, аби ти у вічності не стояв самітний“. Або ось друга пісня з тої серії: „Я його вірно любила; від часу, як можу спам'ятати, я все носила в серці того чужого, гарного чоловіка. На Зелені Сьвята стояло моє деревце в повнім розцвіті; на Зелені Сьвята він відбував свадьбу з иньшою дівчиною. Мої уста бажали би його благословити, та серце стогне і плаче: тепер він злучений із другою на віки вічні“.

Не мож не звернути уваги на психологічну цілість усеї поезії Йоганні Амброзіус. Всюди та сама замкнутість, ті самі мрії, та сама готовість мовчки терпіти. Так привикла відчувати віками і поводити себе селянська жінщина північних сторін. І не тільки жінщина. Ось прекрасний гумористичний портрет тяжкого, упертого німецького парубка, що также безрадний супроти сили обставин, як у попередньому стишку дівчина. „Кожного ранка, ледви зоря заворіла крізь маленькі віконця, Ганс сідлав кобилу, аби їхати до Грети. Але в обідню пору кобила все іще стояла осідлана в стайні, а розумний Ганс стояв при ній та серіозно роздумував, чи їхати, чи не їхати. Кожного ранка стояла причепурена Грета у вікні споглядаючи на вулицю, чи не іде пишний їздець. Але ніякого їздця не було видно і Грета взяла собі иньшого. А Ганс стоїть коло своєї кобили і плює: Тьфу, фальшиві жінщини!“ Та непорядність брати щастє там, де воно наставляється в руки, в більше узагальненій формі приходить іще в одній пісні, в якій Герм. Грім добачує також елементи народньої поезії: „Коло мене проїздило Щастє із цілим своїм багажем; я здалека побачила блиск його казочної роскоші. Візник хотів уже стати; моє серце стукало сильно; я, було, протягнула руки, але переді мною вчинило ся вже пусте місце. Я тільки добачила, як Щастє летіло у віддали з бистрою вітру; тепер я сплджу при дорозі і плачу майже до сліпоти“.

Чи можна собі представити, аби той стих написала або той настрої пережила Ада Неґрі? Вона могла би свідомо відректи ся щастя, яке уважала би недостойним себе; в противнім випадку

вона не сиділа би плачучи при дорозі, але дігнала би його, повернула у свою сторону і покорила своїй незломній волі та полудневому темпераментови. Се не випадкова різниця двох індивідуальних натур, але окремішности двох рас витворені природою і історією. Згадаймо глибоку різницю напрямків італійської і німецької плястичної штуки, що майже рівночасно (XV і XVI вік) достигла і там і тут однакової величини. Там, в Італії, радісні поклони красоті природи, жадова сонця, енергія в руху, соковитість і яркість барв, сьвіжа охочість життя Тициана або титанічний трагізм Мікель Анджеля. На північ від Альп бліді або темні барви, аскетичне відношенє до чоловічої краси, безобразне тіло, ледви можливий рух, але при тім реальна характерність і глибина вираженя в особах, містична екстаза, замкнена ніжність і спокійна наївність. Ті прикмети не годні на перший вид вражати — треба певного напруженя, особливо у гравюрах Дірера, в його Євангелистах, ба навіть у картинах Гольбайна, найменше аскетичного із великих майстрів німецького відродженя. Ми взяли ту грандіозну міру тільки для того, аби виразити нагляднійше нашу гадку, не думаючи очевидно рівнати Йоганни Амброзіус із названими великими артистами. Вона не геніяльна письменничка; для того не достає їй власне могутньої індивідуальности. Але її поезія вироста із нетиканого ґрунту і зовсім незалежно від загальної літературної еволюції наших часів. Теперішня книжка се продукт тисячів книжок написаних перше; навіть коли автор хоче вразити читача своєю ориґінальністю, то звичайно не трудно буває означити докладно, до яких він книжок не хоче бути подібний. Йоганна Амброзіус не має наміру підходити до кого небудь або ставати в опозицію і через те її стихи вносять таку сьвіжу струю у книжну літературу, як воздух піль, занесений поривом вітру в атмосферу балевої салі, пересичену запахами штучних перфум. Тому то інтерес до її стихів не щезне з переменою літературної моди, з поворотом естетичних поглядів, з повстанєм нових шкіл і напрямків. Як усі поети, що черпали своє вітхненє безпосередно з власної душі і з найближшої верстви та природи, Йоганна Амброзіус заховає своє скромне, але поважне місце на ряду з найбільшими представителями німецької музи. Їх геній зробив їх національними поетами, Йоганна Амброзіус отримала те зване від природи.

Е. Деген.

2*

Літерат.-Наук. Вістник IV.

Маруся Богуславка в українській літературі.

Історично-літературний нарис.

IV.

Коли розглянемо ся в історичних піснях та думах сього періоду боротьби в Татарами та Турками, то при думі про Марусю Богуславку повинні ми покласти на першому місці т. зв. думу про Івана Богуславця, гетьмана запорожського, якої маємо два варіанти; один із них не дума, лише пісня¹⁾. Не сама лише подібність імени велить порівняти оба твори; між ними заходить така внутрішня близькість, що чинить порівняння необхідним. Дума починаєть ся майже такими самими словами, що й дума про Марусю :

„В городі Козлові стояла темниця камінная,
Сім сажень в землю вмурованная;
У тій темниці пробувало сім сот козаків,
Бідних невольників“.

Між ними був „старший старшиною Іван Богуславець, гетьман запорожський“, і сей одного дня звіщає товаришів про Великдень. Невільники проклинають його за сю звістку, але він утихомирює їх надією визволу.

Другого дня, в неділю, приходить до темниці „Алкан-пашева, пані молодая“, що свого чоловіка поховала, і намовляє Івана Богуславця, щоб кинув християнську віру, женив ся в нею і панував

¹⁾ Пісня надрукована в »Іст. піс. укр. нар.« I, 241; дума-ж додана до праці д. П. Житецького »Мысли о народных малорусских думах«, Київ 1893, ст. 221.

у Козлові, за те вона випустить усіх невільників на волю. Іван Богуславець згоджується стати чоловіком Алкан-пашевої під тою умовою, щоб вона йому християнською вірою не дорікала. Так і сталось. Але по семи неділях стала Алкан-пашева на підпитку перед гостями казати:

„Дивіть ся, панове,
Який у мене муж прекрасний,
Та він у нас побусурменив ся для роскоші турецької“.

Почувши се, Іван Богуславець доганяє козаків на Чорному морі, завертає їх, нападає в ночі на Козлів і здобуває його. Алкан-пашева паде під його шаблею. Стереотипним „Визволи, Господи“ — кінчить ся дума.

Порівнянє обох сих дум наводить нас на думку, що дума про Івана Богуславця — коли не фальшована, то штучно склиєна. За сим промовляє не лише її зверхній і внутрішній склад, але й її жерело. Вона видана із збірника з поч. XIX в., т. зв. рукопису Ломиковського і має свій відгук у славній апокріфічній „Історії Руссів“¹⁾. З цілого характера сеї збірки пробивається гадка, що думи сі перероблювані збирачем. Хоч би ми й признали правдивість другої половини сеї думи, то рішучо мусимо відкинути першу частину, як на сліпо і механічно взяту з думи про Марусю Богуславку зробив се або збирач або й сьпівак.

Крім сеї думи маємо ще пісню про Іванця Богуславця, що одначе сильно відмінна від поданої вище думи. (Іст. пісні, 241). У сій пісні „пані Кізлевська, віра бусурманська“ (не вдова) підходить до невільника Іванця Богуславця, „козака дністрового (!), отамана військового“ з намовою, щоб перейшов на бусурманську віру. Іванець остро відмовляє; Туркinya велить за те йому руки сирцею ізв'язати і положити на сонці. Ссихаючись, поконала сирця завзятість Іванця і він став „на пробу“ кричати, що приймає турецьку віру. Тоді велить його пані Кізлевська розв'язати:

„Да возьміть його під пишні боки,
Да ведіть його в терем високий,
Да будем пить-гуляти,
Мене за його пропивати
Да гей-же пропивати“.

¹⁾ Житецький, Мысли, ст. 220: Жите і Слово т. III, ст. 265 у статі М. Драгоманова »Нові варіанти кобзарських сьпівів«.

З того видно, що пісня, може тут і не скінчена, послужила до уложення думи про Івана Богуславця, хоч видавці заквестіювали й правдивість самої пісні (Іст. пісні, 242—3). Як би воно й не було, то окрім імен героїв і факту потурчення тут і в думі про Марусю Богуславку нема нічого иньшого спільного між обома творами. Тому-то годі признати певними слова д. Житецького, буцім-то „обі думи — ніщо инше, як два відривки з великого епоса, що не дійшов до нас, про долю дітей одної родини, може родом із Богуслава“. Всеж таки оба твори зближені в собою і належать будь-що-будь до одного циклю, якого головний мотив — потурчення невольників.

До сього круга належать також пісні про полон дівчат, записані в Галичині. В одній із них говорить сестра до сестри :

„Проси, сестро, Турка-мужа,
Нехай косу-росу утне,
Най до мамки меї пішле :
Най ся мамка не фрасує,
Най нам віна не готує!
Бо ми віно утратили
Під явором зелененьким,
За Турчином молоденьким!“ (Іст. пісні, I, 85).

В иньшій читаємо :

...А Татари на все поле ;
Меже ними дівка-бранка
Сидить собі на конику...
Русу косу розчісує,
Дрібре листє пописує,
Та й у воду помітує :
„Плинь-же, плинь-же, дрібне листє,
До мого тата в гості,
Нехай тато не сумує,
Най ми посаг не готує ;
Ой вже-ж бо я посаг мала
Під явором зелененьким
Та й з Турчином молоденьким,
Із Турчином, Арабином
Та й з нещирим Татариним“ (Тамже ст. 135).

Більш добровільне потурчення бачимо в піснях про полон жінки чи милої гетьмана Богдана (себ-то Ружинського). Гетьман доганяє Татарів :

Міже ними баша сидить,
 На колінах милу держить.
 „Ой миленька, миленька,
 Відсунь ся від башенька,
 Бо я башенька вбю,
 А миленьку з собою возьму“.
 „Коли беш, бий обоє,
 Бо башенько серце моє“.

В иньшій варіанті вона промовляє до гетьмана:

„Чи забеш, чи не забеш,
 Тільки мене з ума зведеш!
 Чи влучиш, чи не влучиш,
 Тільки мішкання розлучиш.
 Ой сідлай, милий, коня:
 Ти-ж не мій, я не твоя!
 Гей коли жива буду,
 То я тебе не забуду!“ (Тамже 164).

Усе те сцени, що діялись при полоні; маємо ще одну пісню, яка вже відслоняє перед нами рубець дальшої долі гарної бранки. Се звісна в Галичині пісня про матір і дочку в неволі, що починаєть ся словами: „Що се в полі забіліло...“ У полон дістаєть ся стара мати, що стає невірницею такої потатарщеної бранки. Ся завдає невірниці тяжкі роботи, бо не пізнала її, хоч мати добачила дочку в своїй пані. Коло роботи вона сьпіває:

„Люлю, люлю Татарчатко,
 По донечці унучатко!
 Бодай стадо виздыхало,
 Бодай кужіль спопелїла,
 Бодай дитя скаменїло!“

.

Розлючена за се Татарка бє стару по лиці.

„Ой ти доню, моя доню!
 Не тільки-м тя годувала,
 По личеньку тя не била“ —

говорить мати.

„Мати моя, мила мати!
 Скидай з себе тії лати,
 Возьми дорогії шати,
 Будеш з нами панувати“.
 — „Ліпші мої вбогі лати,
 Ніж дорогі твої шати;

Я не хочу панувати,
 Пійду в свій край загинати".
 — „Слуги-ж мої та й вірні!
 Пряжіт коні воронії!
 Везіт мамку в її краї“ (Тамже 288—9).

Ся чудово-гарна пісня зближена до думи не лише подібністю головних осіб¹⁾, але й пізнійші письменники, що обробляли тему про Марусю Богуславку, злучали оба сі твори нерозлучно, що буде показано далше.

Маруся Богуславка з роду попівна; і сей мотив має теж свій відгук у пісні, що починаєть ся:

Коли Турки воювали,
 Білу челядь забирали:
 І в нашої попадоньки
 Взяли вони три дівоньки... (Тамже 86).

Не всі одначе бранки годились на таку перемену життя для „роскоші турецької, для лакоства нещасного“; навпаки, сим ренеґаткам протиставить народня словесність кілька пісень баладного характера, де полонені чи там продані у неволю дівчата воліють смерть аніж таке житє (Пісні про Романа та Олену, про батька та дочку. Іст. пісні I, 296—313).

Інтересно, що таке ренеґатство стрічає лише дуже легенький осуд народньої етики. Окрім слів „для роскоші турецької, для лакоства нещасного“ таки не подибуємо нічого иньшого, що потурчених героїв могло-б характеризувати неприхильно. Єсть, правда, острійший осуд потурченого чоловіка, але сей чоловік, то Лях-Бутурлак, наставник галери з невільниками і самим тим уже заслугував собі на неприхильність творців дум. Ся лагідність в осуді тим дивнійша, що маємо пісні, де звеличують ся герої за прихильність і сталість до свого народу й віри. Наведена пісня про матір і дочку, згадана про Романа й Олену, а передовсім пісня про Байду малюють се ясно, не кажучи вже про „плачі“ невільників. Се походить від того, що факти-такого ренеґатства були дуже часті в історії нашого народа (про се низше), то знов із тої глибокої людськості, яка віє з народньої поезії, із сердечности та прихильности для всіх бідних, із вирозумілості для слабих сторін людської душі.

¹⁾ Обі сполучені те-ж у Житецького, оп. cit. 140, при чім автор висловив гадку, що пісня ся послужила матеріалом для думи.

При тім усі наведені пісні сього ближшого круга високо моральні. Сама Маруся Богуславка так і бере за серце читача чистотою своїх почувань і ділань. Безкористо і без вираховання, на основі самої прихильности до бідних невільників і споминів про християнську землю, які не вигасли при всій переміні її життя, вона, вже не християнка, таки не стала ворогом давньої своєї віри, як згадуваний Лях-Бутурлак, але має співчутє для її визнавців; сі спомини стали частиною її душі, у тій глибині де вже у чоловіка починаєть ся *sanctissimum*; Україна в її словах — „наша земля“. Признаннє до потурчення і прощальні слова, навіяні тугою і жалом, можуть вийти такими лише з чистого серця і стають найкращим свідомством про благородність Марусі: своїм ділом вона може нищити і те друге жите, серед нових обставин, з якими вона тепер добровільно не може розлучити ся.

Не менше моральні й инші люде в сих піснях, а понад усіми стоїть мати-невільниця, що волиє „дома бідувати, як в чужині панувати“. Сам лиш Іванець Богуславець виходить слабодухом.

Ся етична сторона народніх пісень не без історично-культурного значіння. Звісна тенденція деяких істориків, щоб виключити всяку ідейність із нашої минувшини. „Український історичний епос, зовсім твір козацтва, може найкраще звалити думку, що козаки України були тільки розбійники та шукачі кожухів, елемент антисуспільний“ — писав М. Драгоманов ще 1870 р.¹⁾ І тут се можна повторити ще з більшим натиском, бо й досі не перевелись подібні думки своїх і чужих істориків, а вище наведені пісні можна назвати типовими доказами.

V.

Тепер насуваєть ся питання про те, скільки історичної правди в сих піснях, спеціально в Марусі Богуславці, що доторкає самих подій? Полон і неволя — се дуже болюча сторона нашої бувальщини. Про національну вагу сих обставин говорено вже попередю і ми тут не станемо малювати образа всіх татарських та турецьких нападів і їх полонів, часом величезних своїми розмірами. Важ-

¹⁾ Розвідки М. Драгоманова, I, ст. 26.

нійші дати до сього зібрані в поясненнях Антоновича й Драгоманова до „Історичних пісень“, куди відсилаємо читачів. Особливо радо брали Татари молодих дівчат (1288 р. самих їх 21.000), бо сей товар добре платив ся на орієнтальних торговицях. Протягом більш як пів тисячки літ музулманський сьвіт пожирав рік-річно тисячі Українців обох полів. Не багато кому вдалось утекти або викупитись із неволі і повернути в рідний край; величезна більшість зміцняла численно своїх національних ворогів. Мушца уживано головно до тяжких робіт, особливо до служби на галерах, жінок до домашніх послуг, а кращих брано в гареми. Розмірна суспільна воля у Магометан, особливо у Турків, доводила часто до того, що невільник, приймаючи їх віру, доходив до високих становищ, і з гаремових невільниць бували нерав законні жінки визначних Турків, або й без того мали сильний вплив на них. „Всі вони радо набувають полонянок звідси (з Криму), з якими опісля женять ся, зрештою без присилування і примусу“... говорить сучасник (М. Литвин)¹). Се належить головно до Турків, Персів, Арабів й ин. Татари найбільш із них визначали ся аристократичністю, і то, звичайно, знатні лише, а не простий люд. Із християнками женились і ті радо (одні із ханів мав жінкою дочку византийського цісаря), одначе вивід походження одного з ханських родів, Чобан-Герейв, від невільниці-Польки був достаточною причиною непопулярности сього роду серед Кримців²).

За те межі низшими татарськими родами і Турками багато мусіло бути таких невільниць-Українок, що вазнали кращої долі як правні жінки, або як улюблені та впливові наложниці. Про скількість їх годі говорити, до того хибує нам жерел; одначе про те, що Українки цінились між Турками, сьвідчить найкраще се, що протягом XVI—XVIII ст. аж три Українки були правними жінками найвищих достойників магомеданського сьвіта — турецьких султанів.

Найславнійша з них була голосна Роксоляна, жінка Сулеймана I, про яку історики годять ся тепер, що була Русинкою (Rossa, Roxolana, тур. Рушен). Дехто старав ся докладнійше прослідити її походжене; одні мали її за попівну з Рогатина,

¹) Мемуари къ исторіи Южной Руси, ст. 20.

²) Смирнов, Крымское ханство, ст. 498 і дальше.

иньші зі Стрия¹). Невільницею дісталась у султанський гарем і приєднала для себе особливу ласку султана. Мала бути не так гарна, як мила та розкішна. Турецьке її ім'я Хуррем означає стільки що „весела“ і се певно показує на її вдачу, задля якої здобула вона ще одно ім'я Хассекі, себ-то „перша зпоміж коханок“. Серед сучасників ходили правдиві легенди про неї. Між иньшими й та, що вона невольницею утратила, разом із красою, султанську ласку, одначе вмiла якимись чарівними напитками розбудити в нiм на ново пристрасть до себе. Султан не лише дав їй волю, але й оженив ся в нею. То було десь коло 1530 р. Від тоді входить вона в круг двірської політики і вплив її з літами зростає, особливо від 1541 р. Вона старалась забезпечити наслідство султанства своему синові Селимові й тому ворогувала з иньшими членами родини султана. Інтригами довела до того, що султан покарав смертю власного сина і двох везирів. Умерла 1558 р. і дістала пам'ятник, що й досі стоїть, як і мечет, збудований нею²).

Українкою з низького роду була також жінка Османа II (поч. XVII ст.), називала ся Мілікля. Малою дісталась у неволю, виросла у везира Мурата, опісля у кiфлар-аги Мустафи, який дав її волю. Султан, побачивши її, закохав ся в ній й оженив ся тому, що вже була вільною. Вона мала бути незвичайно вродлива (Іст. пісні, I, 237).

Також Осман III мав Русинку за жінку, що визначилась великим богомільством, розумієть ся магометанським. Умерла в пізній старости 1766 р. (Тамже).

Ся обставина, що аж три Українки були султанками, се ясний доказ на те, що невольниці-Українки мали значну пошану на Сході. Звісно, про долю поодиноких із них при всяких низших достойниках музулманського світа — історичні пам'ятки мовчать³).

¹) Іст. пісні, I, 236—7; Szajnocha, Dzieła, II, str. 352; Hammer, Gesch. des osm. Reiches, III, 228 i passim.

²) Гаммер говорить (Gesch. d. osm. Reiches, III, 254): »Пам'ятник сеї Русинки серед цісарського міста, се далеко ясніща пам'ятка ворожби, аніж та статуя на гіпнодромі грецького Константинополя, котра написом своїм ворожила, що Русини опанують колись місто«.

³) Польський історик XVII ст. Коховський оповідає, що в хана Іслам-Герей була в великих ласках невольниця-Українка, головню тому, що вмiла виробляти добрі напитки. Коли Іслам-Герей зірвав з козаками, вони підмовили невольницю і ся отроїла хана (Annalium Climacter III, 257). В Бахчисараю показують грiб невольниці хана Кірим-Герей, що була Українкою або Полькою.

Сей мотив, що повторяєть ся в кількох піснях, про неохоту невільниць вертати назад у рідний край — історично вірний. Досить буде пригадати оповіданє Величка про похід Івана Сірка у Крим 1675 р. Він забрав у неволю 13 тисяч людей, між ними було сім тисяч таких, що давніше попали в татарський полон; тим велїв Сірко вертати ся на Україну, та три тисячі зпоміж них сказало, що вони в Криму „м'ють уже свои ос'їдлиски и господарства и ддятого тамъ лутше соб'в жаляють жыти, нежели въ Русѣ, ничего своего не имущи“. Розлючений на се Сірко казав їх безпощадно вирізати, а над їх трупами мав промовити: „Радше зпїть тут до страшного суду Божого, аніж маєте множити ся між бусурманами на наші християнські голови молодецькі!“ (Літопись, II, 377—7).

Тепер само собою насуваєть ся питанє, чи думи про Марусю Богуславку не належить прикласти до одної з висше згаданих султанок-Українок? Таке приложенє само напрошуєть ся, тому деякі з тих, що занимали ся ближше нашою думою, робили з Марусї Богуславки султанку і самі навіть видавці „Історичних пісень українського народа“ склоняють ся по троха до сеї гадки. Коли одначе приглянемо ся ближше питанню, то побачимо, що таке авансованне Марусї Богуславки оперте лиш на чистій і довільній комбінації, головню на тій основі, що Роксоляна мала бути попівна в дому. Дума не дає до того ніякої підстави. Тут не сказано нічого про те, щоб Маруся була чиею жінкою, навпаки, все говорить ся про неї „дівка-бранка“. Хто був сей „пан турецький“, також годї знати і нема причини мати його за султана, коли він міг бути яким-будь башею або що. І саме держанє і віддаванє ключів від вязниці показувало би, що тут не маємо султана, але щось низше. Так само невідомий в історії факт визволу сімох сот козаків якою будь жінкою.

З того виходить, що дума про Марусю Богуславку своїм загальним характером, підкладом і кольоритом подій відповідає історичній дійсности, особи-ж і факти можуть бути цілком неісторичні. Кажемо „можуть“, бо ще не мусять; такий визвіл невільників, певно не семи сот, але меньше, міг дійсно статись у якого баші, при помочи його жінки чи любовниці. Єсть і третя можливість, що особи і події взяті з тих мотивів, що переходять від одного народа до другого і в кожного прикрашують ся своєю національною закраскою, себ-то з т. зв. вандрірних мотивів.

VI.

Народня історична словесність найбільш оригінальна зі всіх інших галузей. В основу оброблення пісень і дум лягло багато дійсних фактів. У тих піснях і думах, що затратили ся і не дійшли до нас, мусіло бути ще більше історичної правди, та вони гинули в міру того, як забувала ся пам'ять про самі факти.

З тих, що дійшли до нас, можна-б вибрати половину таких, друга-ж половина лише своїм обробленем більш або менш оригінальна, а головна їх будова основана на т. зв. міжнародних вандрівних мотивах. Сюди належать такі думи як „Буря на Чорному морі“, „Вдова і сини“, „Брат і сестри“; пісні як „Байда“, „Коваленко“, „Роман і Олена“ й інші. Всі вони мають аналогічні оброблення в західно-європейських, західно- і південно-слов'янських народніх словесностях, про які тут не місце говорити. Що до думи про Марусю Богуславку, то як ми не зважились признати її чисто-українською у зложенню й обробленню, так тяжко признати за нею якийсь вандрівний мотив.

Видавці „Історичних пісень“ ясно зазначають, що в інших слов'янських піснях подібуеть ся лише далека аналогія з темою думи про Марусю Богуславку. До таких належить моравська пісня про полон брата і сестри, де сестра при помочи другої невільниці упоює Турка, бере ключі і визволяє брата (Іст. пісні, I, 239—40). Між болгарськими піснями бачимо аналогію про потурчену жінку в пісні про Ханку Щипянку: Брат хоче викупити сестру, вона йому відписує:

„О мили брате Ибраимъ!
Немой си куки продавай,
Немой си тимаръ заложси,
Ясь сумъ си вѣра менала;
Си имамъ три мѣшки деца¹⁾).

В иньшій болгарській пісні брат намовляє сестру, жінку Туркову, щоб утікала. (Тамже, 306).

В сербо-хорватських піснях бачимо теж доволі далекі аналогії. В циклі про Кралевича Марка бачимо Кралевича в темниці азацького короля. Він порозуміваєть ся з його дочкою і просить,

¹⁾ Болгареки народни пѣсни собрани одъ братья Миладиновци, Загреб 1861, ст. 190)

щоб випустила його з неволі. Король не вважає на прохання своєї дочки і хоче держати його дев'ять літ у темниці. Кравлич просить у дівчини паперу, щоб написати лист до матері:

„Нек продаје земље и градове,
Нек продаје, нек за душу даје“...¹⁾

Сього Кравлича визволила з арабської неволі, де він пробував сім літ, теж дочка короля, просячи Марка, щоб узав її за жінку:

„То промисли Арапка цєвојка,
Промислила, да се кунем ньојзи:
Једно вече бјеше омркнуло,
Отвори ми од тавнице врата,
Изведе ме из тавнице, мајко,
.
Донесе ми сабљу оковану;
Отале се доватисмо коња
И одосмо кроз земљу арапску.

Але за те, що була „вона чорна а білі зуби“ мала, Марко стяв їй голову. (Тамже, ч. 63). У вязниці сидить також Шцъпан Якшич і не хоче покинути християнської віри. Пазарський паша велить дочці своїй Хайкуні прибрати ся гарно, пійти до темниці й обіцяти йому своє серце за потурченне. Одначе цілий плян переінів ся, Якшич утік із темниці при помочи Хайкуни і взяв її за жінку. (Тамже, ч. 94). Подібно теж визволяє Турчанка Стояна Янковича і сей женить ся з нею. (Тамже, т. III, ч. 21, 22). Один варіант про сього Янковича навіть ще ближший до Марусі Богуславки. Турки взяли в неволю Янковича вже жонатого й Ілю Смілянича. Вони на око потурчились, одначе волі не мали. Одного разу говорить Смілянич:

„Ој Стојане, да мој мили брате!
Сутра јесте нетак турски светац,
Цар цє отиць' с Турцима у шетњу,
А царица с булама у шетњу;
Вець ти кради кључе од ризница,
Ја цму красти кључе од арова,
Пак да пушта блага награбимо,
Да узмемо два добра коњица,
Да бежимо у Котаре равне
Да гледамо робље неробљено,
Да льубимо лице нельубљено“. (Тамже, ч. 25).

¹⁾ В. С. Караджич, Српске нар. пјесме, 2 вид. II, ч. 64.

В одній пісні дівчина Хайкуна дає ключі Радоіцу і сей выпускає товаришів із темниці; в иньшій мила перебираєть ся за вояка і визволяє милого (тамже, ч. 49, 51); в иньшій знов чинить се сестра з братом¹⁾.

З огляду сих далеких аналогій і паралелів²⁾ видно, що думу про Марусю Богуславку, хоч має деякі відгуки в иньших словянських народніх словесностях, усе таки може вважати оригінальним українським твором. Основою при твореню міг бути і вандрівний мотив, хоч імовірніше, якийсь дійсний випадок, навіть і малих розмірів, міг послужити скелетом до утвореня думи. Про се українське жерело й оброблення свідчить ще й те, що сказано висше про зверхню форму думи. Твори на позичені мотиви переходять ся звичайно більш заокруглені в обробленю і тому довше переходять ся; пісні-ж основані на поодиноких дійсних подіях затрачують ся часто рівночасно, як гине память про саму подію, чи інтерес для неї. Коли-б отже дума про Марусю Богуславку була вложена в приводу історичного факту, то се по части пояснило би, чому вона не заокруглена: або менше цікаві частини забулись, або дума не набрала ще остаточного уформованя, не перейшовши в устах співаків сеї дороги, яку переходить у ріці гірський відлам скали, заким стане гарно обточеним каменем. Коли-б навіть прийняти в основу думи позичений вандрівний мотив, то тоді вона набирає ще більше оригінальності й індивідуальна творчість її першого українського складача виявилась би ще краще. Всі аналогії в чужих літератур занадто далекі, щоб се була звичай аилиш перерібка, як прим. дума про бурю на Чорному морі. Остаточно можливо й те, що властивого жерела нашої думи ще не знайдено і воно знаходить ся в літературі чужих народів, одначе, доки не маємо ще сеї певности, мусимо прийняти одну з двох висше висловлених евентуальностей.

Коли вже мова про утворенє думи про Марусю Богуславку, виходила-б може потреба порушити питання про те, хто складав історичні думи. Про се вела ся колись суперечка між ученими, в якої остаточно виявило ся, що теорія д. Житецького про церковників та шпитальників, як авторів дум (op. cit. 157), сильно

¹⁾ Hrvatske narodne pjesme. Matica Hrvatska III, ч. 23.

²⁾ Не маючи під рукою всіх збірок словянських пісень ми не могли підшукати більш паралелів.

захитана, коли вже не цілком збита. І дума про Марусю Богуславку промовляє також проти сього погляду. Тон і дух її нічого не має спільного ані з церквою, ані з шпиталем, ані зо школою. Вона навіть, можна сказати, вільнодумна, хоч багато говорить ся тут про християнство. В її основі більш людського психологічного мотива, ніж релігійного; сей останній служить більше для декорації й настрою. Хто саме був творцем сеї думи — годі говорити; що він одначе належав до козацької верстви, се ймовірно.

Думу про Марусю Богуславку записано всього два рази — знак, що вона затрачувалась серед народа, а приліпка її частин до особи Івана Богуславця показувала-б на причину сеї прояви. Коли приймемо думу про Івана Богуславця за автентичну, то мусимо при тім признати, що вона утворена пізно, не раніш половини XVIII ст. Її тон і напрям уже дійсно шпитально-церковний, бо козацтво й народ жили вже серед ниньших політично-національних умов, а історична поезія ставала чим раз більше обмежуватись на сліпих старців. Вони й приправляли пісні церковними мотивами. Маруся Богуславка не надавала ся до моралізаторських цілей, отже пришилено частину з неї, найблизшу новому тонові, до ниньшої теми, яка далеко менше моральна, за те має більш християнської ревности.

Висока поетична вартість думи про Марусю Богуславку звертала на себе увагу письменників зараз від тоді, коли її вперше оголошено (1856). Особливо поети радо брали ся за сю тему і під сею новою творчістю „дівка-бранка Маруся попівна Богуславка“ переросла ті невеликі розміри, які бачимо в думі; фантазія поетів вивела її з тісного кружка індивідуальности на широке національне поле. Маруся Богуславка стала ідеальною жінчиною, національною героїнею.

Чи стаття Марусі виграла на тім, чи втратила — будемо говорити при кождім новім обробленю окремо.

VII. Поема Е. Згарського.

Шість літ по першій появі Кулішевого запису думи про Марусю Богуславку вийшла у Львові книжечка п. з. Маруся Богуславка, поема Євгенія Згарського¹⁾. Щоб бачити

¹⁾ Львів 1862. Типомъ Інститута Ставропільського. Цѣна 30 кр. в. а. Ст. 54, 16^о.

спосіб використання народніх мотивів у сього поета й иньших, подамо поперед зміст його поеми.

Татари і Турки напали на Україну, палять, ріжуть, беруть у неволю. Місто Богуслав знищено. Між полоненими була й богуславська попівна, якій прийшлося би взнати всіх терпінь походу, як би не баша, що задля краси забрав її для себе. Матір її забито, батько, Єфрем, поховавши жінку, коротав у жалю свій вік.

На березі Чорного моря стоїть замок баші з вязницею. Тут сидить триста козаків, що попались у неволю підчас одного походу, уганяючись за здобичю. Тяжка була їх доля, та

...козацький дух твердий, несворний,
Хоть би рубав, усе моторний (ст. 6).

Тож у темниці йде жива розмова. Тимко Гулак бачить у тій неволі кару божу:

Що як добич у Турка взяли,
Ми першу пайку, як годить ся,
Попам на Божеє не дали,
Тому те лихо становить ся (ст. 7).

Кпить собі з того козак Голота,

Зайдисьвіт, що ачей ніколи
І не згадав о добрій доли.
Носив він бурку з околота,
Шапу діраву, вітром підбиту,
Тонку сорочку, бодачем шиту.
І куди ступить, то гуляє,
Всюди му вітер продуває (ст. 9).

Всі похваляють Голоту і сьміхи-жарти ллють ся немов у шинку. Лише один козак, Тишко попович із Богуслава, сумує. На запит товаришів, „чи не набрав ся джуми“, відповідає він:

„Ой не джуми, а розуму.
Добре піп, отець мій правив:
Не поростай, сиңу, в думу,
Щоби-сь віку не позбавив,
А я вітця так не слухав,
Всїдлав коня, та й на волю,
Ледви шаблею зворухав,
А вже-м попав у неволю“ (ст. 13).

Товариші просять його, щоб засьпївав їм думу. Сей сьпївав про недолю України від Турків. Рівночасно ходять по огороді башеві бранки.

Помежи ними найкрасша бранка
Із Богуславля попадянка (ст. 17).

Баша любить її, хоче мати жінкою, під умовою щоб покинула християнську віру. Маруся одначе на се не годить ся. Ходячи по огороді в задумі, чує братів съпів. Раб поясняє її, хто сидить у темниці. Тоді зродилась у неї постанова, щоб сих невільників випустити на волю.

Над курганом коло Богуслава молить ся народ; між ним молить ся й старий піп Ефрем та думками завдає собі жалю. До нього приступає якась чужа жінка та сповіщає його про доньчину долю :

Поїхала віддаватись
Твоя дочка за поганця,
За поганця-бісурманця... (ст. 33).

Плян Марусі дозрів уже. Баша дуріє за нею, то смерть її задумує, то стає ласкавим мов ягня. Марусі приходять на думку рідні сторони й люде і пригадує собі, що саме приходить Великдень. Ся пригадка дуже болюча для неї :

„Ратуй мене, міцний Боже,
Пречистая Діво!
Одним доля пійшла право
А мені у ліво.

.

Дають страву, дають шати
Турки бісурмане,
Кажуть віру понехати,
Вірити в погане.

Споможіть мя усі сьвяті
До такого діла,
Щоби швидше смерть понесла,
Ніж віру вломила“ (ст. 37).

В поганого баші віра
І любов погана,
Моя доля чиста, щира
Не для бісурмана.

Ой устелю я устелю
Єму слюбне ложе,
Звеселить ся, зачудуєсь
Ціле Запороже (ст. 42).

Серед нічних любощів з башею навертає Маруся розмову на козаків-невільників і дізнаєть ся, що ключі коло баші — саме від темниці, а нещасних земляків жде незабаром смерть. В неї „засьвітили ся очиці, наче у лютої вовчиці“, спогадала напад на Богуслав і зі словами: „Погана віро, гинь, собако!“ — заколола башу. З ключами вибігає і велить усім іти башу ратувати, а сама відмикає темницю й говорить до перестрашених козаків:

„Ой не будьте так лукаві!
 Мені щирю віру дайте,
 Скоро пута ізнімайте!
 Я від баші втікла бранка,
 З Богуславля попадянка.

 Чи знаєте, що сьогодні,
 То субота великодня? (ст. 48).

На те козаки покидали свої окупи і стали рубати Турків, накінець підпалили замок. Серед боротьби гине й Маруся, її заколює невольниця-супірниця Саді,

Одна бранка, перекиня,
 Що то віри відцуралась,
 Стала жити як Туркиня (ст. 39).

Смерть її так розлютила козаків, що знищили та зруйнували все до чиста. Марусю Богуславку поховали козаки на ріднім степу. На її могилу приходять молитись і плакати старий батько Ефрем, що став жити милостинею.

Ось короткий зміст поеми. З нього видно, на скільки й як покористував ся Згарський козацькою думою. Вона дала поетови лише найзагальнішу основу до цілком окремої, оригінальної композиції. В думі ціла акція обмежена на величю сцену в вязаниці, коли приходять до неї Маруся; тут же розбито акцію на п'ять окремих широко розснваних сцен, що зі змістом думи майже нічим не сходять ся. Події коло Богуслава видумані цілком, так само видумана сцена в темниці серед козаків, а все иньше або також видумано, або прикрито до нового пляну. Сама героїня лише з імени подібна до Марусі Богуславки. Згарський поступив тут собі так, як зробив складач думи про Івана Богуславця: треба нової композиції, бо Маруся в думі не виходить на християнську мученицю. Се привело автора до того, що велів Марусі бути не лише ревною християнкою, але й попросту плутатись

у теологічних роздумованнях; для мотивованя всадив у темницю її брата, зробив із неї зрадницю й убійницю, присилував її вмилувати і т. ин.

Що з того вийшло? Наслідком того — невдатність цілої поеми. Що правда, перший історик української літератури вове її гарною¹⁾, одначе ми не можемо за нею признати майже ніякої поетичної та літературної вартости. Читаючи поему Згарського, маємо дивне вражіння, що тут помішано трохи народніх елементів, дещо зі старо-римського, багато з християнських „житий сьвятих“, ще підкріплено сучасним патріотизмом, дуже блідим, та вкінці підсолено ніби-гумористикою. У нас не ворухить ся ніяке чуте, коли читаємо сю поему (річ конечно для доброти поезиї), штучність, холод, неприродність — так і віють із неї. Козаки вийшли цілком не такі, як думав автор; се не герої з завзятем, думкою та гумором, лиш якісь кльоуни чи щось подібне. Так звана мораль поеми далеко низша ніж у думі, до мотива християнської ревности був автор змушений додати ще родинну прихильність для брата.

Коли додамо до того невеликий поетичний талант у автора²⁾, дивну нераз наївність у словах і образах³⁾, нечисту мову, то й будемо мати погляд, як нераз живе попеліє під пером деяких авторів.

Нема сумніву, що головний мотив поеми взяв Згарський із Кулішевого запису думи про Марусю Богуславку. Єсть навіть підстава думати, що Згарський перед „Записками“ Куліша ніякого иньшого збірника історичних пісень не знав — ані збірника Максимовича, ані Мотлинського. В поемі взагалі малий лише відгомін народньої поезиї, а й те, що подибуєть ся, взяте із I т. „Записок“ Куліша, де крім „Марусі Богуславки“ була ще дума „Плач невольників на каторзі“, „Поєдинок козака Голоти з Татариним“,

1) О. Огоновський, Істория літератури руської, т. II, ч. 1, ст. 319.

2) Лише в устах Марусі подибуємо кілька поетичних зворотів, більш ніде, а дума Тишка дуже невдатна, не то що в Шевченковім »Невольнику«.

3) Прим.

Виніс в чисте поле
Вкопав яму та й заплавав:
»Прощай, моя доле!
Нехай тобі буйний вітер
Звонить в сухі буки,
Нехай тобі засьпівають
Ворони та круки« (ст. 5).

„Буря на Чорному морі“ та „Утеча трьох братів із Азова“. Із тих усіх дум бачимо сліди в поемі Згарського.

VIII. Оперета І. Левицького.

Рік 1875 приніс нашій літературі друге оброблення Марусі Богуславки, а се „оперету“ Івана Нечуя-Левицького¹⁾, який у переробці пійшов далше Згарського.

Короткий зміст „оперети“ такий: Річ дієть ся в XVI віці. У сотничихи Насті Богуславихи веліле; її дочка Маруся віддаєть ся за козацького полковника Висля Тетерю. Серед танцю-забави нападають Татари й беруть у полон Марусю (1 дія).

Другого дня збираєть ся козацька рада і, хоч був тоді мир із Турками, ураджено пійти в похід, проти волі гетьмана Томила; гетьманом обрано Ярему Байду. За козаками пійшла Настя Богуславиха, присягаючи пімстити ся на ворогах (2 дія).

На березі Босфора стоїть двір Юсуфа-паші, теперішнього чоловіка Марусі Богуславки. Вона любить свого чоловіка і своїх дітей, та ніколи не може забути своєї матери і своєї України. Найбільша її відрада — самота або розмова з Українками-невільницями. До неї приходить Настя в убранню турецької богомолки і дає себе пізнати. З дочки вона цілком не рада. „Ти жінка нечистого Турка, ворога нашої України, породила отих нечистих Турченят, що може колись спалять не один раз наш Богуслав і продадуть на базарі наших онуків...“ „Прости мені або скарай мене!“ — молить Маруся. „Я потурчилась, я побусурманилась у бусурманській стороні. Я мусіла потурчитись, бо ж я невольниця...“ Мати хоче порізати онуків, але Маруся собою заслоняє їх. Тоді Настя домагаєть ся від дочки, щоб украла ключі від темниці, де сидять козаки, що пійшли були в похід, а самого Юсуфа щоб заколола ножем. Маруся обіцяє усе зробити, але не вбити чоловіка свого і батька її дітей. Тоді мати розказує дочці про приготовлений близький напад Запорожців на Царгород — і своїми огнистими словами пориває Марусю, що зі словами: „Нехай

¹⁾ Маруся Богуславка, оперета на 4 дії. Клів 1875. Друге видання вийшло 1887 р. у Кліві, ст. 79, 16^о, ц. 20 коп.

гинуть мої вороги й вороги України!“ обіцяє стати козакам помічною. Тимчасом стара стає нянькою у Марусиних дітей (3 дія).

У темниці сидять козаки, між ними Байда й Марусин брат Панас, співають невольницьких дум. До них приходять на сам Великдень Маруся з матір'ю і дає себе пізнати; та сама сцена, як в думі; потім застелюють у темниці стіл із їдою і квітками, йде жива розмова і співви. Тимчасом, коли Турки збирають ся у мечети, Запорожці прибивають до берега, виходять при помочи Насті й Марусі, випускають невольників. Коли хочуть кинути ся на саму палату, заступає їм дорогу Маруся і боронить мужа. Козаки проте вабивають його і підпалюють палату. Запорожці сідають на човни, Настя веде й Марусю, але ся вириває ся до дітей. За нею полишає ся і Настя. Яничари прибігають і вбивають Настю, що вмирає радо, довершивши пімсти. Палац увесь у вогни; Маруся не можучи дістати дітей скаче в море (4 дія).

Чи автор сього драматичного твору знав поему Згарського, годі вказати; коли знав, то покористував ся нею о стільки, що подію, описану в думі, розвив ширше й драматично. Загальний плян оперети Ів. Левицького подібний до поеми Згарського, одначе цілком самостійно оброблений, подекуди цілком супротивлено як у поемі. Передовсім не зважував ся автор супроти слів думи „потурчилась — побусурменилась“ — робити в Марусі національну і християнську героїню, як се вчинив Згарський. Усі ті прикмети переніс він на матір' Марусі. Але й стільки всього, що тісніше вяжуть ся з думою; поза тим уклад „оперети“ й її характер цілком довірливі. Проти виразних слів у думі, що Маруся була попівна, вона тут виходить сотниківною, без батька, хоч у думі згадують ся батько-мати. На жаль „оперета“ Ів. Левицького має так само мало літературної стійности, як і поема Згарського. Вона видимо писана для сценічних ефектів. Відбив ся теж на ній націоналізм автора; Настя — се апостолка сучасної національної української ідеї. Говорить такими словами і про такі речі, як у XVI ст. ніхто не то не говорив, а й не думав. Сей патріотизм Насті посунено до того, що ми бачимо радше якусь напів божевільну фантастку, аніж нормальну людину. Настя-патріотка придушила Настю-матір'я. Вразіне виходить дивне, не скажу, щоб гарне. Маруся більш реальна і відповідає думі, одначе дуже і дуже бліда. Все иньше на другім пляні. Замітити треба, що тут Юсуфпаша — людина добра, не звір-чоловік, як у Згарського.

„Оперета“ написана переважно віршами, зліпненими із найріжнійших пісень, обрядових, любовних, історичних дум і т. ин. ; де пісень не ставало, там ужив автор прозового оповідання. Виписків із думи про Марусю Богуславку єсть кілька, майже дословних. Мотив до виведення матери взяв автор, як видно на перший погляд, із обговореної вже пісні про матір і дочку в неволі.

Як сказано, літературної вартости сей твір І. Левицького, сам для себе не має і поезії в нім стільки, що в яким відривку народньої пісні (у І дії цілий цикл весільних пісень); для нас має він лише історично-літературне значінє, як один із способів перерібки тої самої теми. Що ся сторона „оперети“ І. Левицького не без значіння, побачимо у найблизшій розділі.

(Конець буде).

С. Томашівський.

Жертви нашого лихоліття.

М. Т. Симонов, (ум. $\frac{26. XII. 1900}{8. I. 1901}$), С. Д. Ніс, (ум. $\frac{18. XII. 1900}{10. I. 1901}$).

Не влягала ся ще земля на могилі одного з найвиднійших діячів наших, Ол. Кониського, як маємо знову дві сьвіжі могили: 26 грудня минулого року у Лубнях опочив Матвій Терентевич Симонов (Номис), а 28 того-ж місяця в Городні помер Степан Данилович Ніс (Доброніс). Обидва небіжчики належали до старого покоління наших діячів, і хоч діяльність їх ні великістю, ні результатами й не дорівнює безупинній і кипучій діяльності Кониського, але все-ж були вони замітними трудовниками на рідній, убогій діячами літературній ниві, були-б „людьми“ й не тільки на нашому українському „безлюдді“. Сподіваючись, що про Кониського буде ще мова у „Вістнику“, що хтось із земляків зробить широку і докладну оцінку його великої, невсипущої праці (а се тим більш потрібно, що з іменем Кониського звязано багато історичної вартости подій і життєпис його буде разом у деякій мірі історією українського руху за останніх 40 літ), ми сим разом хочемо зняти розмову тільки про двох останніх небіжчиків.

Наче навмисне, а не випадково трапилось, що доля поклала обох небіжчиків наших на вічний спокій мало не в один день, — ніби одного чоловіка поховали. Та й справді, в діяльності Номиса й Носа було багато схожого, не вважаючи на деякі відміни в обставинах життя особистого, професії та иньших таких зверхніх ознаках. Почавши свою літературну діяльність мало не в один час,

обидва були перш усього етнографами і хоч пробували сил і в красному письменстві, але й тут лишилися етнографами, і тут у обох етнографія брала перевагу над артизмом; обидва були глибокими знавцями народньої мови, звичаїв і всього народного життя. Нарешті обидва вони після перших досить гарних та вдатних як на молодий вік „літературних проб“ замовкли на довгі-довгі роки — аж до смерти; імена їх майже не зустрічають ся в письменстві за останні часи, і молодші покоління українські хоч і звикли з пошаною згадувати їх, яко „Основян“ — ветеранів нашого письменства, але з іменами їх не звязують нічого виразного, тривкого. Пошана в данім разі межувала вельми близько в забуттєм, що почало ся вже за життя небіжчиків. Вельми сумна се доля для письменника, але Номис і Ніс у тому самі почасти й винуваті: занадто вже довго вони не нагадували про себе громадї своїми працями, хоч сили і здатности до того, здасть ся, було у них досить... Які причини спонукали їх „поламати перо“ і занехати літературну діяльність, — тепер ще годї дізнати ся, маючи такі убогі відомости про їх життя, які ми маємо; але-ж можна гадати, що причини сього коренили ся не в обставинах їх особистого життя, а в тих загальних причинах, що не одного талановитого письменника українського звели ні нащо, живцем поклали в домовину, або його працю зменшили до minimum'a... Таких жертв українського лихоліття маємо досить і до них безперечно треба залучити і наших небіжчиків.

I.

Матвій Терентевич Симонов походив із стародавнього козацького роду, що мешкав у містечку Оржиці (в Полтавщині) і писав ся звичайно Симоном. Дід нашого етнографа додав до свого родового прозвища о в і Симони перетворили ся на Симонових. Отже, не вважаючи на таку видиму познаку „офіціального обрусенія“, родина Симонових була чисто старосьвітською: приточивши до українського прозвища великоросійський кінчик, Симонови лишили ся все-ж таки Симонами, Українцями; всі родові традиції, всі звичаї народні твердо заховали ся в тій родині, як про те свідчать писання Матвія Терентевича, що мають у собі безперечно багато автобіографічних даних.

М. Т. Симонов побачив сьвіт 9 (17) падолиста 1823 р. в селі Зарозі, куди вийшли з Оржиці його предки в 30-х роках XVIII в. Він почав тямити себе дуже рано, а р. 1826 вже засадили його за граматку, спершу дома, а опісля у замужньої сестри, під доглядом справжнього „шпехтаря“ (інспектора). Спочатку р 1832 малого Матвійка відвезено до школи в Лубні; р. 1835 батько віддав його до духовної семінарії в Переяславі; потім рр. 1840—44 він учив ся в Полтавській гімназії, а рр. 1844—48 в Київському університеті. Після університета Симонова зараз же послано в Ніжин, де він учив у гімназії російської мови і літератури, а трохи згодом у Немирів (на Поділлі). Залишивши педагогічну діяльність, Симонов перейшов у Петербург на службу в „Государственный Контроль“; служив опісля в „контрольных палатах“ у Пскові, Катеринославі та Житомирі. Коли Лубенське земство засновало своїм коштом гімназію в Лубнях (р. 1873), то на директора її покликано Симонова, і вдруге на педагогічній службі він прослужив аж до р. 1877, коли залишив урядову службу цілком і вийшов на пенсію. Але йому, певне, потрібно було якоїсь громадської діяльності, бо незабаром бачимо його на земській службі — головою Лубенського земства, митовим суддею та головою з'їзда мирових суддів. 26 грудня минулого року Симонов помер у Лубнях, добро своє (37000 рублів) відписавши земству на урядження „лікарського пункта“ в рідному селі Зарозі.

Перші літературні проби Симонова належать до р. 1847 чи 1848 і, як признаєть ся сам автор¹⁾, повстали вони цілком випадково. В той час Симонов тяжко захорував на очі, робити нічого не міг і з нудьги почав списувати олівцем (первісно по українськи) свої дитячі спомини; опісля переклав їх на мову російську, переробив і післав до органа тодішніх славянофілів російських — „Русской Бесѣды“, де в IV-тій книжці за р. 1858 їх і надруковано під заголовком „Отрывки изъ автобіографіи Василія Петровича Бѣлокопытенка“, під прибраним іменням Номис (анаграма фамилії Симон). Коли молодий автор побачив свої записки надрукованими, то се додало йому відваги і охоти до дальшої праці на тому-ж полі, і від тоді він почав писати свої спомини вже „запоєм“²⁾. „Отрывки“ друковано далі в „Основі“ за р. 1861

¹⁾ »Рассказы М. Т. Симонова« (Київ, 1900), стор. XV.

²⁾ Ibid.

(кн. 3, 5, 6—7) та „Черниговскомъ Листкѣ“ за р. 1863 (ч. 12). Р. 1859 в збірнику Куліша „Хата“ надруковано Номисове оповідання „Дід Мина і баба Миниха“; далі в „Основі“ за р. 1861 — „Різдвяні свѣтки“ (кн. 3, 5—6) і оповідання „Тітка Настя“ (кн. 4)¹). Р. 1864 в Петербурзі вийшла капітальна праця: „Українські приказки, прислів'я і т. н. Спорудив М. Номис“ з переднім словом „од видавця“. Коли додамо сюди ще статі „Крѣпостное населеніє, въ Россіи“ („Основа“ 1861, кн. 2), „Де-що про українське писання і про словозбір К. Шейковського“ („Черниговскій Листок“, 1862, ч. 2 і 3) та „Замѣтки къ юбилейной по случаю 25-лѣтія Лубенской гимназіи запискѣ“ (Київ, 1898)²), то ми згадаємо все, що появило ся, з-під пера Симонова.

„Отрывки изъ автобіографіи В. П. Бѣлокопытенка“ безіменно містять багато автобіографічного матеріалу; се споминки самого автора про свій дитинний вік. Маючи велику вагу для життєпису Симонова, вони разом з тим добре малюють побут і всі обставини життя українського дрібного старосвѣтського панства, що не одбігло ще далеко від народа і жило з ним майже однако-вим життям: поділяло його невеличкі радощі і зазнавало однако-вого смутку і лиха від тодішнього соціально-громадського ладу. Патріархальні народні звичаї, просте без хитрощів нових часів життя тогочасне, скрашене в оповіданні нашого автора якимсь теплим, любовним гумором, проходить перед читачем і навіває йому багато споминів про недавню, здасть ся, давнину, що так відмінила ся тепер, вивела ся мало не до останку. Разом з тим Симонов правдиво і вельми вдатно малює психологію дѣвчих осіб, що стоять, мов живі, в своїй оригінальній, простій, сказати-б — убогій красі... Візьмемо хоч би ту сцену, де списано від'їзд автора „Отрывковъ“ з дому перший раз у школу, — хто з нас, навіть молодих віком людей, не переживав тих самих почувань, що й автор, розлучаючись з рідною домівкою; тієї туги та смутку, що налягали важким, надмірним гнітом, до розпуки близьким, на чисту, вразливу душу дитини, вперше на віку відірваної від рідні і закинутої між чужі люде та суворі непривітні обставини, на ту прикру, далеку від тихого родинного життя „науку“, що й досі

¹) Всі вище поименовані твори увійшли в „Разсказы М. Т. Симонова“, що видала р. 1900 у Києві редакція „Кіевской Старини“.

²) „Замѣтки“ сі мають вагу для життєпису автора.

ще панує по наших школах?... Зверхні форми, певна річ, відмінили ся, але зміст школи той сам лишив ся, — він і тепер псує дітей, або забиваючи їм памороки, або роблячи з їх протестантів без певного ґрунту проти сучасного ладу, — яких-будь позитивних здобутків і не питає!... Перші шкільні вражіння у „Отривкахъ“ Симонова так майстерно описані, так живо і правдиво, що мимоволі захоплюють читача і нагадують йому багато подібних подій з власного життя. А „Різдвяні Сьвятки“ — як багато, побіч чисто етнографічного матеріалу, подають вони так само мистецьки описаних сцен з життя, що пояснюють народні звичаї, заглиблюють ся в психологію народа і zarazом блищать справді артистичним виконанням. Описи вечері на „багату кутю“ (дивись начерк „Багата кутя“), або колядування („Сьвятий вечір“) можуть дати багато правдивої утіхи кожному читачеві.

Трохи слабшими здають ся нам Симонова проби в красному письменстві. Він з природи своєї був перш за все етнографом, „битописателем“, тим то його етнографічні праці та спомини, оздоблені прикметами художних писань, закрашені зразками справжнього, невимушеного гумору, й роблять таке глибоке вражіння на читача. Етнографічно цінні і оповідання „Дід Мина і баба Миниха“ та „Тітка Настя“, але-ж — тільки етнографічно. Щоб стати справжніми артистичними утворами, їм багато де-чого бракує, — вони занадто ростягнені, написані мляво, наче напів-сонно, отже й не роблять на читача того вражіння, як попередні твори. Зразу бачиш, що автор ніби вийшов зі своєї сфери, яку опанував цілком, і перейшов до невідомої, де плутаєть ся, спотикаєть ся і йде вперед на-пóмацки. Намагаючись правдиво переказати те, що бачив, Симонов за сими намаганнями забуває про вимоги штуки. Етнограф поборов і задушив художника..

Але не в етнографічних начерках і не в оповіданнях Симонова лежить найбільша його заслуга в українському письменстві і вага усїєї його діяльності. Підвалину і центр її становить друга праця, що вславила йменне свого автора і придбала йому популярність не тільки на цілій Україні, а й поміж чужими людьми, що цікавлять ся словесними творами, записаними від народа, — се збірник українських приказок, виданий р. 1864 у Петербурзі під заголовком: „Українські приказки, прислів'я і таке инше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис“, з передмовою „од видавця“ (сторін має VII + 304 + XVII великої 8-ки).

В основу цієї капітальної не тільки в українській етнографії праці покладено рукописний збірник Опанаса Марковича, відомого етнографа і патріота українського, чоловіка М. О. Марковички (Марко Вовчок). Збірник сей, як у передмові до „Українських приказок“ каже Симонов, мав у собі „з відмінами з пів сотні тисяч або й більш“¹⁾ приказок, що записав сам Маркович, „туляючись по різних сьвітах і Українах“, або постачили йому інші збирачі етнографічного матеріалу²⁾. До записаних в уст народа безпосередно приказок долучено було в збірнику також і ті, що були вже надруковані ранійш по різних етнографічних виданнях. До цієї вельми багатой збірки сам Симонов додав ще збірники інших людей, яких згадує в передмові, а саме: Василя і Миколу Білозерських, Богуславського, Волковського, Залюбовського, Ол. Кониського, Косовцева, П. Куліша, Олександра та Василя Лазаревських, Левченка, Миловиденка, Руданського, Дм. Стороженка, Шиманова, Щербака та Яцімирського. Упорядчик, — що сам, а що за підмогою Коховського, Конге і Камінецького, — переглянув і повибрав приказки з усіх сучасних видань українських: Квітчиних „Повістей“, Кулішевих — „Граматки“, „Записок о Южной Руси“ та „Чорної Ради“, Шевченкового „Кобзаря“, в „Основи“, „Черниговскаго Листка“, Київських, Чернигівських та Полтавських „Губернскихъ Вѣдомостей“, збірослова Шейковського та ин. З усього отсього матеріалу склав ся великий збірник, що містить 14339 (не рахуючи одмін) приказок та 505 загадок.

Як бачимо в генези праці Симонова, упорядчик до завдання свого взяв ся вельми старанно і пильно: він не зупинив ся над самим друкованим матеріалом, а скорістував ся і недрукованими працями всіх людей, про яких більш-менш відомо було, що вони працюють на етнографічному полі, і вибрав звідусіль, що тільки можна було вибирати. Не легка се була робота: і матеріалу набиравась сила-силенна, та й взірців на таку працю, — готових, вироблених взірців, що вїби тільки того й ждали, аби їх прикласти до діла, — у нас тоді ще не було. Довело ся Симонову орати цілину, прокладати шлях новим трудовникам на тій-же

¹⁾ »Українські приказки« і т. и., »Од видавця«, стор. I.

²⁾ Горобинський, Дорошенко, Загорський, Камінецький, Крушельницький, Лавриненко, Мокрицький, Мокринський, Дм. Ст. Ніс, Орловський, Панченко, Паламаревський, Підгасвський, Примо, Анатоль Свидницький та ин.

ниві, виробляючи самотужки метод роботи і систему упорядкування матеріялу та поборюючи інші труднощі, яких було, здається, досить... До того-ж весь матеріял мав він у руках не разом: де-хто зі співробітників прислав свої записи тоді, коли робота над упорядкуванням приказок була вже скінчена і навіть книжка почала друкувати ся, — і впорядчик мусів не раз, не два переглядати цілий збірник, шукаючи відповідного місця новому матеріялові. „Не десять і не двацять разів, — каже він, — проходив я усі приказки, щоб не було оттого неладу... Набадураси отсе, переглядаючи, приказку, що позавчора або тиждень назад десь була (приказок сила, не день і не два треба, щоб перейти їх); почнеш шукать — і наскочиш на таке, що десь сьогодні чи вчора було; робиш замітку, шукаєш далш — знову на щось натрапив... Годин через три-чотири так у тебе в голові помутить ся від тої плутанки по картках, що хоч кинь роботу: тут же, карток через п'ять-шість, або і в двох картках поруч натикаєш ся на однакові приказки і сього не примічасш... кинь же роботу до завтрього або поки одпочине голова — і казать нічого. Кажу, що розуміє добре се діло тільки той, хто над ним сам працював, а найпаче, коли у його була така страшенна сила приказок і одмін, доставались вони йому не разом, збірники були пошиковані по азбуці, або иньшим штибом, ніж у мене“¹⁾.

Кажучи коротше, — се була якась надмірна, „каторжна“, як на одного чоловіка праця — отсе улаштування тисячів дрібних карток в приказками!

Тепер треба ще сказати, яким шляхом ішов у своїй роботі Симонов, якого методу ужив він і як взагалі дивив ся на свою роботу, — тоді виявить ся перед нами і вартість і хиби його праці. Але дамо слово знов самому впорядчикови. „Беручись за видання приказок, — каже він, — я не дбав, щоб книжка була охаючена, як звичне бувають такі видання у сильних, напр., німецьких письменців; щоб тут було і про культу, і про приказки старі і нові, сякі і такі: я добре відав, що для таких книжок треба не року-двох, а віку, та ще й не одного, а багатьох, а тим часом у нас ради сього не зроблено майже нічого-сенько. Я тільки одно мав на меті: щоб книжку видать яко мога скорійше і щоб в неї користи було яко мога більше. Про останнє нічого балакать;

¹⁾ »Українські приказки«... стор. VI—VII.

поспішав же я ради того, щоб був спосіб користуватись ся приказками, або й лаштувати їх до справді хорошого видання — не одному, а кожному, хто забажає; щоб хто збирає отті перли від народу, знав, що є вже, а чого нема; щоб було до чого тулить ся і примірювати“ (тамже, II).

З сих слів видно, що впорядчик добре тямив і наукову, і практичну вагу збірників, і ті вимоги, що прикладає до таких видань етнографічна наука, в той час ще зовсім слаба у нас. Ще краще в тому переконаємо ся, переглянувши самий збірник та звернувши увагу на спосіб розложення приказок, ужитий Симоновим. Перше такі збірники, як отсей, укладали ся вельми не мудро: впорядчик розкладав приказки в азбучному ладі — та й по всій роботі. Такий спосіб для впорядчика найлекший, але кожне з першого погляду бачить, що він цілком не науковий, бо не має в основі своєї нічого тривкого, ніякої певної системи, ніякого ладу, — се чисто механічна робота і про наукову вартість її шкода й говорити. До того-ж така безсистемна праця і для практичного вжитку вельми незручна: одна й та сама приказка, записана в двох місцях, починає ся часто не однаково, не з одної літери, — отже в збірнику єї варіянти стоять далеко один від одного — і нехай той, кому треба, відшукає їх між тисячами інших!... Треба було віднайти иньший спосіб, котрий більш відповідав би і науковим, і практичним вимогам. Симонов зі своїм завданням справив ся, як не можна було краще. Замість „пошикувати“, як він каже, приказки по азбуці, він поклав у основу збірника розложення по речам: спершу у його стоїть релігія (віра, Бог, гріх, піст, совість, молитва, церква, сьвято, чорт, пекло, чернець, піп і т. и.), далі космографія (сьвіт, місяць, неділя, від льоду до льоду і т. и.), історія і національні відносини (старовина, тепер, Україна, гетьман, Січ, козак, Москаль, Лях, Жид, Циган, Німець і т. и.), соціальні відносини, економічні, людина і ріжні прикмети людські та їх життє родинне, господарське і т. и. Уже з сього видно, що Симонов, почавши з найвишого, після народнього сьвітогляду, абстрактного поняття — релігії, ступінь по ступневи, цілком консеквентно і натурально переходить до інших, більш конкретних, і дає цілу картину народніх поглядів на ту чи иньшу справу. Коло кожної приказки позначено, де або ким її записано, проставлено відміни (часом досить численні) і иноді розкрито

народне джерело (анекдот, побрехенька, казка), з якого повстала приказка. Кінчаєть ся збірник вельми старанно укладеним азбучним показчиком до приказок та загадок, щоб улекшити користування багатим матеріалом, надрукованим у збірнику. Кілька слів від упорядчика ще краще вияснять нам спосіб, якого він держав ся.

1) „Я містив у книжку, — каже він, — усе, що було в збірниках (загадки, шепоти, зацуровання, замовляння): все комусь знадобить ся! 2) шиковав збіранину в такі лави, щоб не психологія була основою, або що иньше письменське, а як, на мою думку, огулові користнійш — чи то з погляду одшукування в книжці, чого треба, чи по легкості в читанні, запам'ятуванні; 3) містив одміни, що хоч чим небудь примітні, хоч яким словом, навіть вимовою слова; і 4) містив усе, як воно було записане, не вважаючи, що дешиця покалічене¹⁾ — пописьмачене, поляшене, помоскалене, — або що писання де-яких слів не того стибу, який уживаєть ся тепер в наських книжках: що наське — щирець, а що не наське — про те, думав я, пірано розправлять; а що до писання — нехай іде! нехай виявляють ся усі місцеві вимови; колись усе те посудачать — може й книжковому дечому треба буде трошки поруйнувать ся²⁾“.

Ми вже знаємо, якого напрямку держав ся Симонов на своєму важкому шляху; згадували й про те, що всю трудноту такого діла, як упорядкування кількох десятків тисяч приказок, може тільки той до-ладу зважити, хто сам працював коло такого діла. Не диво отже, що в праці Симонова трапляють ся иноді недогляди, помилки: часом одна приказка містить ся двічі, иньшим разом де-що попало не у відповідне місце. Але яка се все дрібниця в порівнанні до величної праці впорядчика! Не диво отже, що ті, кому трапляло ся писати про працю Симонова, згадували в такою пошаною його йменне. Автор відомої „Історії русекой етнографії“,

¹⁾ Цікаву примітку до сих слів робить Симонов: »Каліч і дуже частенько таки трапляєть ся. Та й не диво: багацько приказок, певно, записано не просто від народу, а з пам'яті, а пам'ять в таким разі робить наче той бик, що, мовляв, куди на вник, туди і тягне; а може хто й тієї думки був, що, мов, як же такому нечупарному, варязкуватуму та між письменні люде! Мовлячи огулом, з сього боку треба сторожко приступати до приказок, щоб не хибить і не вважати за наське таке, що воно зовсім не нашої парафії«. Увага ся свідчить, що Симонов критично переглядав матеріал, котрий мав у руках.

²⁾ Ibid. II—III.

славний -учений російський Ол. Пипін атестує працю Симонова, як „собрание пословицъ, которое остается до нынѣ однимъ изъ капитальнѣйшихъ произведеній малорусской этнографіи“¹⁾. Симонов, — каже далі д. Пипін, — „багато власної праці положив на те, щоб скільки мога користування своєю збіркою улекшити, себ-то — розкрити зміст народного прислів'я з усіх його боків, а сього в такій мірі далеко не зроблено навіть в зібранні Даля“²⁾. В устах російського ученого така хвала заважить багато!... Де-які вади своєї праці завважив і сам Симонов і вияснивши в передмові причини, з яких вони повстали, щиро просить читачів не поремствувати, „оже ся описав, или переписав, или не дописав“³⁾. Тямить він добре й те, що його збірник далеко не вичерпав усієї „народної мудрости“, — „що є в отсій книзі, — каже він, — то тільки частина того, що є у народа. Де-хто слав мені десятків пять-шість приказок і траплялось так, що з тих пяти-шести десятків три четі, навіть пять шестин або і девять десятии було таких, що в збірниках Опанаса Васил. (Марковича) і иньших зовсім не було. В збірниках Опанаса Васил. і М. Білозерського найбільш приказки з Черніговщини, — здавалось би, що ними уже все повидзьобувано по тих сторонах; одже Опан. Вас. слав мені потім черніговські приказки, д. Камінецький заночував коропські — що зовсім нові були. Виходить, добродійство, роботи — аби тільки хіть! і найпаче на Правобоччі, і найпаче оттам, де, мовляв, „сама патока“⁴⁾.

Таким закликком до праці на етнографічному полі до земляків кінчить Симонов своє передне слово до „Українських приказок“. Надії і сподівання сього старшого нашого етнографа по часті вже справилися і взагалі що до праць етнографічних і що до приказок народніх з окрема, — доказом тому суть ті зібрання

¹⁾ П и п и н ъ, Исторія русской этнографіи, т. III. Этнографія малорусская. стор. 368.

²⁾ Ibid., стор. 369. Даль Володимир Іванович (род. 1801, † 1872) відомий російський етнограф, лінгвіст і письменник, звісний також під прибраним іменням Козака Луганського; опріч беллетристичних творів видав: »Пословицы русскаго народа«, »Толковый словарь живого великорусскаго языка«, »Картины изъ русскаго быта« та ин. Серед етнографів російських займає видатніше місце.

³⁾ Українські приказки і т. п., стор. VI.

⁴⁾ Ibid., стор. VII.

приказок, що надруковані вже Чубинським¹⁾, Драгомановим²⁾, М. Ф. Комаровим³⁾, Манжуροю⁴⁾, Б. Д. Грінченком⁵⁾ та иньшими, але ще більше тієї „патоки“ єсть недрукованої. У самого, кажуть, Симонова буда вельми багата збірка приказок, які він збирав і після виходу в світ „Українських приказок“: відомо нам теж дещо про збірку д. Роминського, що містить над 30.000 приказок; єсть, певно, і у иньших збирачів того матеріялу чимало, — словом, і тепер ще „роботи — аби тільки хіть!...“ Коли появлять ся і сі нові збірники, що певне й матеріялом будуть багатійші, і упорядкованнем догіднійші, то й тоді навіть слава М. Т. Симонова остаеть ся непорушеною і за ним завжді буде заслуга впорядчика першого наукового видання українських приказок.

II.

Менш відомі життє і діяльність другого недавнього небіжчика, Степана Даниловича Носа; він поділив трагічну долю многих і многих українських письменників, що мало не цілий вік працювали на ниві письменства, писали багато, а про те ніхто не знає ні їх самих, ані їх творів: вони писали, складали написане в шуфлядку і були мабуть чи не єдиними читачами своїх творів. Причина сього лежить у загальному становищі українського письменства, — становищі літературного парії зупиненого в своїому нормальному розрості непереможною силою сторонніх обставин. Спершу чоловік на щось надієть ся, його пориває до літературної праці; він пише, — „а цензура ліберальна все черкає та черкає“... Борсаєть ся, борсаєть ся отак чоловік поміж Сцвллою власного потягу до літературної праці і Харибдою цензурних заборон і нарешті приходить до сумного переконання, що хоч рук йому не звязано, та рота щільно затулено... Більш енергічні робітники шукають способу — як би скинути ту навісну повязку і все таки

¹⁾ Чубинській, Труды этнографическо-статистической экспедиции, т. I, Київ, 1872.

²⁾ Драгоманов, Малорусскія народныя преданія и разказы, Київ, 1876.

³⁾ Комаров, Нова збірка народних малорускихъ прыказокъ, Одесса, 1890.

⁴⁾ Манжура, Сказки, пословицы и т. п., Харьків, 1890.

⁵⁾ Грінченко, Етнографическіе матеріялы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ, вып. I, Чернигів, 1895.

працювати; на иньшого-ж нападає знеохота, кидає він працю, на яку колись покладав може великі надії і замовкає цілком, а коли вже прийде непоборима охота вилити на папір те, що лежить на серці, то написавши — ховає в шуфлядку... Муки Танталові ма-буть дурниця в порівнанні до тих мук, що повинен почувати такий живцем похований письменник із завязаним ротом, — особливо, коли він справжній художник і творчість — його стихія.. Обставини, що доводять до того, пожерли у нас так багато жертв, — талановитих жертв, надії рідного краю, так дали ся вже нам у знаки, що варто було-б обговорити їх докладно, розважити з усіх боків, спізнати добре причини їх і наслідки, — тоді може, знаючи лихо, знайдемо й спосіб запобігти йому; поставивши діагнов, ачеї же відшукаємо й ліки на хворобу...

Степан Данилович Ніс¹⁾ був родом із Конотопського повіту в Черниговщині. Скінчивши університет у Києві, Ніс був кілька літ оператором у Чернигові при „Врачебной Управѣ“, але недовго: загальна реакція, що слідом за „епохою великих реформ“ запанувала в Росії, і спеціальні „мѣропріятія“ що до українства лишили свій слід і в житті Носа: р. 1863 його заслано в Білозерське — місто на півночі Росії, в Новгородщині. Причини заслання, як і того, чи довго йому там довело ся пробувати, ми не знаємо. Можна тільки догадувати ся, що заслано його мабуть чи не за „распространеніє малоросійської пропаганды“, як заслано тоді з тієї-ж причини Кониського і ще де-кого з Українців. Відсидівши призначений термін на півночі, Ніс вернув ся на Україну; на останці оселив ся він у Городці, лікарюючи, де й дожив віку до кінця зберігши свої давні українські симпатії.

Перша літературна праця Носа — оповідання „Хуртовина“ — надрукована була в „Основі“ р. 1861; в „Основі“-ж появили ся два начерки під заголовком „Людська память про старовину“; перегадом у Києві видано анонімно Носові дві популярно-наукові брошюри: „Про хвороби і як їм допомогти“ (1874) та „Ліки своєнародні, з домашнього обиходу і в картинах життя“ (1875); нарешті р. 1897 в збірнику „Складка“, що видав у Петербурзі д. Білиловський, з'явило ся оповідання „Запорожець Абиух“. Отсе і все, що було надруковано за життя автора з його творів, коли

¹⁾ Сі вельми неповні звістки про життя Носа дістали ми від Ол. Я. Кошнєвського.

не лічити ще чисто етнографічних матеріалів, зібраних ним. З передмови Номиса до „Українських приказок“ довідуємося, що вкладчиком до Марковичевого збірника між иньшими етнографами був і Ніс; імя його зустрічаємо і в иньших етнографічних виданнях і навіть останніми часами находимо зовсім сьвіжу звістку про численні етнографічні матеріяли, що переховувалися у небіжчика¹). Але се далеко не всі ще його твори; те, що виявлено досі сьвітови, становить хиба невеличку частинку з того, що вийшло з-під його пера. Ніс був одним із тих письменників, що, не залишаючи письменства, складали свої писання у власну шуфлядку і переховували їх там до слушного часу... Кілька років назад д. Василь Лукич, діставши певні відомости про недруковані писання Носа, — мабуть від якоїсь до небіжчика близької людини, а може й від його самого, — подав їх у „Зорі“ докладний реєстр. Як довідуємося з замітки д. Лукича²), у Носа переховувалися ось які рукописи, зовсім налаштовані до друку. П о в і с т и й о п о в і д а н н я : 1. Данько Грабина від шведського руйного часу, на 1723 рік. 2. Дві долі. 3. Сон на Багату Кутю. 4. Мовчанів рід. 5. Безталанна. 6. Рокове. 7. На „рубежі“ еманципації волі. 8. Маленька приповідь. 9. Мов заповідяно. 10. Батькова дочка Ясновидівна. 11. Запорожець Абиух. 12. Гриць Чупренко, запорожський наїзд на Татарву. 13. „А вгадайте, пані, яке ваше?“ 14. Обручники - новохрещенці. 15. Павло Всеядучий (Становий пристав). 16. „Хоч ти, перекотиполе безталанне, посьвідчи про мою смерть“. 17. Огрядна пані. 18. На хуторі у Сидора Корнієвича Репетьки. 19. Ой, Боже наш, Боже, що та любов зможе! 20. Чумацький табір. Ніч на степу. 21. Багата кутя. 22. Про Гриця Мірошниченка. 23. Приповідь цигана Хоми. 24. Евмен Хомич Товстопупенко (родословного дерева римський дворянин). 25. На хуторі у Івана Григоровича Дриги. 26. Приповідь старого Цимбала: „вік прошкандибать — не пучкою перекивать“. 27. Друга приповідь старого Цимбала: „поговоримо, Машко, про людей, а люде про нас ще й більш“. 28. Голуб Турман. 29. Овсійко. 30. На бакші. 31. Он де скарб. 32. Квіт за квіт. 33. Три Добродії і один Підчаший. Д р а м а т и ч н і т в о р и : 34. Учений

¹) Кіевская Старина, 1901, кн. I, стор. 1—3 («Документы, извѣстія и замітки»).

²) Зоря, 1894, стор. 505.

синок, або український Дон-Кихот, Домінус Максим Спіноза (комедія). 35. Ніч на Івана Купала. 36. Бутуз де Лотрига, перший підставний болгарський князь (комедія). 37. Як Мордух плавав у пана на помості (комедія). Окрім поіменованих беллетристичних творів у автора було чимало всякого дрібязку: причти, приказки, епіграми („шигачки“), цілі перекази народні, як у „Записках о Южної Русі“ Куліша, оповідання столітнього Запорожця про початок світа, багато творів інших авторів переважно з молодіжи і записки побутового українського життя, котрі Ніс вів від р. 1852, заводячи до їх усе важніше в українському житті.

Вже коли судити по самим заголовкам творів Носа, багато між їми повинно бути вельми цікавих коли не артистичною вартістю своєю, то бодай з побутового, етнографічного боку. Як би вони всі були надруковані, може-б автор показав ся перед громадою зовсім у иньшому світлі... На превеликий жаль, усі ці твори, окрім одного оповідання „Запорожець Абнух“¹⁾, не відомі, і ми мусимо судити Носа, як письменника, по тим тільки, сказати-б, „першим пробам“, що надруковані були в „Основі“, та його популярним оповіданням. Дуже і дуже можливо, що наш осуд, заснований на такій хиткій підваліні, як вельми мала частина творів, ще й до того самих ранніх, буде цілком хибний і не дасть правдивої оцінки ні таланту автора, ні його писань. Але се вже не наша вина.

Перше оповідання Носа „Хуртовина“²⁾ належить до циклу тих, мовляв, фотографій з життя, чи оповідань чисто етнографічного змісту, що напували в 60-х роках у російській літературі і мали свій вплив певно й на нашого автора. Не задаючись нічим великим, автори таких етнографічних фотографій нехитро переказували яку пригоду з життя, малювали якийсь образок, беручи його, як він єсть у дійсности, без жадних прикрас, з усіма прикметами дієвих осіб, з їх мовою, звичками і т. и. Не маючи здебільшого артистичної вартости, такі оповідання мають не раз велику вартість етнографічну, чи побутову, коли автор їх — людина тямуща і знає добре народній побут. А до таких авторів безперечно належав і Ніс. Тим то „Хуртовина“, як етнографічний образок має свою ціну й тепер; зміст оповідання вельми не мудрий:

¹⁾ Надруковане в збірнику д. Білиловського »Складка« (Спб, 1897).

²⁾ Основа, 1861, кн. 5.

два селяни їдуть степом у хуртовину і з нудьги розмовляють про всяку всячину: тут і стрілецькі пригоди, і оповідання про вовків та зайців і т. и. Але по-за сим немудрим, занадто буденним змістом така сила етнографічних дрібниць, таке знатте народного побуту, таке багатство спостережень, що навіть фотографічний до наївности спосіб оповідання не відражує читача, — він не занудить ся, читаючи сей коротенький малюнок з життя, а пробіжить його з захватом, хоч артистичної вартости він і не має. „Людська пам'ять про старовину“ містить два окремі начерки: „Шворин рід“¹⁾ та „Про Конотіп“²⁾ і має характер споминів про старовину, записаних з народніх уст. Вагу такого матеріалу добре оцінила редакція „Основи“, в примітці до першого начерка кажучи між иньшими от що: „Добре той робить, хто в старосвітськими людьми розмовляє та все стародавнє списує: се він готує на дальші часи скарб такий, що даєть ся не всякому. Багато дечого й не до ладу старі люде плещуть, та все таки треба вислухувати, поки дороге яке зернятко тобі з їх оповідання випаде. Таких зернят єсть доволі у писанні пана Носа, котре подаємо до уваги людям, до старовини охочим...“³⁾ Такий самий характер споминів про старовину носить і надруковане в „Складці“ д. Білиловським оповіданне „Запорожець Абиух“. Взагалі одна риса проходить червоною ниткою через усі відомі нам твори Носа — ефотографуваннє дійсного життя, сучасного чи минулого, з усіма його побутовими дрібницями. До більшого автор не береть ся, а своєї неблизкучої мети досягає так добре, що писання його можна студіювати, немов якийсь етнографічний запис. Що до популярних медичних праць Носових, то вони написані гарною народною мовою і теж містять багато етнографічних подробиць і виявляють у авторі великого знавця народніх медичних способів. Нам здаєть ся, що коли-б видати їх у світ другим виданнем, де-що поправивши, то ще й тепер вони були-б вельми користні серед нашої не дуже багатой на добрі твори популярной літератури.

Отсе і все, що можна тим часом сказати про твори Носа; бажаємо тільки, щоб їх не спіткала звичайна для посмертних творів українських письменників доля, себ-то — щоб не загинули вони

¹⁾ Основа, 1861, кн. 10.

²⁾ Основа, 1861, кн. 11.

³⁾ Основа, 1861, кн. X, стор. 26.

так безслідно, як загинули вже на віки мабуть твори кількох інших письменників українських (Руданського, Ніщинського, Манжури, Мови, Потебні та ин.). Може в їх знайдець ся де-що цікаве не тільки з етнографічного та побутового боку. Наше письменство не таке вже багате на гарні твори, щоб нехтувати писаннями навіть таких безперечно другорядних письменників, як Ніс, не кажучи вже про більш визначних діячів нашої літератури. А способів пустити їх у світ, сподіваємось, тепер знайдець ся досить.

Вже з того вельми неповного огляду життя й діяльності обох письменників, що зробили ми на попередніх сторінках, сподіваємося, видко читачеві, чого ми назвали Симонова і Носа жертвами нашого спеціально-українського лихоліття. На останці додамо ще кілька слів, з яких видійша стане наша про се думка.

Приглядаючись до хронології творів Симонова і Носа, ми повинні зауважити один вельми цікавий факт: обидва письменники почали свою діяльність в ту епоху, що в Росії зветь ся звичайно епохою 60-х років і визначаєть ся пробудженням широкого суспільно-громадського руху до поступу і волі; знесення кріпацтва, судова реформа, земська і мійська автономія та інші такі реформи були наслідком того громадського руху. Разом із тим загальним суспільно-громадським рухом проснуло ся і припане, здавало ся, на віки подіями попередніх часів нашої історії українство. За голосною піснею Шевченка обізвали ся інші співці; слідом за красним письменством починають ся зародки української науки, публіцистики, журналістики („Основа“, „Черниговській Листок“), популярних і просвітніх видань для народа, національної школи і т. и. Відомо, як сумно закінчила ся епоха великих реформ: реакція спершу в урядових сферах, а потім і серед суспільства, руйнування духа реформ всякими „новелями“, що в поступові інституції вливали новий, невідповідний змістови їх і просто так шкідливий реакційний напрям і нищили їх найкращі здобутки (згадаймо тільки реформу земства, переведену законом 12 липця р. 1889, скасування виборних мирових суддів, обмеження компетенції суду присяжних і т. и.). В сьому повертанні назад („домой“, як казали славянофіли, хоч в иньшому трохи розумі) українству випало *privilegium odiosum*: молодий ще український національний рух прийняв на себе перші й найтяжчі удари реакції. Першу

пересторогу українству дав міністерський наказ 8 липця р. 1863; коли-ж в половині 70-х років український рух знов почав прибирати виразнійші, інтензивнійші форми, то мов грім із ясного неба пронесло ся нове лихо: царський указ 18 мая 1876 р. засудив українство на смерть цілком. Те лихоліття тягнеть ся аж „до дне сего“.

Симонов видав свою капітальну працю 1864 р., — саме на початку лихоліття; „Українські приказки“ були останньою його працею для рідної науки, і стало ся се не випадково. Ми не можемо навіть в думках покладати, щоб людина, що стільки хисту, енергії, завзяття та ширости поклала на першу свою працю, стільки труднот та перешкод усяких перемогла, — тією першою і єдиною працею й задовольнила ся та, склавши руки, подалась на хутір „тихо віку доживати“. Звичайно буває навпаки: одна праця веде за собою иньші; чим більш людина робить, тим глибше праця затягає її в себе, тим більш охоти й запалу надає. Можна було сподівати ся, що Симонов обдарував би нашу науку ще коштовнійшими працями, — та ба! один розчерк пера — і сподівання ті мов дим на повітрі розлетіли ся, а замість гарної, систематичної будівлі наукових праць, що певне й самому Симонову мріялись, — самі лишень безформенні руїни та одломки!... Отже не диво, що Симонов та й багато иньших в ним забажали хуторного спокою і здалека, скептично, зневірливо поглядали на силкування людей-одиниць, що лишили ся самітними борцями серед тієї загальної руїни... Треба було просто таки нелюдського завзяття і дуже глибокої національної самосвідомости (а де їм було взяти ся у нас, що ледве-ледве на власні ноги почали спинатись?), щоб не зневірити ся в справі, не кликнути в розпукою: „finis Ukrainae!“... Трохи инакше одбилось лихоліття на діяльності Носа. Перші твори його належать теж до часів „медового місяця“ російської волі; потім 10-літній антракт до половини 70-х років, коли українству трохи було попущено. Після двох популярних брошюр знов антракт і утеча на хутір — „тихо віку доживати“. Але серед хуторного спокою він не кинув працювати цілком: може десь далеко-далеко, в якомусь глибокому закутку душі його тихо брєніла надія на ліпші часи, а може така вже велика була у небіжчика „письменська сверблячка“ і він писав без жадної надії. Симонов та Ніс — найбільш яскраві зразки того, як відбило ся лихоліття на нашій літературній продукції.

Але те, що з ними — в меншій тільки мірі — трапило ся мало не з усіма українськими письменниками: всі вони почасти жертви нашого лихоліття; всі вони в першу голову на собі відчули його страшну вагу і не дали рідному письменству всього, що могли дати. Вельми цікаво було-б простежити, як лихоліття наше відбило ся на літературній продукції всіх наших письменників і навіть на вартості тих творів, що були написані, бо безперечно, що вартість літературних творів залежить від постійного, регулярного, нормального розвитку, а чи-ж можемо ми про його говорити? Нам здаєть ся, що наслідки такого досліду були-б такі жахливі, що ними „перелякати саме-б пекло можна“: не знаємо, чи хоч один з наших письменників не заведений був би до того жахливого мартирологу з написом: „пропащі сили!“ Але такий мартиролог конче потрібно зробити: він усім — і приятелям і ворогам нашим — покаже на-очно, що коли ми ще не пропали досі, не вважаючи на незлічимі втрати інтелектуальних сил, то ачеї і не пропадемо вже; коли національне лихоліття, якого жадеи у світі народ ніколи не зазнавав і до віку не зазнаватиме, протягом мало не пів століття не звело нашу націю в могилу, то вона має мабуть якісь великі духові сили в собі і певні зародки до культурного розвитку і поступу на національнім ґрунті. Та й самим діячам на рідній ниві се повинно додати більш бадьорости, енергії та витривалости...

Поминаючи на сей раз иньші „пропащі сили“, обернемось знову до наших небіжчиків і запитаємо: чи можна-ж сказати про їх, що вони дали своїй рідній країні все, що спроможні були дати і чого від їх можна було сподіватись, і чи не пропащі-ж вони сили, чи не жертви нашого національного лихоліття?...

Сергій Сфремов.

Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік.

Із справоздання Виділу Наук. Тов. ім. Шевченка, поміщеного в Хроніці (вип. 1 за р. 1901) і предложеного загальним збором, що відбули ся д. 25 марта у Львові, виймаємо ось які деталі.

Як попередніми роками, так і минулого, займав ся Виділ не тільки чисто адміністративними справами, але й науковими, на скільки вони не були полагоджені в секціях та комісіях Товариства або не дотикали спеціальної фахової справи, лише загальної, що обходила ціле Товариство. Усіх засідань протягом 1900 року мав Виділ 23; значить, пересічно два засідання на місяць. Поперед усього він звернув бачність на докладне веденє рахунків Товариства; далі переніс льокаль Тов. до вигіднішого помешканя, визначивши відповідний чинш за нього до бюджету камениці, і визначив окрему кімнату на канцелярію, окрему на музей і окрему на магазин книгарні. Через те зискала також бібліотека на обширі, бо попередню кімнату засідань віддано на приміщенє шаф із книжками.

В друкарні закуплено більший засіб нових черенок і нот, заведено електричні мотори до машин, через що придбано більше сили для швидкого викінчуваня замовлених робіт. Попри електричні мотори заводить ся саме тепер також електричне освітленє у всіх убікаціях друкарні, в бібліотеці, канцелярії і книгарні.

В фундаційній камениці треба було робити деякі дрібніші адаптації, а в найблизшій часі мають бути заведені водопроводи, переведена каналізація і має вимостити ся подвіре. Заряд камениці був ведений успішно; її вартість через сплату довгів підносить ся все більше, доходи з неї впливають реґулярно, жаль тільки, що доси не прийшло ще до остаточного порозуміня з фундатором і що фонд через те не міг увійти в житє, хоч на тепер він був би дуже потрібний і міг би принести не малий хосен нашій національній справі.

Предметом особливої уваги Виділу був увесь рік бюджет наукових видань, який перевисшав у троє краєві і державні під-

моги, уділювані Товариству, через що треба було оглядати ся пильно за иньшими засобами, що покривали-б видатки на наукові виданя. Розумієть ся само собою, що в першій мірі причинила ся до того друкарня й книгарня. Бюджет наукових видань на 1900 р. значно висшій, як у попереднім році і подрібно представляв ся так: Записки — 9000 корон; Збірники секцій — 5200 корон; виданя Етногр. Комісії — 6000 корон; етнографічна експедиція — 1000 корон; виданя Археографічної Комісії — 3200 корон; виданя Правничої Комісії — 2400 корон; Історична Бібліотека — 1250 корон; Хроніка — 1600 корон; бібліотека і музей — 2700 корон; стипендії, запомоги, наукова репрезентация — 2400 корон; покритє недобору Л. Н. Вістника за 1899 р. — 760 корон; адміністрація — 5300 корон; разом: 41.250 корон. За ті гроші видало Товариство протягом року 38 книжок і брошур, не вчисляючи відбиток та окремих, неперіодичних видань, які виходили його накладом (прим. Словар до Гомера і ин.).

Бібліотека і музей були також предметом пильного стараня і уваги Виділу. В минулім році закупилено до бібліотеки кілька великих шаф на книжки і розширено — як уже сказано — її льокаль. По трохи ведено також комплетованє її — особливо в напрямі історії, літератури, етнографії та важнійших часописей; більш успішне комплетованє її зістаєть ся задачею будучности. Зауважити також належить, що бібліотека Товариства зростає значно з року на рік в наслідок обмін із численними науковими інституціями як у краю, так і поза його границями.

Для музея Товариства, що починає тепер також зростати з дарів і предметів закуплених Товариством, уставлено окремі шафи і габльоти в осібній кімнаті. Важним збогаченєм його була замовлена Виділом колекція портретів виднійших українських діячів, роботи Ів. Труша.

Хоч засоби Товариства невеликі, уділювало воно з них іще стипендії та дрібніші підмоги на різні цілі. В 1900 р. побрали стипендії з Товариства: Володимир Гнатюк — 400 корон; Стефан Томашівський — 400 корон; Гриць Гарматій — 200 корон; Олег Целевич — 200 корон; Михайло Бойчук — 200 корон. Крім того виплатило Товариство: проф. Вол. Шухевичови 200 кор. яко частковий зворот коштів його подорожий по Гуцульщині; виділовій дівочій школі у Львові — 100 корон підмоги, а надто давало дрібні запомоги школі ім. М. Шашкевича і школі вправ у Львові, Руській Бурсі в Новім Саячи і ин. Участникам етнографічної експедиції виплатило Товариство отєї квоти: д. Вол. Шухевичови — 100 кор. (Гуцульщина); д. Олек. Колессі — 100 корон (Угорська Русь); д. Мих. Павликови — 200 корон (перегляд монастирських бібліотек) і д. Осип. Роздольському — 200 кор. (Лемківщина).

Тут належить іще зазначити, що крім самого Виділу займали ся деякими справами Товариства окремі комісії, вибрані з його рамени. І так: справами камениці займала ся комісія, зложена

з заступника голови, адміністратора камениці, інженіра і ще одного члена Товариства з поза Виділу. Справами бібліотеки займала ся окрема бібліотечна комісія, до якої входили три члени Виділу. З кінцем 1900 р. вибрано надто ще музеальну комісію, зложеною з трьох членів, яка в будучности має піклувати ся музеєм Товариства.

Не мало заходів докладав Виділ, аби збільшити материяльні засоби Товариства, та запевнити йому й на будуще успішну діяльність наукову. В тій цілі між ин. вислав він окрему депутацію до намістника і до міністра освіти з просьбою, підвишити дотеперішню дуже незначну субвенцію державну, що ніяк не йде в парі з коштами накладу наукових видань, та вставити її в постійну рубрику державного бюджету. Депутації ті не принесли одначе користи і до сего часу остало все по давньому.

Добачаючи недостаток українсько-руських шкіл у Галичині, особливо середніх, вніс був минулого року Виділ петицію до Сейму, в якій домагав ся заснованя нової українсько-руської гімназії в Станіславові, де фреквенція учеників Русинів показує ся дуже значна. Але на жаль ся петиція остала без наслідків, хоч потреби українсько-руської гімназії в тій місцевости ніхто не заперечив.

Представляючи Товариство на зверху, Виділ брав участь чи то через своїх делегатів, чи через висилку привітних письм та телеграм, у ріжних культурних святах і маніфестаціях як свого народу так і чужих. І так: З рамени Виділу було вислане привітне письмо адвокату в Чернигові, Ілі Шрагови, з нагоди його ювілею 25-літньої суспільної діяльності. З такої самої нагоди було вислане письмо до Всев. Міллера в Москві, а до Омеляна Поповича в Чернівцях, привітна телеграма. За ухвалою Виділу вислано також телеграму на вечерниці Шевченка, які обходили минулого року Русини в Шибрамі (Чехія). Через делегатів було репрезентоване Товариство на трьох наукових конгресах у Парижі в часі всесвітної вистави, а власне: на конгресі археологів, фольклористів і лікарів. Так само заступав Товариство делегат в ювілею краківського і черновецького університету і на з'їзді істориків у Кракові. На з'їзді природознавців і лікарів у Кракові була вислана привітна телеграма.

Минулого року були в Товаристві три секції (історично-філософична, фільольогічна і математично-природописно-лікарська) і пять комісій (археографічна, правнича, етнографічна, язикова і лікарська). Усіх дійсних членів було 35; з того належало: до істор.-філософичної секції 14 членів (2 нововибрані), до фільольогічної 10 членів (1 нововибраний), до мат.-прир.-лікарської 11 членів (1 нововибраний). Протягом року вмер 1 член (фільольог. с.), так що з кінцем року було дійсних членів 34. Поодинокі комісії мали таке число членів: археографічна — 12; правнича — 21; етнографічна — 16; язикова — 20; лікарська — 12. На засіда-

нях комісій обговорювано організацію робіт і пляни видавництва комісій, які опісля предклядано до затвердження секціям; на засіданнях секцій відчитувано наукові праці, призначувані до друку та дискутовано і затверджувано ухвали комісій. У справах, що дотикали цілої наукової діяльності Товариства або його участі і репрезентації в наукових обходах і з'їздах збирали ся на спільні засідання усі секції. Таких спільних засідань секцій було в 1900 р. девять. Діяльність у поодиноких секціях і комісіях представляла ся так:

1. Історично-філософична секція мала 12 засідань, на яких відчитано 18 рефератів. Президію її становили: Проф. Михайло Грушевський, директор; др. Станіслав Дністрянський, заступник директора, Степан Томашівський, секретар, др. Володимир Охримович, заступник секретаря.

2. Фільологічна секція мала 9 засідань, на яких відчитано 12 рефератів. Її президію становили: Др. Іван Франко, директор; др. Олександр Колесса, заступник директора; Володимир Гнатюк, секретар.

3. Матем. природ. лікарська секція проявляла найменше життя в минулім році; між иньшими причинами впливало на се й те, що більша часть її членів була поза Львовом. Вона мала тільки одно засідання (крім спільних з иньшими секціями). Її президію становили: проф. Іван Верхратський, директор, др. Щасний Сельський, заступник директора, др. Євген Озаркевич, секретар, проф. Петро Огоновський, заст. секретаря.

Між комісіями найчастійше збирала ся правнича; вона мала 5 засідань. Її президію становили: Др. Ст. Дністрянський, голова, др. К. Левицький, заст. голови, О. Весоловський, секретар. Комісія видала два томи „Часописи Правничої“; перший (10 з ряду) редагував др. К. Левицький, другий (1 з ряду в новій серії) редагував др. Ст. Дністрянський.

Археографічна і етнографічна комісія мали протягом року по 4 засідання. Президію археографічної комісії становили: проф. М. Грушевський, голова, др. І. Франко, заступник голови, Ст. Томашівський, секретар. Комісія видала великий том „Жерел до історії України Русь“, (III) який зредагував проф. М. Грушевський.

Президію етнографічної комісії становили: проф. О. Барвінський, голова, др. Федір Вовк, заст. голови, Вол. Гнатюк, секретар. Комісія видала два томи „Етнографічного Збірника“ (VIII і IX) і один том „Матеріялів до укр. руської етнології“ (III). VIII-ий т. Ет. Зб. редагував др. Ів. Франко, IX-ий Вол. Гнатюк, „Матеріялів“ др. Фед. Вовк.

Новосформована язикова комісія, мала одно засідання; вона не має окремих публікацій; її президію становили: Др. О. Колесса, голова, М. Павлик, заст. голови, др. М. Пачовський, секретар. Лікарська комісія, якої президію становили: Др. Щ. Сельський

голова, др. Е. Озаркевич, заст. голови, Гр. Гарматій, секретар, видала оден випуск Лікарського збірника. Усіх засідань в секціях і комісіях було 45, а на них відчитано 30 праць, які й були друквані у виданнях Товариства. Коли порівнаємо ті числа з чи-слом наукових сил у Товаристві, то результат вийде користний і може подавати як найліпші надії на будучність. Замітити нале-жить, що Товариство видало минулого року, при незвичайно скупій державній і краєвій субвенції (усего 14.000 корон), 38 окремих книжок у 25.300 примірниках, що обіймали разом 281.200 аркушів друку. В те невчислені окремі відбитки, яких вийшло 34. Разом видало отже Товариство своїм накладом 72 книжки і брошури, які коштували 26.097.79 корон. При більшій підмозі могла-б нау-кова і видавнича діяльність значно зрости, бо матеріялів багато і деякі праці мусять залежувати ся роками задля браку більших фондів, потрібних для їх виданя.

Хроніка і бібліографія.

I. Літературні вісти і уваги.

„Всеславянин“ із Куликова. Відомий нашим читачам редактор »Слав. Вѣка« запропонував у своєму органі Славянам, аби признали російську мову всеславянською і послуговувалися нею в зносинах із собою. Тим чином бажав він поставити місток, по якому російська мова ввійшла би з часом у житє між Славянами і виперла би з уживання иньні славянські мови. Ми не будемо розводити ся над можливістю такої мрії — хто на стільки »наївний«, як редактор »Слав. Вѣка«, най в неї вірить — а подамо голос вельми безстороннього і ученого Серба Л. Стояновича в тій справі. Він пише між иньшим у тій же »Слав. Вѣку«: »Житє нас усіх (Славян) нахилиє нас до Заходу, особливо-ж до Австрії та Німеччини. Ціла майже наша торгівля, ввозова і вивозова, вьязеть ся з тими обома державами. Зараз по першій кроці за границею здбуємо ся з німецькою мовою. Тим часом на чім опираєть ся наша звязь із спорідненою, але далекою Росією? Ні торгівлі, ні зносин не маємо ніяких. Деколи впаде до Білграду якийсь російський славіст на кілька тижнів в інтересі своєї науки, але в нутрі краю в багатьох місцевостях ніхто ніколи не видів ніякого Росіянина. Ні одному купцеві непотрібна російська мова, а з інтелігенції як хто навчить ся по російськи, то швидко забуде. В кількох білградських каварнях можна вправді побачити »Новое Время« або »Ниву«, але в середині краю ніде. Книгарських зносин нема також ніяких і заки прийде яка російська книжка до наших рук, то треба чекати на неї по кілька тижнів, тай то

найліпше замовляти через Ліпськ: не згадує вже про те, що мусимо платити за неї 40% або 50% дорожнє. Про російську мову в розговорі нема що й згадувати. Я сам заховав до певного ступня легкість володіння тою мовою тільки завдяки зносинам зі славістами, що від часу до часу відвідують Білград. Колиж так стоїть справа в балканських державах, то щож говорити про Славян у Австрії і Німеччині, де німецька мова — державна?»

Наш »Всеславянин« не тратить одначе фантазії одержуючи подібні відповіді. Недавно пробуваючи в Петербурзі мав він там відчит на подібну тему. Яке вражінє викликав він на розумних людях, видно зі статі проф. Бодуена де-Кургене, (Краї, ч. 7: Z nieprzebranej skarbnicy nieporozumień „wszechsłowiańskich“. Z powodu odezwy p. Werguna w „Solnym Gorodku“ 2 (15) lutego r. b), яку подаємо в цілости:

»Я слухав д. Вєргуна, »доктора філософії«, і подивляв певність себе і відвагу, з якою »Всеславяне« з монархії Габсбургів числять на лшарську і конвенціональну наївність російських читачів і слухачів обох полів, як євїтських, так духовних, як цивільних так і військових. Я слухав д. Вєргуна, »доктора філософії«, але дармо силкував ся євїтати провідну нитку в тій залутаній мислевої тьми та репортерської поменклатури. Мої думки відбігали про те з конєчности далеко і блукали в різних сферах, аж вкінці заіримали ся на цілїм ряді вмерлих і живих мислителїв та публіцистїв, яких науки відбили ся карі-

катурним відголосом у висновках д. Вергуна. Се наведено мене між иньшим на отсі уваги і рефлексії. Исторично і логічно хибна думка, немов би якась за-позичена азбука, або якась накинена конфесія мали виключний привілей на «славянскість». Не тільки в славянському, але взагалі в європейському світі ряди, що борються ся з собою за різні «ідеї», втілені в букви і церемонії, се попросту купи слуг і рабів, що чублять ся між собою підшкочувані спадкоємцями римської та византийської захланности. Помияє ся той, хто, думаючи, що «німецька наука» злучила Німців в одну могутню державу, кидає рівночасно громами на «славянську науку» за те, що розділює Славян, замість вести їх до злуки. Непростима логічна помилка порівнювати всіх Славян, як неподільну цілість, з самими тільки Німцями, або з самими тільки Італійцями. Німці — одно з племен загальної германської сім'ї, Італійці — одно з племен загальної романської сім'ї. Цілий отже германській або романській сім'ї можна протиставляти цілу славянську сім'ю, що розділює ся так, як і обі тамті, на поодинокі племена. Поняте племені чи народа Німців і Італійців може відповідати що найбільше понятю пр. Росиян, Поляків, Чехів, Сербів і т. д. чи то як осібних племен, чи як осібних народів. Доси не чули ми і певно не почувмо ані про все-романську, ані про все-германську мову. Так само правдоподібне повстане одної і однієї всі-славянської мови. Аби могла з'явити ся подібна мова, як мова культури і творчости всіх Славян, мусіли би завмерти теперішні, менше або більше розвигні славянські мови: польська, чеська, сербська і т. д. На те одначе не заносить ся якась. Але як майже всі інтелігентні Романці (Італійці, Іспанці, Португальці, Румуни і т. д.) присвоюють собі легко французьку мову, як усім майже інтелігентним Германам (Голяндцям, Флямадцям, Данцям, Шведам, Норвежцям і т. д.) не трудно навчити ся по німецьки і по англійськи, так само з часом усі інтелігентні Славяне будуть добровільно познайомлювати ся з російською мовою, яка тим чином може стати ся «всеславянською мовою». Се одначе не потягне за собою — так бодай позволяємо собі догадувати ся — замору иньших славянських мов, а запорука сего — безперервний ряд мислителів, учених, поетів і взагалі письменників самостійно

творчих не тільки у Поляків, у Чехів і т. д. але навіть у так нечисленних, і з тої причини деякими «докторами філософії» легковажно трактованих народів славянських, як пр. Словінці. Російській мові приготує історія далеко важнішу роллю, як тільки виключно органу порозумівання між Славянами. З природи річи, наслідком політичних і географічних умов, наслідком розширення в двох частях світа, посеред двох відрубних культур, мова та мусить стати ся в найближшій будучині одною з всесвітних мов, а передо всім культурно-літературним огнивом у зносинах між Азією і Європою. Але як всесвітне розширене французької мови не принесло зовсім шкоди иньшим романським мовам, як також розширене німецької і англійської мови зовсім не рівнозначне з замором иньших германських мов, так само — маймо надію — всесвітна ролля російської мови не потягне за собою загуби ні польської, ні ніякої иньшої славянської мови».

Такі погляди на російську мову мають учені люди і обективні мислителі. З того видно, що й нашій мові не грозить ніяка смерть, хоч д. Вергун стоїть усе над нею з косою... То чи порозуміє він єї гадки, або хоч схоче порозуміти по навязаню «торгових сношеній» з Петербургом, Москвою, Київом, і з головачами славянських благотворительних комітетів?

„Мальбург в похід зібрав ся“. Д. 4 лютого відбули ся загальні збори київського славянського «благотворительного общества» і голова його, проф. Флоринський знову виступив з промовою, де зачіпас між иньшими і галицькі справи. Очевидно — «сеї предмет не дає йому спати». Згадуючи про потребу заповоги Славянам російськими книжками, Флоринський каже: «Найбільш книжок потрібно для закордонної Руси, де провадить ся, як відомо, запекла боротьба поміж прихильниками культурного (!) єднання з останньою Русю та українофілами, себ-то галицькими літературними сепаратистами. Партію, що бореть ся за єднання з Русю, треба піддержати «пзвнѣ» і се євятий обовязок усього російського суспільства» («Кієвлянинъ», ч. 38). Д. Флоринський пропонує далі звернути ся до російських видавників, авторів і взагалі «добрыхъ русскихъ людей», аби жертвували книжки на єю спасенну мету. «Мальбург в похід зібрав ся», та чи вистарчить у його пороху? Навряд, бо су-

сільство російське тямить добре, що таке ті «славянськія благотворительныя общества» і знає, що там під сном «культурного єднання з Славянами» готує ся, кажучи словами «Славянекаго Вѣка», «поощреніє торговыхъ сношеній»... Може хто й сьому «поощренію» радий буде, але накладати таку пляму на все російське суспільство занадто несправедливо, — се значить зовсім безвинно ганьбити його в очах крапці частини Славян. Справоздання д. Флоринського перший і ліпший тому доказ: голова товариства звертає між иньшим увагу на чималій таки дефіцит у грошових справах товариства. Отже запитасмо, чи можливі були-б дефіцити та й взагалі такі мізерні бюджети, коли-б суспільство спочувало товариству? Проти самої заповоги книжками, певна річ, нічого не скажеш, — се діло добре (хоч знов таки треба уважати й на те, як і книжки), але коли російському суспільству накидають ще якусь боротьбу по-за межами Росії, то ледве чи згодить ся воно на сю зайву вагу: доволі об'єктів для боротьби сьєть у негò тут на місці, щоб пхати ще свої пальці між чужі двері... С. С.

Нові народні пісні. Між нашими (тай між чужими, вченими була вкорінилася ся свого часу думка, що народні пісні вигибають чим раз більше і швидко прийде пора, в якій народ перестане співати свої пісні і творити їх, а повернеть ся до шутчних пісень. На скільки сї думки були безпідставні — про те дало-б ся багато говорити, а ще більше навести доказів проти такої теорії. Вона одно мала тільки за собою: що да в нї пісні забувають ся: алеж на їх місце приходять усе нові і бояти ся нам цілковитого загиину народніх пісень нема чого. Кожда важнійша подія з життя народа, яка дотикає його безпосередно, майже все виливає ся в пісню. Такими подіями у нас було знесенє панщини, революція угорська (за Кошута), війна пруська, італійська і в Боснії, а в найновіших часах смерть цесаревича Рудольфа, смерть Єлисавети, еміграція і багато ин. Веї ті події полишали по собі сліди в народній пісні — розуміть ся, що тим глибокі, чим важнійше і більше зрозуміла для народу була сама справа. Найглибші сліди в народній поезії полишала останніми часами еміграція, головню заморська (до Сполучених Держав, до Канади, до Бразилії). Вона викликала не одну, не кілька, але цілий цикл пісень, до яких

усе прибувають нові. Децо з тих пісень було вже надруковано у нас в «Етногр. Збірнику» т. V. Багато пісень із сього циклу оголошусь тепер американська «Свобода», децо є в нас інше надруковане, а тепер подасмо оєбут дві пісні з того циклу, надіслані нам д. П. Гуменюком. Першу з них дістав він від Федора Гаврилюка, з датою 30 січня, с. р. із Pleasant Home, другу від Василя Юзика з Assinoboia з Yoretovna з датою 13 лютого с. р. Розуміть ся, що такі пісні ходять не тільки між емігрантами, але й у нас, у краю.

I.

Вийхав я з Сокиринець,
З воза вихилив ся —
Прощайте ми громадяни,
Може з ким сварив ся?!
Вийхав я з Сокиринець
В дев'ятій годині,
Поклонив ся добрим людям
І своїй родині.
Бувай здоров, родинюнько,
І милі камрята!
Бо вже більше тут не будем
Николи здибатись...
Бо я їду в чужі краї
За море, за гори:
Заплакав ся, зажурих ся,
Як нігди-ніколи.
Приїхав я в Копичинці
Та став почувати,
Треба нам ся, рідні братя,
З собов розставати.
Вийжджаю з Копичинець
В десятій годині,
Поклонив ся своїм братям
Цілій Галичині.
«Галичино моя мила!
Мій ти рідний краю!
Як я тебе погадаю
З жалю умліваю!
Будь здорова Галичино!
Земле рідна, Мати,
Годувалась нас маленьких,
Тре ти покидати.
Будь здорова, руска земле!
Там то ти нам мила,
Тепер же ти вже не наша
Іно Палестина.
Будь здорова руска земле!
Ти наша вітцівська...
Тепер же ти вже не наша,
Зісталась жидівська».
Прибув я до Осьвенціму,
Взялисьмо злізати,
Аж тут прийшли два жандарми

О паспорт питати.
 «Як маєте ви паспортів,
 Будете їхати,
 Як не маєте паспортів,
 Будете вертати».
 Переїхав я Австрію
 На пруску границу...
 Обілляли мене слюзи
 По рум'янім лицю.
 Переїхав пруским краєм
 Тай тут роздивив ся,
 Тепер мені, руські братя,
 Новий світ розкрив ся.
 Тут народи всі веселі,
 Як пани вживають,
 Наші бідні Галичани
 Свій край покидають.
 Ідуть вони, ідуть вони,
 Аж страшно дивитись,
 Щоби панам, щоби жидам
 Дармо не робити.
 Приїхали ми до моря,
 Взяли розмовляти:
 Не будуть нас жиди, пани,
 Більше обдирати.
 Посідали ми на шифу
 Тай добу стояли,
 Матір Божу, Суса Христа,
 Всіх Святих вzywали.
 «Ой Господи Милосердий
 Пречистая Мати!
 Не дай же нам Галичанам
 В морі потанати».
 Як їхали через море
 По кутках плакали.
 Все Господа небесного
 На поміч вzywали.
 Позлазили же ми з шифи,
 Взяли ся журити.
 Щож ми будем нещасливі
 В Канаді робити?
 Аж тут прийшло панів много,
 Взяли ся дивити:
 «Не жури ся, Галичане,
 Не будеш бідити.
 Тут Канада край багатий,
 Можеш заробити.
 Будеш собі Галичане
 Ще й по панськи жити».
 Приїхали ми до міста
 Тай колія стала,
 Вийшов Михайло Гаврилюк
 Ми го не пізнали.
 Прийшов же я тай до него,
 Тай до його хати...
 В него в хаті, як в покою,
 Не маєш де стати.
 Посидів я там у него,
 Тай став-см гадати.

«Пішов би я до Pleiz-homu
 Фарми пошукати».
 Прийшов же я до «Pleiz-homu»
 Є ту фармів много.
 Ходжу, блуджу по пустині
 Нема тут нікого.
 Побув же я тут пів року,
 Тай побудував ся;
 Слава Богу найвисшому,
 Що я тут дістав ся!
 Є ту много Галичанів,
 І ідуть завжди,
 Тепер маю коло себе
 Довкола сусіди.
 Є тут сіна, землі, ліса,
 Є ся де подіти,
 Коб но Господь дав здоровля!
 Коб піросли діти!

II.

Ой з за гори високої
 Вітер повіває;
 Чого з тої Галичини
 Нарід утікає?
 А чогож він утікає?
 Не має чо' бути,
 Ціле літо в панів робить,
 Не має що взути.
 Ой їхав я через море,
 Потім через гори...
 Будь здорова, родинонько,
 Не верну піколи.
 Ой їхав я, тай їхав я
 А в тую Канаду,
 Розглянув ся по Канаді,
 Тай лишив ся з заду.
 Ой пішов я на «В бер крик»
 Там фарми глядіти,
 Аби я мав притуловок,
 Та і мої діти.
 Ой пішов я на «Biber krik»
 Тай став, задумав ся.
 Тра' було йти до Канади,
 Зо 20 літ мавини.
 Ой Канадо! вольний краю!
 Маш землі много,
 Збавила ти з Галичини
 Газду не одного.
 Не того ти позбавила
 Що тут смігрує,
 А того, що в Галичині,
 Полями торгус.
 В Галичині поле кушить,
 В банки позалазити,
 Прийдуть жиди, хліб заберуть,
 А він ледви лазить.
 А в Канаді густі ліса,
 Буйний вітер віс...

Гад би я ся довідати,
 Що родина діє?
 Виріє же я в Галичині
 Ріжні видав драчі:
 Ходи сюда, рединонько,
 Най ся з тобов бачу!
 Ходіть сюди, сестри, брати,
 Тутки добре жити.
 Не потрібно в Галичині
 На панів робити.
 Ой в Канаді є хліб білий,
 Є молока много,
 Чого дітям не дістане,
 То най просять Бога.
 Як пишете до нас листи
 Не кропіть сльозами,
 Котрі скорше тут прибули
 Тепер є панами.

В. Г.

Про Бурів і з приводу Буріє. Під таким заголовком написав звісний польський письменник В. Срошевський у варшавській «Prawdzie» (ч. 4 з 1901 р. замітну статю, яку тут подаємо в перекладі.

«Справді той дрібний народець пастих і рільників воскресив у наших часах князівські приклади. Їх боротьба з Англічанами, то не Маратон, чудова, але самітна натуга хоробрости; се цілий ряд Маратонів, а в останніх часах — ряд Термопілів, де люде із смертю в серці борють ся вже не за успіх, але за певну моральну засаду. Із трицятитисячної їх армії полишило ся 8, кажуть навіть — 5 тисяч, оселі їх зрівнані з землею, майно зрабоване, стада розігнані, одна третина народу в неволі (вчисляючи в те жінок і дітей, замкнених у славнім «воєнним сховку англійським», на кожного малого і великого Бура принадає тепер 1¹/₂ вправного англійського воєжа... Навіть коли-б повстанці побідили, з їх народа лишилась би вже тільки слабенька тіль, яку швидко залляв би наплив чужинців-колонієстів, що очікують нетерпиво, коли то їм знов дозволить злетіти на золотоносні країни. А все-ж таки борють ся, наміє жити спокійно, перемінюючись в англійських джентльменів. Психології Бура не зрозуміє ніколи Аристотелівський «родовитий раб» і тому то мають вони не тільки серед Англічан стільки... неприхильників. «Чого вони хотять? Чи може англійські порядки, автономія міст, шпиталі, школи, управа рілі, фабрики... не ліпші від бурських? Чи Англічане не багатші від них і не розумнійші? На що викликають вони своїм упором ненотрібну замішанину на

свѣті, нищать материяльні достатки свої і ворожі?!... Як би зважити вистріляні порох і кулі, то показало би ся, що на кожного Бура... і т. д.»

«Справедлива увага: кождий бурський труп коштує Англічан дорожше, ніж коштувало би виховане малого льондонського волоцюги на чесного чоловіка. Школа, що ще не дорожше! Зі ширі душі бажасмо Англії, аби жаден воєж із її двіста-тисячної армії не вернув до своєї вітчизни. Була би се тяжка, болісна операція, але може вирвала би зуби смокови «джингоїзму», що грозить проковтнути саму Англію і перемінити її з часом на Рим Калігулі.

«Доля сприяла Бурам, що перед смертю стали оборонцями незвичайно важного чинника для людськості — різнородности її родів і відмін. Творячи їх із незвичайною натугою і терпінєм, вляла природа в їх представителів інстинкт глибокого привязання до власних прикмет і навчила цінити їх над усі материяльні достатки, ба навіть над жите. І так мусіло бути, бо їх затрата загрожє поважно істнованю людськості. Се-ж немов незвичайно різнородні, ніжні, досконало пристосовані до всяких обставин і осередків знаряди людськості, якими вона обіймає земну кулю і здобуває її для найвишого вищвіту житя — для свѣдомости. Нівеляція була би страшним банкрутством людськості. Рожка належить безперечно до гарних цвѣтів, але як бідним видавав би ся нам огорог засіяний виключно рожками! Кожда фамілія, рід і відміна людська мають певні духові відмінки, яких вартости не можемо ніколи занадто перецінювати. Може бути, що серед незнаних для нас обставин, серед ряду фізичних або моральних перемін, яких попросту ми не можемо передвидіти, вистрілить власне із незвичайно марного тепер якогось племені нове дерево суспільности, на місце постарілих і вимираючих дубів. Дятого мислитель споглядає з сумом на затрату навіть найгіршого з людських родів, хоч би то були й лодожерці з Огнистої Землі. Не належить їх губити, але піддвигати! Станьмо на хвилю на становищі Єгиптянина із часів Рамзеса II. і погляньмо висиленим зором у далеку будущину. Рудобородий варвар, що засеював яєкині Альбіона, дикий, темний, нехлюйний, що послугував ся камінними приладами і одягав ся в звирячі шкіри, опановує трони свѣта!... Чудо, а радше

5*

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
 URBANA-CHAMPAIGN

мара, в яку не можна повірити!... Вдармо ся в груди і признаймо ся щиро: чи знаємо більше про народи, що заселяють розколини Гімалаїв, укривають ся в пралісах Африки або живуть по підземеллях Австралії, (парадоксальна та з кожного боку земля приготує нові несподіванки географам та антропологам. У полуднево-західній її часті відкрито недавно широкий, фантастичний, підземний край, повний глибоких озер, жерел і рік, але покритий з верха яловою і сухою пуцею. У дневнику одного телеграфіста, що помер з обезсилля і голоду, якого трупа найдено 1889 р. на телеграфічній лінії порта Дарвіна, є згадка про подібне відкриття, а разом описані під назвою «інкарра» дивні людські істоти, що заселяють той підземний край), як знав старинний Єгиптянин про сучасних йому «Англічан»? І чи погорда тодішнього Єгиптянина до «більш» людей не мала такої самої підстави, як наша до диких народів? Через те отже, що не знаємо нічого, і вже навіть не з доброти, того оружя великих, але з простого вираховування, того розуму дрібних, повинні ми старанно берегти всякі відміни людськості, а тих, що їх нищать, уважати за шкідників у огородах життя, хоч би то були найгарніші окази в роді левів і слонів... Може бути, що не в Німеччині, не в Англії і Франції, але десь посеред незнамого нам народа укриває ся зародок будучого «надчоловіка», п р а в д и в о г о «надчоловіка», що повинен бути сполученєм мудрця, героя і... ангела. З того боку ми противні всяким найбільшим культурам, найчудеснішим винаходам, найкраснішим творам штуки, коли вони повстають на трупах народів... В.

Просьвітні змагання і кабинетні педанти. «Народня школа повинна бути національною. Денаціоналізувати школу — значить відібрати від неї всі живущі зародки, заморити її життя, не давши йому до путі й розцвісти». — Такими словами відомого французького ученого і знавця народної освіти по всім країнам Лсвасера кінчас д. С. Р. свою статтю «По поводу одного постановлення послѣдняго Полтавскаго губернскаго земскаго собранія», надруковану в ч. 52 за минулий рік господарської часописі «Хуторянинъ» (виходить у Полтаві). Мова в статі д. С. Р. про вельми цікаву постанову останнього земського зібрання в Полтавщині, — а саме: земське зібрання ухвалило

оголосити конкурсу на шкільні підручники, пристосовані до потреб місцевої людности, бо теперішні підручники цілком їй незрозумілі. «Учитель мусить пояснити ученикам кожне слово, перекладаючи його на рідну мову, але часто й сам учитель-Українець, коли зустрічаєть ся з щиронародними великоросійськими словами, не тямить їх значіння». Пригадавши всі факти з життя, що доводять потребу окремих шкільних підручників для України, автор додає, що «тільки наука зрозумілою і рідною мовою може понирити розумовий сьвітосгляд учнів народної школи і збудити до сьвідомої праці всі їх здібности, що тепер дримають». Факт, що теперішні шкільні підручники тільки утрудняють учням науку, тим то велика заслуга Полтавського земства, що воно звернуло увагу на сю ненормальну річ і бажає її полагодити. Отже не всім ся проста річ здаєть ся такою: наші «охранители» думають инакше. «Кієвлянинъ» (ч. 349) минулого року з приводу постанови полтавського земства надрукував передовицю, де заявляв, що «земство взялось за дѣло не съ того конца» (а з якого-б треба узятись — часопись не каже) і що взагалі земство не може бути компетентним «въ приеужденіи премій, такъ какъ рѣчь идетъ о спеціальныхъ и крайне трудныхъ литературно-педагогическихъ вопросахъ». Нам здаєть ся, що й «Кієвлянинъ» береть ся до дѣла «не съ того конца», — ми принаймі не розуміємо, чому земство не може бути компетентним у справі шкільних підручників? Адакже-ж земство рішас такі питання не на основі самих тільки теоретичних міркувань, а й на підставі голосів земських учителів, що цілком виразно і недвозначно осудили теперішні підручники. А кому краще й знати справу, як не народним учителям, що на собі несуть усю вагу сучасної шкільної політики, хибної в самому корені? Д. С. Р. наводить багато учительських скарг на трудноту та незрозумілість теперішніх підручників і сьому живому голосу людей, що стоять найближче до народної освіти, належить ся перше місце. Час уже занехати кабинетні теорії і домисли та частійш і з більшою увагою прислухувати ся до голосу життя — воно може більше навчити нас, ніж тенденційні теорії людей, що не знають, та шноді й не хотять знати справжнього життя з його потребами і вимогами. Ось і другий голос в справі нар. освіти,

з другого кутка України. Комітет тверезости в Житомері сбернув ся до уряду з проханєм — допустити в читальні при нар. чайних, заснованих комітетами тверезости по селах, книжки і брошюри на українській мові. Назначивши сей факт «Вольнь» завважає, що проханне комітетів тверезости цілком до речі, бо Українці-селяне не розуміють російських книг і не можуть з них брати потрібні відомости. Український селянин говорить виключно українською мовою: ніколи не встигне звичайно навчити його російської мови так, щоб зрозуміти до ладу путящі книжки на російській мові по медицині, технічним наукам і т. п. Тим то вельми користно було-б разом із російськими творами красного письменства допустити в народні читальні і українські популярно-наукові книжки, що більш зрозумілі будуть Українцям («Кубанскія обл. Відомости», ч. 3). Житє кожну хвилину нагадує нам про свої насушні, некучі потреби, кричить тисячами голосів про себе, а кунка педантів, заскорузлих у своїх упередженнях, видумує по кабінетах далекі від життя теорії, рінє за живих людей питання, яких не памить і сим думає зупинити живу течію... Та се ще не велике лихо, коли вони теоріями та особистими міркуваннями тільки й обмежують ся, — гірше, коли такі люде мають спроможність впливати на жите всякими більш чи менш енергічними «мѣропріятями». Тоді повстєє панованне принципа: «не воля, а дѣло», що веде за собою багато прикостей для звичайних собі людей... Шкода й говорити, що принцип сей зможе тільки на де-який час загальмувати справу, але жадним чином не може зупинити її цілком: жива течія хоч пізно та прорветь ся й вийде на волю, полишаючи позаду тих небачних, що хотіли зупинити її, або й ще гірше — топлячи їх у розбурханих хвилях своїх, як випуватців проти поступу і людської волі... С. С.

Атени в Полтавщині. Центр розумового життя України має незабаром перенести ся в... Лубни, принаймні таку думку має корреспондент «Кіевской газеты»: «Нашь городъ грозитъ (!?) въ недалекомъ будущемъ сдѣлаться «Аоинами» Полтавской губерніи, так много живеть здѣсь работниковъ духа». («Кіевская газета», ч. 59). Розповівши, хто саме з «работниковъ духа» живе в Лубнах, автор прихильно описує виставу опери місцевого композитора д. Підгорецького

«Купальна некра» і кінчить свою допись такою «глибокою» сентенцією: «Одна такая опера, поставленная гдѣ слѣдуетъ (?) и какъ слѣдуетъ, можетъ распространить прелести (!) Украины больше, чѣмъ десятки NN лвовскихъ изданій (sic «. Ми нічого не маємо проти того, щоб Лубни не тільки дорівняли Атенам, але й перевершили їх. — дай Боже нашому теляті вовка спіймати! — Але одну пораду від широї душі дамо д. Лубенському патріоту: «не растекати ся мыслию по древу» і перше думати, а потім говорити. Може він додумасть ся й до того, що львівські видання зовсім не мають на меті «распространять прелести Украины». С. С.

Новий портрет Шевченка. «Русскія Відомости» (ч. 60) подають звістку про новий, нікому невідомий досі портрет Шевченка, що переховуєть ся в Москві у адвоката д. Кореньова. Кажуть, що портрет сей — намальований власною рукою самого Шевченка; поета змалювано в арештантському халаті на тлі сірого камінного муру. До теперішнього власника портрет перейшов від його дядька, академіка Н. Н. Кореньова, а той дістав його від професора Академії Художеств — Якобі. Варто, щоб хто тямуний оживив сей цікавий портрет та сказав про його компетентне слово. С. С.

Статі про Шевченка в російських часописах. В російських часописах з приводу 40-х роковин смерті Шевченка появилось ся чимало згадок. «Журналъ для всѣхъ» надрукував у кн. II гарну статю, присвячену пам'яті Шевченка і поезію Конєського «На смерть Шевченка» в перекладі д. Білоусова. «Русскія Відомости» (ч. 56 і далі) поместили докладну житєпись Шевченка, написану д. Веденєсвим; «Южное Обозрѣніе» — про значення творів Шевченка. В «Дѣтскомъ Чтеніи» (кн. III поміщена статя д. Білоусова «Т. Г. Шевченко (къ сорокалѣтію его кончины)»; в «Вѣстникѣ Казачьихъ войскъ» — статя д. В. Кранихфельда. Остання особливо важна серед усієї літератури про Шевченка тим, що автор її ставить питання: «чи не пора вже здійснити «опалу» з творів поета, яким справедливо пишє ся Славянщина і якому подібного не знає славянська література?» Д. Кранихфельд називєє наприклад «Кавказ» і «Марію» як такі твори, що цілком можуть бути дозволеними в Росії. (Цитуємо з «С.-Петербуржскихъ Відомостей», ч. 55). Певна річ, що за-

борона творів Шевченка, се одна з тих безглузвих перепон, якими хочуть звичайно запинити течію правди і певна річ, що перепона та колієць мусить зникнути... Але коли? Трудно на се відповісти, в усякому разі не зараз. Доказом того може бути свіжий факт заборони збирати жертви на пам'ятник Шевченкові. Коли уряд уважає небезпечним пам'ятник Шевченкові, то тим паче небезпечним, з його погляду, можуть бути деякі поезії Шевченка. С. Є.

Заборона пам'ятника Шевченкові.

Недавно часописі подавали звістку, що «Союз руських писателів» в Петербурзі удав ся до міністерства внутрішніх справ з проханням, щоб дозволено було збирати жертви по всій Росії на пам'ятник Шевченкові. Сими днями міністерство повідомило «Союз руських писателів», що прохання його про пам'ятник Шевченкові не уважено. («Руськія Вѣдомости», ч. 60. Сього й треба було сподівати ся!... С. Є.

Стаття про Ніщинського. В п'яті роковини смерті талановитого поета і композитора українського Петра Ніщинського часопись «Кіевская Газета» ч. 63) надрукувала теплу статтю про його, підписану ініціалами Р. Л. Переказавши досить докладно життєпис покійного поета (факти з життя біограф подає певні, одна лишень помилка єсть: переклад «Ілїди» не був надрукований. С. С.), д. Р. Л. кінчить свою статтю такими, на жаль, справедливими словами: «Інтелігенті Українці, що пишуть ся заслугами покійного письменника і композитора, не тільки не подбали й досі про те, щоб поставити над могилою Петра Івановича хоч якогонебудь пам'ятника, але не поцікавили ся й тією багатою спадщиною літературною, що після його лишилася. А лишило ся після покійного письменника більш десяти пудів паперів, серед їх і нескінчена «Ілїда». Треба людей і коштів, щоб видати все те з їх, що варто загальної уваги, а рідни Петра Івановича сама довести до краю се трудне діло не спроможна. Будемо сподівати ся, що хоч на десятилітні роковини смерті Ніщинського українські інтелігенти зроблять відносно свого видатного трудовника на українській ниві те, що с не тільки моральною залежністю, але й св'ятим обов'язком. А поки що, се все, на жаль, «ра desiderata» Кіевская Газета, ч. 63). На жаль, справді так: докір українській інтелігенції за байдужість до видатніших навіть своїх тру-

довників на рідній ниві цілком справедливий. Не одного тільки Ніщинського писання, а інших багатьох письменників гниють, невідомо де; не одного Ніщинського могила стоїть сиротою — без пам'ятника, без відзнаки, хто лежить під нею... Се мабуть чи не звичайна доля українських діячів: терні за життя, байдужість і забуте по смерті... Чули ми, що остатніми часами зроблено вже деякі заходи, щоб переглянути папери Ніщинського та на могилі йому поставити пам'ятника. Побажаємо отже, щоб заходи ті як найшвидше справилися ся, і то не коло Ніщинського одного, а й інших наших діячів, що ще ждуть собі оцінки й пошани... С. Є.

Драматичною цензурою дозволено 1)

Гайдамака, др. на 4 дії Грозденка, 2 За кров, добро і кривду людську, др. на 5 д. Зіневича, 3) Пан Халівський, комедія на 4 д. Грабини, 4) Шито-криго, або і кози ситі, і сіно ціле, ком. на 5 д. Лемешка, 5) Бідолашна, або зруйноване щастє, др. на 3 д. Циганенка, 6) Коханійшкюдники, ком. на 2 д. Вороненка і 7) Несподівана халєпа, др. на 2 д. Русінова. С. Є.

Переклади українських творів.

Під заголовком «Вільєс» вийшла по російськи книжечка, що містить переклади з українського оповідання Кониського «Дід Евмен» та Стороженка «Вчи лінивого не молотом, а голодом», з малюнками Литвиненка. Також окремо видано в російському перекладі оповідання Федьковича «Сафат Зінич». С. Є.

Заборонено цензурою: «Коли ще звірі говорили», — збірник казок.

Дозволено цензурою: Іван Левіцький, — Повісті й оповідання т. IV (містить в собі повісті «Приходько» Причєпа та «Навіжена»); се мав бути четвертий том повного видання творів І. Левіцького, але як третій том («Хмари») заборонено, то він буде виданий, як третій том.

Нова драма. 10 січня товариство під управою Саксаганського і Садовського виставило в Києві вперше нову комедію І. Карпенка Карого «Хазайн», що стане цінним придбанєм для української сцени. Живо, плястично, на цілий зрієт намальовано рукою талановитого драматурга постать «хазайна»-мільонера, експльоататора цілого краю, «хмару безводну, що без краплі цілющої води проносить вітер над рідною землею», як характеризує його одна з дівчих осіб; як живі стоять

і інші дієві особи комедії, — ті численні дрібніші експлоататори, що гуртують ся коло найбільшого, — всі оті економки, дозорці, приказчики, що визискуючи темний люд, обкрадають разом і свого хазяїна. Нова комедія нашого заслуженого драматурга — найбільш соціальна з усіх його пєс: боротьба за жите, за шматок насущника підкреслюєть ся кожною дією, кожною особою. Разом із глибокою ідеєю, покладеною в основу комедії, і оброблене її майстерно виконане; ширим народним гумором, високою поезією дихають усі місця цієї комедії, що має високу вартість літературну і виявляє, що талант нашого драматурга все розростаєть ся, розповсюджуєть ся, захоплює ширші круги і досягає до утвореня справді невмирущих зразків драматичної творчости. С. Є.

Результати конкурсу на Історію України. Року 1896 редакція «Кіевскої Старини» оголосила конкурсе на написане Історії України; автор найліпшої праці, викінченої до 1 січня 1898 р. мав дістати премії 1000 руб., а сама історія мала бути надрукована в «Кіевскої Старині». На речинець, призначений редак-

цією, не прийшло ні одної праці, тим то його одкладено спершу до 1 січня 1899 р., а потім і 1900. Торік одна така праця була прислана редакції, але як повідомлено в книжці за січень сього року, вона не відповідал програмі, що виставила редакція «Кіевскої Старини». Вважаючи на се, редакція збираєть ся запросити окремих осіб, відомих у науці, аби улаштували «Історію України» відповідно бажаній програмі. С. Є.

Публичні відчити проф. Яворницького. 10 та 11 січня в Катеринодарі відбули ся публичні відчити проф. Яворницького. Перший відчит на тему «Запорожська старовина» зібрав численну громаду слухачів; другий відчит «Загальний начерк археології в Европі та Росії» відбув ся менш велично, бо публіка мала його певно за дуже спеціальний і не цікавий для широкого загалу. («Кубанскія Областныя Вѣдомости», ч. 10. С. Є.

Малюнок до „Кобзаря“. Російська тижнева часопись «Нива» в ч. 1 за сей рік помістила малюнок художника Шарварока «Думи мої, думи» намотив з Шевченка. Художник вдатно змалював головні сюжети Шевченкових творів. С. Є.

II. Нові книжки.

Недруковані поезії Т. Г. Шевченка. Подав Олександр Кониський. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 8. 8. (Відбитка із XXXIX т. Записок). Подано тут дві незвісні досі, дуже цікаві поезії Шевченка. Ціна 10 кр.

Нові переклади Шевченкових поезій. Минулого року вийшли дві більші збірки перекладів із Шевченка: одна російська і одна чеська. Російська збірка має назву: Т. Шевченко. Кобзарь. Въ переводѣ русскихъ писателей. Съ біографическимъ очеркомъ и портретомъ. Подъ редакціей И. А. Бѣлоусова. Москва, 1900. Т—во типо-литографіи Влад. Чичеринъ. Изданіе книгопродавца М. В. Клюкина. Ст. 365 + IV, вел. 8°. Ціна 1-50 карб. В ній уміщено разом 98 творів Шевченка (26 дум, 19 пісень, 44 балад і дрібних стихотворів, 8 поем і Назара Стодолю, між якими перекладені Гайдамаки, Наймичка, Неофіти, Книжка, Варнак, До Основьяненка, Тополя, Перебендя,

Русалка, Утоплена, Іван Підкова і ин. Переклади походять із під пера 21 перекладців; з того найбільше число належить до видавця, д. І. Білоусова, бо 47; дальше йдуть: Н. Пушкарев (13), Пр. Б. (8), А. Плещев (7), І. Суріков (6), Ф. Гаврилов (3), С. Дрожжин, анонім, А. Шкафф, І. Радіонов, В. Гіляровекій (усі по 2), П. Ковалевскій, І. Ваненко, М. Казанев, М. Михайлов, Л. Трефолев, Н. Курочкин, Н. Нович, В. Крестовскій, Ф. Тищенко, Н. Голованов (усі по 1). Розумієть ся, що при такому числі перекладів і перекладців характер збірки не міг бути одностайний; одні переклади ліпші, другі гірші, одні ближші до оригінала, другі дальші... Загально взявши одначе — збірка представляєть ся добре і робить дуже приємне вражінє на читача. Для прикладу наведу отут бодай один переклад (А. Шкаффа):

Для чего мнѣ черны брови,
Годы молодые,
Красота моя дѣвичья,
Очи голубья?

Даромъ годы молодые
 Въ грусти пропадаютъ,
 Очи плачуть, черны брови
 Блекнуть и линяють.
 Сердце свѣтомъ тяготится,
 Какъ въ неволѣ пшанка;
 Что мнѣ въ томъ, что я пригожа,
 Если жить мнѣ тяжко?
 Тяжело мнѣ жить на свѣтѣ
 Бѣдной сиротою:
 Межъ своими, межъ родными
 Вѣчно быть чужою.
 Нѣтъ того, кто разсиросиль бы —
 Что такъ плачуть очи,
 Отчего такъ сильно сердце
 Ноетъ дни и ночи?
 Отчего оно голубкой
 День и ночь воркуетъ?
 Ахъ, никто того не знаетъ,
 И никто не чуетъ!
 Да зачѣмъ чужимъ то вѣдать,
 Что меня терзаеть?
 Пусть сиротка вѣчно плачетъ,
 Пусть она рыдаеть!
 Плачь же, сердце, плачте очи,
 Если не устали: —
 Громче, жалобнѣй, чтобъ стоны
 Вѣтры услыхали;
 Пусть ихъ буйные относятъ
 Въ дальній край, за море,
 Къ чернобровому красавцу
 На лихое горе!

Як видно, переклад — не вибраний, тільки взятий на здогад — не злий; а с ще красні. — Оця книжка має взагалі немале значінє. Для Москалів вона дуже інтересна, бо з неї зможуть пізнати найкрасні твори нашого поета — з дозволених у Росії — найкрасну частину його поетичної душі, та переконатися, що література, якої представителем є такий поет, як Шевченко, не може бути ніяким вибриком природи, не може бути фантазією педоварених людей, як то старають ся вмовити в російську інтелігенцію всякі Флоринські, Будиловичі, Філевичі et consortes, але що вона є природною і конечною проявою та потребою для цілих мільонів людей, що люблять своє і не вирікають ся його не вважючи на всякі асиміляційні забаги та замаху ворогів. Вона переконає їх, що й наша література не тільки має право, але мушп і буде побіч їхньої істнувати та що розвою її не стримають ніякі розпорядки та напави тих, кому вона не на руку... Для нас, Галичан, має знов ся книжка нинше значінє. Поперед усього

вона звалює теорію наших домашних «русскихъ» про «адінть рускій языкъ» і народ. Коли-б так було справді, що є одна руська мова, яку зрозуміє увесь руський народ, тоді ся книжка була-б непотрібна. В практиці одначе показує ся інакше... хоч тут не може мати вже місця ніяка інтрига, тим більше, що переклади вистачені таким числом російських письменників! Дальше вказує вона, що погляди галицьких «Великоросів» на нашу літературу і взагалі на наш національний розвій не зовсім ідентичні з поглядами правдивих Великоросів, які знають, що кому признати і як оцінити...

Наголовок другої збірки перекладів, чеської, звучить так: Taras H. Ševčenko. V ýbor básní. Přeložila Růžena Jesenská. (Sborník světové poesie, vydává česká Akademie pro vědy, slovesnost a umění. Svazek 69). V Praze, 1900. Nakladatelství Alois Wiesner knihtiskárna. Ст. 136, звич. 8. Ціна 2 кор. Оця книжка має зовсім иньший характер як попередня. Передовсім вона далеко менша і містить тільки 23 перекладів, між якими є Тополя, До Основ'яненка, Перебендя, Іван Підкова, Тарасова ніч, Катерина, Утоплена, Розрита могила, Наймичка і ин. Як довідусмо ся з передмови, се одначе тільки перший випуск; другий, який перекладниця ладить, буде небавом також видрукуваний. Дальше, переклади доконані одною особою, тому й нема між ними таких ріжниць, як при попередній збірці. Що до самого виконання, то треба признати, що д. Єсенєка знає добре нашу мову, а через те й усі її переклади не тільки гарно викінчені, але й дуже близькі до оригіналу. Для прикладу, а надто ще й для порівняння з російським перекладом, наводжу тут той самий вірш:

K čemu jsou mé brvy černé?
 K čemu tmavé zraky?
 K čemu mladá dívčí léta
 veselá jsou taky?
 Moje dívčí mladá léta
 marně zapadají,
 oči pláčou, černé brvy
 větrem opechají.
 Jako ptáček bez svobody
 srdce samo vadne,
 k čemu je mi krása moje?
 Štěstí nemám žádné!
 Těžko je mi sirotkovi
 na tom světě žítí:

lidé moji jsou jak cizí,
s kým mám hovořiti?
Nemám koho zeptati se
proč pláč očí svuží,
nemám komu pověděti,
po čem srdce touží.
Proč serděčko jak holoubek
vrka ve dne v noci;
nikdo se ho nepozptá,
nezná odpomo i.
Cizí lidé neptají se,
proč se taky ptáti?
At' sirotek jenom pláče,
at' svá léta tratí.
Plač ty, srdce, plačte, oči,
než vás spánek ztiší,
hlasitěji, žalostněji,
at' to větry slyší:
by to nesly větry bujně
za modravé moře
snědému a nevěrnému
pro bezměrně hoře!

Як видно, переклад дуже гарний і більше вимагати від перекладниці не можна, особливо коли зважить ся, як не легко перекладати з чеської мови на нашу і навпаки. Додати ще належить, що при обох книжках подані також короткі біографії поета. В.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка. Р. 1901. Кн. III. Т. XLI. Накладом Наук. Тов. ім. Шевченка. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Львів, 1901. Ціна 3 кор. Зміст: 1) Хронологія подій Галицько-волинської літописи, розвідка Михайла Грушевського. Ст. 1—72. 2) Студії на полі Карпато-руського письменства XVII—XVIII в. I. Пів Іван, Половець Іван Смера і відкрите Тибету, написав др. Іван Франко. Ст. 1—50. 3) Miscellanea: а) Нові причинки до історії вірші на Україні, I—III, подав др. Ів. Франко. б) Сербський опис Єрусалима з XVIII в., подав др. М. Пачовський. в) Питомець-агітатор, подав Ю. Кміт. Ст. 1—11. 4) Наукова хроніка: Огляд часописей за 1900 р. — часопис українсько-руські, написав С. Томашівський. Ст. 1—9. 5) Бібліографія рецензій й справозданя). Ст. 1—47.

Хроніка українсько-руського Наукового Товариства імени Шевченка у Львові. Р. 1901. Виш. 1. Ч. 5. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 68, вел. 8. Ціна 1 кор. Зміст: Справоздане Товариства за р. 1900: Діяльність Відділу. Діяльність секцій і комісій. Наукові видання. Дійсні плені. Некро-

лог Ол. Кониського. Інституції, що обмінявалися виданнями з Наук. Тов. у 1900 р. Стан бібліотеки. Стан музею. Касове справозданс. Рахунок наукових видань. Стан магазину.

Chronik der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. 1900, September—December, 1900, № 4. У Львові, 1901. Накладом Наук. Тов. ім. Шевченка. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 36, 8°. Ціна 30 сот. Зміст: Ausschuss-Sitzungen. — Sitzungen der Sectionen (M. Zubryčkyj — Das Rekrutenwesen im galizischen Gebirge. Vlad. Šuchevyč — Das Huzulenland, Bd. II. Vlad. Hnatiuk — Das Weber-Handwerk in Ost-Galizien. Andreas Veretelnik — Das Schlagen und Bearbeiten des Holzes. And. Hošovskij — Die neuen Strömungen auf dem Gebiete des Privatrechts. Dr. Dnistrjanskij — a) Die Berner Convention und unsere Stellung zu derselben — b) Vorwort zum I. Bande der juristischen und volkswirtschaftlichen Zeitschrift. Dr. I. Franko — Das herrschaftliche Gutsgebiet Hrymaliv im J. 1800. Iv. Verchratskij — Die ungarisch-ruthenischen Dialecte mit constantem Accent). — Sitzungen der Commissionen. — Die Theilnahme der Gesellschaft an den wissenschaftlichen Congressen in Paris und an der Jubiläumsfeier der Černovitzer Universität. — Berichterstattungen über ethnographische Expeditionen. — Weiteres Verzeichniss der Gesellschaften und Institute, welche in den Austausch ihrer Publicationen mit denen der Ševčenko-Ges. d. W. getreten sind. Stand der Bibliothek der Gesellschaft im II Halbjahr 1900 — Neue Publicationen der Gesellschaft.

Хронологія подій Галицько-волинської літописи. Написав Михайло Грушевський. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 72, 8°. (Відбитка із XLI т. Записок).

Студії на полі Карпато-руського письменства XVII—XVIII в. I. Пів Іван, Половець Іван Смера і відкрите Тибету. Написав др. Іван Франко. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 50, 8°. (Відбитка із XLI т. Записок).

Варіянти на декотрі Шевченкові твори. Подав Олександр Кониський. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 38, 8°. (Відбитка із XXXIII і XXXIX т. Записок).

Причинок до історії повстання Наливайка. Подав Василь Доманицький.

У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 6, 8. (Відбитка із XI т. Записок).

1848 рік і Львівська руська духовна семінарія. Подав Юрий Кміт. У Львові, 1901. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 10, 8°. (Відбитка із XI т. Записок).

Як оберигаты себе видъ виспы. Про скарлятыну (краснуха). Про сифились (бранци). Про коросту (чухачка). № 7-ий. Выдано Вс. П. Гуртомъ. Харьковъ, 1900. Типо-літогр. «Печатное Дѣло». Ст. 32, 16. Віна 3 коп.

Бесѣда про пошесть з Пів-Азії. Виголосив посол до ради державної др. Андрій Кос на засіданню дня 14 н. ст. лютого 1901. Львів, 1901. Накладом Вячеслава Будзиновского. З друкарні Інституту Ставропільського. Ст. 16, 8. Ціна 20 сот.

Дня своихъ рѣднихъ. Оповіданє зъ життя славного чоловіка, написавъ Андрей Веретельникъ. (Бібл. для рускои молодежи. Т. XLVIII. В. XXIX.). Коломыя, 1901. Зъ печатнѣ А. І. Мизевича. Ст. 96, 16. Ціна 50 сот.

I. Сила молитвы. Образокъ зъ селського життя. Написавъ Левъ Лотоцкій.
II. Сало. Народна казка. Написавъ о. Михайль Мосора. (Бібл. для рускои молодежи. Т. XLIX. В. XXIX.). Коломыя, 1901. Зъ печатнѣ А. І. Мизевича. Ст. 48, 16°. Ціна 30 сот.

Жерновъ Матвій Семеновичъ. Збірникъ творивъ. Томъ первій. Харьквивъ, 1900. Друкарня Саввы Иванченко. Ст. 87, 16. Ціна 20 коп.

Короста (Чухачка). Якъ личыты коросту. Аваньєвъ, 1900. Тип. Е. Н. Макаревича и А. А. Коняхина.

Левицькій М. Короста (Чухачка). Читанка для селянъ. Изданіє Врачебнаго Отдѣленія Кієвскаго Губернскаго правленія. Кієвъ, 1900. Ст. 8, 16. Ціна 1 коп.

Про сифились (бранци). Перекладъ зъ видання «Общества русскихъ врачей въ память Н. И. Пирогова». Аваньєвъ, 1900. Тип. Е. Н. Макаревича и А. А. Коняхина.

Про скарлятыну (краснуха). Перекладъ зъ видання «Общества врачей въ память Н. И. Пирогова». Аваньєвъ, 1900. Типогр. Е. Н. Макаревича и А. А. Коняхина.

Якъ оберегты себе видъ виспы. Перекладъ зъ видання «Общества русскихъ врачей въ память Н. И. Пирогова». Аваньєвъ, 1900. Тип. Е. Н. Макаревича и А. А. Коняхина.

Котляревскій И. П. Собраніє сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. 1) Москаль-Чаривныкъ. 2) Наталка-Полтавка. 3) Энеида. Москва, 1900. Тип. Т—ва Вл. Чичеринъ. Ст. 338, 8°. Ціна 1 руб.

Кулида Д. В. Стихотворенія, 1887—1889 г. Изд. А. Кулиды. Кременчугъ, 1900. Тип. Д. Жолковскаго. Ст. 20 + 1, 8.

Остапенко Грыцько „Кобзарь“. Сборникъ малороссійскихъ пѣсень. Изд. Е. Коноваловой. Москва, 1900. Тип. И. Полякова. Ст. 144, 16.

Тобилевичъ И. К. (Карпенко-Карый). Бурлака. Драма на 5 дій. Кієвъ, 1900. Типогр. Н. Барскаго. Ст. 78, 16°. Ціна 7 коп.

Шабленко А. Я. Нова хатына. Збірничокъ творивъ. С.-Петербургъ, 1900. Столичная типографія. Ст. 40, 16°. Ціна 20 коп.

Ш. Сеньобо. Австрия в XIX ст. З французького переклав і поясненіє С. Томашівський. (Наукова Бібліотека. Ч. 4.). У Львові, 1901. Коштом С. Бриттана. Накладом українсько-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 106, 8°. Ціна 80 сот.

Михайло П. Драгоманов. Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик. Т. I. (Наукова Бібліотека. Ч. 7.). У Львові, 1901. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 184 + 4, 8°. Ціна 1-80 коп.

Орестъ Авдикевич. Демон руїни. Львів, 1901. Накладом автора. З друкарні В. А. Шийковського. Ст. 64, 8°. Ціна 90 сот. Зміст: 1) Метаморфози. Ст. 3—11. 2) Добрий день. Ст. 12—14. 3) Елегія зневіри. Ст. 15—18. 4) Муха. Ст. 19—26. 5) Чорна роза. Ст. 27—30. 6) Гієни. Ст. 31—35. 7) Сема пісня руїни. Ст. 36—39. 8) Чари уяви. Ст. 40—42. 9) Відголоски. Ст. 43—53. 10) Псалом відродження. Ст. 54—59.

Осип Маковей. Наші знакомі. Нечерки. Заходом К. Студинського. Львів, 1901. Накладом А. Хойнацкаго. З друкарні В. А. Шийковського. Ст. 144, 8°. Ціна 2 коп. Зміст: 1) Два ставки. Ст. 3—9. 2) Нещасна пригода. Ст. 10—14. 3) Казка про Невдоволеного Русина. Ст. 15—20. 4) Якъ я видавав газету. Ст. 21—30. 5) Новітний плуг. Ст. 31—42. 6) Якъ я продавав свої новелі. Ст. 43—52. 7) Викладъ про крамниці. Ст. 53—60. 8) Казка для дітей. Ст. 61—63. 9) Зуб мамута. Ст. 64—70. 10) Народний Дім. Ст. 78—90. 11) «Нашоль літератора». Ст. 91—98. 12) Еманципація мужчин. Ст. 99—139.

А. М. Кулишъ. (Ганна Барвинокъ). По поводу сорокалѣтня ея літературной дѣятельности. Очеркъ Б. Гринченко. Черниговъ, 1901. Земская Типографія. Ст. 20, 8. Цѣна 15 коп.

Л. И. Глѣбовъ. Біографіческій очеркъ М. Загирней и Б. Гринченко. Черниговъ, 1900. Типографія Губ. Земства. Ст. 48, 8^о. Цѣна 25 коп. Се дуже гарно написана біографія покійного нашого поета-байкаря враз із його характеристикою та з бібліографією його творів, уложеною хронологічно. Можна надіятись, що незабаром вона появить ся також в українському перекладі, от хочби у виданях «Вид. Спілки», бо недостача подібних книжок, де була б змальована діяльність визначніших наших письменників, відчувають ся у нас сильно. *В.*

Листъ пастирскій Преосвященного Андрея Шептицького, Епископа станиславівського до вѣрнихъ Косівського Деканата. Жовква, 1901. Печатня ОО. Василянъ. Ст. 48, 8. Цѣна 15 сот. Отся книжечка звертає на себе увагу з двох причин: 1) Що її автором є епископ, який перший промовляє до селян в народній, зрозумілій для них мові иньші епископи до тепер писали свої письма більшою або меньшою языковою мішаниною. 2) Що тою мовою є диялект гуцульскій, не витриманий вправді зовсім повно в цілій основі, але ~~всѣ~~ дуже близький до нього. Аби показати нашим читачам, як він виглядає, наведемо кілька речень з отсеї брошурки: «Блудство робит людям таку кривду, що більшої годі зробити, бо губить цілий порядок Божий в родині хре-

стенскій і через то кабує ціле життя христїнина, відбирає му ласку і благословенс Боже. Тожь не може бути більшої кривди, як комує Божий порядок в родині знищити і перевернути і ласку Божу сму відобрати. Божий порядок такий, що жінка до чоловіка а чоловік до жінки належит. В свѣтїм супружествї вільно ім з собов жити і маот любити си» і т. д. (Ст. 8). Цікаво, що наші «русскіє», які так всюди нищать «языкъ пастуховъ», а видвигають свій «со историческими началами» (sic!), не накинуди ся доси зовсім на епископа Шептицького за народню мову. Ба, від чогож вони великі політики і з яким чолом переганяли-б ся тоді у приєднуваню епископа для «своей среды»? Поживемо, побачимо — що принесе їм та політика. *В.*

Христїянська робота. Зъ I пастирського листа Ихъ Преосвященства Андрея Шептицького, епископа станиславівського. Жовква, 1900. Накладомъ Выдавництва Ч. С. В. В. Зъ печатнѣ ОО. Василянъ. Ст. 32, 8^о. Цѣна 15 сот.

Христїянська родина. Зъ II пастирського листа Ихъ Преосвященства Андрея Шептицького, Епископа Станиславівського. Жовква, 1900. Накладомъ Выдавництва Ч. С. В. В. Зъ печатнѣ ОО. Василянъ. Ст. 32, 8^о. Цѣна 15 сот.

О Вѣрѣ. III листъ пастирскій Преосвященного Андрея Шептицького, Епископа станиславівського до Русинівъ на Буковинѣ. Жовква, 1901. Накладомъ Выдавництва Чина св. Василя В. Печатня ОО. Василянъ. Ст. 48^о, 8^о. Цѣна 15 сот.

III. З газет і журналів.

«Lingvo Internacia». Під таким заголовком виходить у Швеції вже пятій рік місячник писаний «мовою будущини», що має буцім то стати ся спільною всім народам. В 6 і 7. чч. за рік 1900 надруковано там три поезії Шевченка, перекладені на сю мову якимсь д. С. Свиридовом (Sviridov). Вийшли вони ось як (*g = дже*):

I. I широкую долину...

Largan valon, altan tambon
En vespera nor'.
Ĉion, kion ni parolis,
Kion revis, kion volis —
Ne forgasas kor'.

Sed ĉu bonas neforgeso?

Ni ne estas kune nun;
De hommalboneco baroj
Nin disigis, Pasis jaroj,
Pasis nia jun'.
Estas mi en mallibero,
Estas vi vidvin'...
Ni nur marŝas sur la tero,
Ni ne vivas; kiel vivis —
Ni nun sorgas gin.

II. Чогож мені тяжко? Чого мені нудно?

Kial mi suferas? kial mi doloras?
Kial ploras, gemas, krias mia kor'?
Infanet' malsata tiel laute ploras...

Kion, kor', vi volas? je kio dolor'?
 Ĉu vi volas mangi, dormi, kor' sufera?
 Dormu vi! Ho, dormu, infan' — suferul'!
 Frenezu ĉirkaue la homo kolera.
 Kor', fermata esta via par' okul'.

III. Не так тії вороги...

Malamikaj estas bonaj
 Pli ol „bonaj homoj“,
 Kiuj vokas vin kunmangi
 En gastamaj domoj.
 Bedaŭrante ili trompas,
 Kunplorante mokas,
 Ili, por kondamni, ridi,
 Kolfeson elvokas.
 Malamikojn, iafoje,
 Ne donas la sorto;
 „Bonaj homoj“ estas ĉie,
 Ili do vin ne forgesos
 Eĉ post via morto.

Як видно, задержана навіть будова вірша: переклад легко читається; добір гарний, але чи в тій нощі Шевченкові поезії будуть мати яку культурну вартість? Ледви! А може!?

С. Т.

„Придніпровській Край“ число 1117 1901 р. містить ось що: «Під зарядом Левітського повстало на півдні декілька спілок кравців, малярів, столярів і пильн. Миколаїв (Таврич. губ.) також не відстає від цієї симпатичної організації. Тут, як повідомляє «Южанин», також улаштовують ся спілки кравців жіночого і чоловічого цехів. У спілки приймають ся виключно підмайстри: в жіночому цехови 11, а у чоловічому — 30. Основний капітал складається з 25 р. вкладки, які йдуть на вишай помешкання і на закуп потрібних струментів. Кожда спілка буде мати свого старосту, що являється ся однак рівним співробітником у роботі, буде також стежити за гарним виконанем замовлень. Він веде грошеві і адміністраційні справи. Робочий день буде 10-годинний. Виплата в спілці буде щотижнева, включаючи 7% у «основний капітал» і 3% на фонд позичок і заповог. В перших 2 роках кожний член спілки буде одержувати не більш 40 р. у місяць, як тільки вони будуть зароблені. Решта грошей буде йти у особний фонд на розширванє діла. По 2 роках зиск буде розділюватись увесь за виключенєм вище наведених 10%». Спілки заключили особний договір, заявлений у нотаріуса; він буде поданий до затвердження «градоначальникови». Крім спілок кравців організується ся спілка столярів».

„Русская Мысль“ в книжці I за січень сего року подала в бібліографічному відділі критичну оцінку на «Записки Наукового Товариства ім. Шевченка тт. XXXIII—XXXVIII». Згадуючи деякі праці, що уміщено в тих томах, поважний орган, звертає особливу увагу на статтю дра Франка про поему «Слово о Лазаревім воскресені». Цитуючи Франкові порівняння цієї поеми зі «Словом о полку Ігоревім», часописець наводить висновки Франка «надзвичайно цінними». Взагалі-ж перечисляючи зміст «Записок» і їх вагу, каже: «Записки роблять дуже приємне вражінє і доводять ся лише жалкувати, що політичне відокремленє та незнанє української мови перешкаджають широкому розповсюдженю по Росії сих цікавих змістом львівських видань». Від себе можемо сказати поважному органу, що за «політичне відокремленє» ми мусимо поки що лише дякувати. Що до незнаня Великорусами української мови, то се теж не надто шкодить широкому розповсюдженю по Росії львівських видань; шкодить їй справді тільки драконські цензурні умови, що ось уже який десяток літ гніять українське-руське слово і не гурт багато пускають галицьких видань до Росії. Се справді гідно жалю. — Гр. Кос-Кол.

Етнографічні праці (про Україну) в російських часописах. Російські часописі раз-у-раз містять дрібні замітки про звичай українського народу, а то подають иноді й самі етнографічні матеріяли. Так напр. в ч. 279 «Вольни» надруковано записану д. В. Кравченком казку «Як почали робити горілку»; в ч. 282 тієї-ж часописі надруковано замітку д. В. К. «Сочельникъ на Вольни п во всей Украинѣ». В «Кубанскихъ Обл. Вѣдомостяхъ» (ч. 280 1900 р.) надруковано статтю д. Пахомова «Різдвяні сьвятки в Чорноморіі» та д. Іванова «Рождественскія сьвятки на линіи»; в ч. 5 тієї-ж часописі за сей рік знаходимо записане в ст. Шапугельній учителем Ковальовим замовленє від пропаєнції. С. Є.

„Русскія Вѣдомости“ почали друкувати від 56 ч. (з дня 26 лютого ст. ст.) біографічний нарис про Тараса Шевченка, пера В. Веденєєва.

„Новости“, петербурська щоденна часописець надрукувала (ч. 40) статтю д. Лотоцького «Украинскій театр». Стаття містить історичний начерк українського театру і огляд сучасного його становища.

Часописи в Іспанії. З опублікованих недавно міністерством дат, показало ся, що в Іспанії було 31 цьвітня 1900 р. 1347 часописей (проти 1136 з 1892 р. .

З того с 471 політичних часописей, 95 духовних. На Канарійських островах виходить 30, а на Балсарах 31 часописей. В.

IV. Персоналія.

До ювілею Олени Пчілки. З Херсона дістала наша редакція письмо, в якому тамонні Українці жадують, що так пізно дізнали ся про ювілей та заявляють ювіляції хоч тепер свою симпатію. Вони пишуть між иньшим: «Ми, Херсонські Українці, хоч »в двадцятий час« при-стаємо до широкого гурту, що ушано-вував у свій час Високоповажану ювілятку п. Косач і складаємо тут їй шире сердешну подяку за двадцятьпятьлітню службу рідній культурі, бажаючи їй здоровля і снаги в дальній роботі на користь рідному слову». Дніпрова Чайка, Шевцов, Яблоновський, А. Конощенко, Н. Гавриленко, Г. Коваленко-Коломацький.

Шевченкові роковини в Москві. 25 лютого в Москві в церкві Вознесенській коло Никитеської брами відправлено панахиду по Шевченкові, а 26 лютого прихильники памяти поета справили в честь його обід. На обіді були з Українців — Кропивницький, Карпенко-Карий, Саксаганський, Садовський, Микола Левітський, російський письменник Златовратський (перекладчик оповідань Федьковича на російську мову) та иньші. За обідом було багато промов про Шевченка, як великого поета та громадянина. Найбільше вражінне зробила на присутніх промова д. Златовратського, що назвав Шевченка поетом, котрий має не місцеве тільки значінне, а загально-людське. Між иньшим, з ініціативи д. Златовратського на обіді зібрано з присутніх жертви на користь убогих родичів Шевченка. («Русскія Вѣдомости», чч. 56 і 57).

Панахида по Шевченкові в Херсоні. Нарешті Херсонці зважились залишити свою фортецу і позлазили з традиційної печі, аби хоч в 40-ві роковини смерті Тараса помянути його привселюдно. 26 лютого о 12-ій годині в міському соборі служили офіційально панахиду по Шевченкові: не вважаючи на будень до церкви зібралось сила людей (мабуть близько 1000 чоловіка). Невідомо, що сприяло такому бучному зібранню: чи широка оповістка про панахиду (день за чотири

скрізь по вулицях були розклесні картки, а в міській газеті тричі видруковувалась оповістка та шира пошана до небіжчика, чи те, що на панахиді співав хор акторів. Співали, сказати до речі, так, що гірше й нікуди, бо співаки не зробили, як здасть ся, жадної рететиції і тим виявили, — звичайно собі на шкоду, — повну нечемність до суспільства. Щоб там не було, всеж Херсонці добре зробили, що прокинулись від п'ятнадцятилітнього сну (часи видання »Стелу«) і будемо сподівати ся, що вони й на далі так чи инак виявляти-муть свос національне життя.

Гр. Ол. Кл.

Панахиди по Шевченкові. Дня 25 лютого відправлено панахиду по Шевченкові в Київі, в Софійському соборі; на відправу зійшла ся сила народу. Звичайна вечірка, присвячена памяти Кобзаря, відбудеть ся в середині марши. Того-ж таки дня відправлено панахиду в Москві, у Вознесенській церкві, а 26 лютого — в Петербурзі, в Казанському соборі.

Некрольоги О. Я. Кониського. Крім поданих ранійше некрологів та звісток про помершого письменника нашого, появили ся нові в »Историческому Вѣстнику«, кн. I. »Журналъ для всѣхъ«, кн. I та »Сѣверному Кавказъ«. С. С.

Некрольоги М. Т. Симонова надруковано в часописях: »Кієвлянинъ« ч. 6, »Биржевыя Вѣдомости« ч. 8, »Кієвское Слово« ч. 4675 і »Полтавскія губ. Вѣдомости«. С. С.

Дня 21 сїчня помер у Київі один з найстарших професорів кієвського університета, **Константин Матвіевич Теофилактос**. Небіжчик, син міщанина, побачив світ 20 жовтня 1818 р. у Петербурзі; учив ся в Педагогічному Інституті, а з 1845 р. почав викладати мінералогію та геологію в Київському університеті. Теофилактос вельми багато працював над геологічними досліддами ріжних країн Росії, але переважно — України. Мало не що року він організував геологічні подорожі студентів,

і результатом цих подорожей були замітні праці Теофілактова по геології України: «О юрекихъ и мѣловыхъ осадкахъ кievской губерніи» (1849), «О кристаллическихъ породахъ губерніи кievской, вольнской, подольской» (1851), «Геологическая карта кievской губерніи» (1872), «Геологическая карта г. Киева» (1874) та інші.

С. С.

Некрологи. У Празі 27-го на 29-го січня с. р. перестало бити самотне серце майстра чеського слова — **Юлії Заєра**. Поет уродився 26 п'ятниці 1841 року. Писати почав на 30 році життя. І відразу заблещив справжнім, великим талантом. Крилом свого генія торкнувся всіх родів творчої поезії. Обік більших повістей (Андрій Чернишев, Аміс і Аміль, Ян Марія Пльойгар) писав новели і фантастичні оповідання (Тереса Манфреді, Король Кофетуга, Три легенди про хрест; обік дрібних поемонок (На Синаї, З літописи любови) писав більші епічні поеми (Вишеград, Легенда про сьв. Брандана), обік драм і трагедій (Неклян, Гнів Лібуши, писав комедії (Стара історія, Із днів рожевого розцвіту). Найвище підняв ся в творках: Вишеград, На Синаї, Король Кофетуга, Три легенди про хресті, Неклян і Ян Марія Пльойгар. Чехія за мало цінила поета за життя. Аж смерть його заворушила її серце. Великий здвиг народа у смутку йшов за труною тужного мртеля на Вишеград і тут у чеському Пантеоні поклав його останки. Великий поет у своїм завіщанню переказав своє майно і величаву артистичну колекцію літературним і артистичним інституціям, а дохід із своїх авторських прав призначив на стипендії для молодих чеських белстривів.

М. М.

Польска суспільність утратила останніми днями двох артистів. У Варшаві помер **Войтїх Герсон**, у Римі **Александр Геримський**. Перший помер 70-літнім старцем, маючи за собою дуже плодотвірні літа тяглої артистичної еволюції і педагогічного впливу на молодих польських артистів. Вплив той був дуже сумнівний вартості як і його артистичні критики, котрих пліткість дуже досадно довів Віткевич. Герсон маловав картини історичні і мітологічні, які все разили штучним, театральним укладом, а в початках його артистичної творчості фатальним, сіро-цеглястим кольором. Кольорит змінив він під кінець життя дуже значно в напрямі природности, з театральної манери не вийшов ніколи. Під

кінець життя їздив з часта до Закопаного, малюючи там удачні красвиди татранських гір. Герсон був довті літа професором рисункової школи у Варшаві. З усього написаного ним найінтересніші: переклад артистично-педагогічних нотаток Леонарда да Вінчі і самим артистом зредагований підручник артистичної анатомії. Александр Геримський був артистом незвичайно високо розвиненої індивідуальности. Родився він у Варшаві; перші науки на полі малярства отримав від Герсона, котрого вплив на молодого артиста тривав ледво кілька літ; студії свої доповнив у Мснахові і Парижі. Ціле життя невловлений, зміняв місця пробування: жив у Варшаві, Монахові, Римі, Кракові, Парижі, аж останніми часами мусів довгий час жити в Італії по причині сухот. Помер у Римі в шпиталі на Затибрі, переживши 10 останніх днів свого життя в божевільстві. Найгарніші картини намальовані ним, се «Молитва Жидів над Вислою», «Сьвято Трубок», «Останній» (картина, на котрій намальовані селянин і селянка, що сидять перед домовиною останнього сина), «Секвана в Парижі» і ин. Геримський був одним із найбільших кольористів усіх часів, а вплив його значний не лиш у польськїм малярстві, але й у німецькїм, головню монахівськїм. Помер у 50-ім році життя.

I. T.

З кінцем грудня м. р. помер у Пінчові польськїй філолог, славіст і літератур **Броніслав Грабовський**. Велишк уродився 1841 р. в Калішї; до гімназії ходив у Пйотркові і скінчив її 1857 р. Опісля перейшов на петербурьскїй університет, а звідти до варшавьскої Школи головної, в якій добув собі науковий степенъ маістра за розвідку: «Етимологічне походженє диалектів у польськїй і старославянськїй мові». По скінченню університета учительовав у гімназіях у Варшаві, Ченстохові, а вкінці в Пінчові. Покійний був незвичайно плідним письменником. Особливо багато праць написав про славянські відношини. Перша з них «Słowiancy, naród i dzieje» була надрукована у варшавьскїй «Niwie», 1872 р. За нею слідував цілий ряд подібних праць, з яких назвемо отсі: «Słowianie i Niemcy», «Czarnogórcy», «Zwyczajnie doroczne ze stanowiska mitologii porównawczej», «Bośnia i Hercegowina», «Bułgarja i Bułgarowie», «Karolina Sviatla», «Teatr w Czechach», «Trylogia mityczna Vreklickiego», «O pieśniach

Bułgarów macedońskich», »Zadruga«, і ин. Крім того написав він значне число драм («Mściwoj i swanhilda», »Syn Margrafa«, »Jadwiga Tarłówna«, »Królewicz Marko«, »Domna Rozanda«), комедій («Na wodach», »Sprzymierzeńcy«) і фантастичну штуку »Boruta«. У всіх тих творах, як і в новелях та повістях — викінчене не відповідало силі і повазі

замислу, через те Грабовський і не станув ніколи як автор у перших рядах письменників. Заслугу має одначе в польській літературі як автор публіцистичних праць та численних перекладів (особливо з чеської і сербської літератури), які друкував переважно по різних літературних часописах.

P.

V. З науки і штуки.

Засідання секцій і наукових комісій
Наук. Тов. ім. Шевченка. А. Спільні засідання. I. зас. дня 12 марта. 1) Вислухано рецензії на »Географію України-Руси« дра Г. Величка і ухвалено закомунікувати її авторови географії. 2) Проф. М. Грушевський представив справу антропологічних дослідів, порушену археографічною комісією і запропонував вибір анкети. Вибрано до неї дра Е. Озаркевича, проф. І. Верхратського, дра Я. Грушкевича, дра С. Рудницького, С. Сидоряка і С. Томашівського. 3) Принято внесенє С. Томашівського у справі праць друкованих у виданнях Товариства. Воно звучить: Праці призначені для видань Товариства стають власністю Товариства і не можуть бути друковані на иньшій мові протягом трьох років без дозволу секцій. Тимчасові комунікати про праці можуть друкувати ся на иньших мовах з покликанєм, де відповідна праця буде друкована. 4) Відмовлено прошеню д. Ю. Яворського, аби його праці друковано в виданнях Товариства по російськи. 5) Ухвалено повідомлювати членів про засідання секцій чотири дні наперед. 6) Обговорено кандидатури дійсних членів.

Б. Засідання історично-філософської секції. I. зас. дня 30 січня. 1) Проф. М. Грушевський відчитав свій реферат п. н. »Праці Кондакова з історії староруської штуки«. 2) Він же зреферував статю В. Доманицького п. н. »Причинки до історії рухів Наливайка«. Обі праці ухвалено друкувати в »Записках«.

Зміст статі проф. М. Грушевського: Автор переглядає праці Н. Кондакова, особливо »Русскія древности«, »Византийскіе эмали« й »Русскіе клады«, слідить за внесеними д. Кондаковим в науку староруської штуки новими матеріалами й новими ідеями й підносячи великі заслуги автора, зазначає zarazом хибні його праці: хаотичне представлення, брак

ясности й прецизії в выводах. (Статя надр. в т. XL Записок.)

Зміст статі В. Доманицького: Автор публікує судовий документ з р. 1594, з котрого виходить, що Наливайко стояв у зносинах з досить звістним сучасним польським дипломатом Андрія Тарановського, й акцентує порушену вже перед тим проф. Грушевським справу звязків між сучасними привілегованими верствами й проводирями повстань 90-х рр. (Статя надр. в т. XL Записок.)

II. зас. дня 27 лютого. 1) Проф. М. Грушевський відчитав свою розвідку п. н. »Хронологія подій Галицько-волинської літописі«. 2) С. Томашівський відчитав рецензію на книжку Ф. Равіти Гавроньського »Historya ruchów Najdamaskich«. І розвідку і рецензію ухвалено надрукувати в »Записках«.

Зміст розвідки проф. М. Грушевського: Розвідка складаєть ся з трох відділів: вступу, де автор дає загальні замітки про уклад Галицько-волинської літописи, істатську хронологію й погляди на неї в науці, далі — хронологічної аналізи подій описаних у літописі і хронологічної таблиці. Аналіза істатської хронології показує, що вона від початку до кінця хибна, з виїмком двох дат, уміщених в первісних редакціях літописи, і кількох дат русько-татарських подій зачерпнених хронологізатором із літописних комуніяцій. Одначе аналіза літописи й порівнянне з иньшими джерелами дають спроможність переважну масу подій літописи означити зовсім докладно, до кількох місяців; число подій, де лишаєть ся ваганне більше як на оден рік, зовсім не велике. (Розвідка друков. в т. XL Записок.)

Зміст рецензії С. Томашівського: Рецензент звернув головну увагу на синтетичний бік праці д. Гавроньського, зазначений особливо на вступі та в тенденції цілої праці, і доказує, що істо-

ричний матеріал, ужитий до розвідки, такого освітлення подій недопускає. При тім підносить велику сторонність, політичний і релігійний фанатизм, неосвіченість автора, а понад усе величезну силу суперечностей, що зустрічають ся скрізь по праці. Взагалі відмовляє рецензент д. Гавронькому прикмети історика, а його розвідці права до поважної наукової історичної студії. Рецензія надр. в ХІІ т. Записок.

Ш. зас. дня 13 марта: 1) Вибрано дійсним членом проф. Олексу Маркевича з Одеси. 2) На президію секції вибрано тих самих членів, що минулого року: Проф. М. Грушевський, директор, др. С. Дністрянський, заст. директора, С. Томашівський, секретар.

В. Засідання філологічної секції. І. зас. дня 30 січня 1) Проф. Грушевський предложив коротеньку статейку І. Копача «Про ініфітив-и на -ієг», яку надруковано у XXXIX т. «Записок». 2) Др. Студинський зreferував працю І. Степенка п. н. «Олекса Стороженко. Причинки до характеристики його творчости». 3) Той сам відчитав свою працю п. н. «Листи Максимовича, Копітара і Ганки до Дениса Зубрицького». Обі праці ухвалено друкувати в «Записках».

Зміст статі Ів. Степенка: В першій частині своєї праці подає автор вістки про життя Ол. Стороженка та на основі його творів старає ся начеркнути душевний стан письменника і виказати його відносини до крипацтва, до панів, до української минувшини та до сучасного, українського письменства. В другій частині подає автор новий поділ творів Стороженка після їх змісту (против поділів Петрова і Огоновського), полемізує з критикою творів Стороженка, поміщеного в «Современнику» за р. 1863 і оцінює кожний твір сего письменника з окрема.

Зміст статі дра К. Студинського: В бібліотеці гр. Баворовського у Львові найшов др. Студинський п'ять листів Максимовича, чотири листи Копітара і два письма Ганки. Листи Максимовича і Копітара мають для нас першорядну важність, як свідчення літературної переписки. Крім того доторкає ся Копітар деяких політичних справ, що живо обходили Русинів. Д. Студинський додав до листів вступні замітки і річеві уваги.

ІІ. зас. дня 20 лютого. 1) Др. Ів. Франко відчитав свою працю п. н. «Піп Іван, Половець Іван Смера і відкрите Тибету». 2) Вол. Гнатюк відчитав

свою працю п. н. «Словаки чи Русини? Причинки до спору про національність західних Русинів». Обі праці ухвалено друкувати в «Записках».

Зміст статі дра Ів. Франка: Автор розпочинє сею розвідкою ряд дослідів над поодинокими текстами того письменства, що збереглось у рукописах з XVII—XVIII в. зладжених на Карпаторуській території. На перший раз він вибрав невеличку статю про відкрите Тибету, в якій бачить перемішані мотиви з Алекандрії, старохристиянських «Хождений къ Рахманамъ», середньовікової легенди про Івана Пресвитера і протестантських її переробок, в тім числі й апокріфічного листу Половця Івана Смери до князя Володимира Великого. Автор роздивляє детально кожну з тих легенд і потім віднаходить їх відгомін у карпаторуським тексті, підносячи рівночасно й деяку оригінальність у його обробленю, а власне признаки локального кольориту.

Зміст статі В. Гнатюка: Автор розділив свою працю на дві частини: в першій говорить про руських колоністів у Бачії; він подає погляди різних письменників на бачванських Русинів, застановляє ся над їх мовою, наводить вислови Бачванців про їх національність і приходить до висновку, що їх не можна уважати ким иньшим, тільки Русинами. В другій частині говорить про Русинів північно-західних угорсько-руських комітатів. Подає так само виписки з письменників, що писали про тих Русинів і виписки з документів, з яких показує ся, що первісна територія Русинів була ширша, що вони до найновіших часів підлягали впливови Словаків і денационалізували ся, оповідає про полеміку д. Мішіка з д. Шкультетім у тій справі і приходить до висновку, що їх так само належить уважати Русинами, як Бачванців, а не Словаками.

Ш. зас. дня 13 марта. 1) Вибрано дійсним членом Михайла Комаря, нотаря в Одесі. При уконституованю секції вибрано: Дра І. Франка, директором, дра К. Студинського, заст. директора, Вол. Гнатюка, секретарем, дра Вол. Коповського, заст. секретаря.

Г. Засідання мат. прир. лікарської секції. І. зас. дня 13 марта. 1) Вибрано дійсними членами: дра Степана Рудницького, учителя гімназії у Львові, С. Сидоряка, учит. гім. у Львові. 2) Вибрано до президії секції: Проф. Івана Верхратського, директором, дра Евгена

Озаркевича, заст. директора, Семена Сидоряка, секретарем, дра Степана Рудницького, заст. секретаря. 3) Делегатом секції до Виділу вибрано дра Евг. Озаркевича.

А. Археологічна Комісія. І. за с. дня 27 лютого. 1) С. Томашівський зreferував справу антропологічних дослідів. 2) Рішено віднести ся до Мукачівської консисторії в справі видання Лучкайової «Historia Karpatho-Ruthenorum». 3) Проф. М. Грушевський повідомив про тимчасове здержане друку V т. «Жерел» і III т. «Апокрифів».

С. Томашівський закомунікував лист д. Хв. Вовка з Парижа до нього в відповідь на запитання в справі антропологічних дослідів з якого то листа подаємо виїмки: «Що до методу міряня, то тепер у цілому світі вживають ся один метод французький, вироблений, Broca. Німці, а з ними й деякі Росіяне вживають той же метод з деякими (досить незначними) відміннями але це веде тільки до того, що числа, здобуті їх мірянням, приходять ся завше перекладати у загальних працях на французький метод. Через це можна порадиати держатись цілком французького методу, як найвірнішого і скрізь найбільше розповсюженого.

«Найкращим підручником до міряня на живому чоловікові є Instructions Braca, видані Парижським Антропологічним Товариством. Другого підручника (спеціального) я навіть і не знаю...

«Одначе-ж я мушу додати, що й на мій власний погляд і особливо на погляд M. Bouvier, ніяка інструкція навчити міряти не може; а усе-ж таки антропологічну техніку можна придбати тільки у лабораторії, бо це діло не стільки знання, скільки зручності, котра набуває ся виключно працюванням за доглядом знаючого чоловіка.

«Міряння кісток вимага далеко більшої науки і практики ніж міряння на живому чоловікові, а через те, поки не буде здобутих до того людей пройшовших через добру науку у лабораторії, Товариство краще зробить, обмеживши свою працю тільки збиранням матеріялу, себто кісток, по зможі більше.

«Щоб навчитись міряти на живому чоловікові, лікареві або природникові, себто чоловікові досить знаючому анатомії треба два або три тижні. При лабораторії Broca що року бувають задля того практичні курси у початку літа і як би хто з Ваших природників або лікарів приїхав задля цього до Парижа, то я був би дуже радий стати йому у поміч скільки зможу...»

Д. Томашівський попер висловлену д. Вовком гадку про потребу практичного приготування людей до антропологічних дослідів. Комісія обговорювала сю справу й рішила перевести на спільнім засіданню всіх секцій вибір спеціальної анкети, що займла ся-б вступним підготовленням діла.

Б. Лікарська Комісія. І. за с. дня 7 лютого. 1) Принято до відомости, що вийшов «Лікарський Збірник» том II — випуск II. за другий піврік 1900 р. 2) що др. О. Дакура прислав працю до найближнього випуску збірника під заголовком «Новий метод до розпізнання тифу», та др. Е. Озаркевич приготує працю: «Лічене грудних недуг формальною відтисненням воздухом». 3) Рішено заперемувати крім торічних медичних часописей ще: Centralblatt für Kinderheilkunde, Centralblatt für Chirurgie і Вѣстникъ офтальмології. 4) Ухвалено приступити до виготовлення медичної термінології і запросити до сеї праці «Секцію природничу» тов. «Академічна Громада».

VI. Із суспільного життя.

Засідане Виділу Наукового Товариства імени Шевченка. III засідане дня 6 марта. 1) Дискутовано біляне камениці, предложений бухгалтером, і пороблено в ньому деякі поправки. 2) Ухвалено внести подане до міністерства просвіти з просьбою о підвишене субвенції до 15.000 кор. і вставлене її в бюджет. 3) Ухвалено скликати загальні збори на 25 марта с. р. IV за с. дня 11 марта. 1) Принято до відомости, що красва рада шкільна замовила на 1901 р. нові книж-

ки для друку. 2) Уставлено вартість магазину по докладнійшій обчисленю. 3) Принято 9 нових членів. 4) Принято до відомости біляне Товариства за 1900 рік, призначений для друку в «Хроніці». 5) Принято до відомости, що д. М. Івасюк, артист-малюваль у Чернівцях, згодив ся намалювати для Товариства 3 портрети на покриті своєї позички. 6) Ухвалено зложити подяку о. О. Стефановичеві за передачу паперів і фотографій по пок. Партицьким Товариству.

У зас. дня 18 марта. 1) Принято до відомости, що М. Грушевський прислав на академічний фонд 100 карб., а Кияне 500 корон на академічний фонд і 500 корон на допомоги. 2) Ухвалено оголосити в «Ділі», що на загальних зборах мають голос тільки ті члени, що заплатили вкладки за 1900 р. 3) Ухвалено викреслити 29 членів за несплачене вкладок. 4) Постановлено закупити для книгарні 100 прим. оповідань О. Авдіковича п. н. «Демон руїни». 5) Принято двох нових членів.

3 українсько-руської Видавничої Спілки у Львові. Товариство мало з кін-

цем лютого с. р. 85 членів зі 154 здекларованими уділами в сумі 7700 кор. Стан вкладок з початком січня 1592 кор. 52 сот.; до кінця лютого вложено ще 600 кор. Стан позичок зятягнених до січня 1167 кор. 50 сот., до кінця лютого зятягнено ще 600 кор., а сплачено 20 кор. Зиск з р. 1900 виносив 1303 кор. 72 сот. Вартість магазину (по ціні коптів продукції) 7588 кор. 51 сот.; вартість книжок розданих у коміс 1188 кор. 6 сот. Льокації 1400 кор. 42 сот., кошти адміністраційні за січень і лютий 121 кор. 57 сот., готівка в касі 63 кор. 36 сот.

VII. Від редакції.

Заява. В українській літературі ринчасно працюють два письменники: Грицько (Олексівич) Коваленко і Григорій (Андрівич) Коваленко. Твори їх обох друкують ся у «Літ.-Наук. Вістнику». З тої причини, що є два письменники мають однакові імена і однакові прозвища, вони, уникаючи можливих непорозумінь і бажаючи виступати кожний зі своїм лицем і за своєю одвічальністю, щоб не було «комедії помилок», просять Ви. Читачів прийняти до уваги ось які відомости про кожного з їх:

Грицько (Олексівич) Коваленко, урод. 1868 р. в присідку Лишняках, пов. Переяславського, Полт. губ. Містив у «Зорі» від р. 1891 і в «Л.-Наук. Вістнику»: малюнки, оповідання, вірші, наукові статі (з медицини і історії літератури); автор сатиричних оповідань: Народні пісні, Вічний календарь і інших. Видає у Чернівці книжки і портрети українських діячів. — *Гр. Коваленко.*

Чернівці.

Григорій (Андрівич) Коваленко (від тепер додавати-ме до сього підпису «Коломацький»), уроджений в році 1867 в сьободській Коломаці, повіту Валківського, Харківської губернії; з року 1900 почав містити в «Літературно-Науковім Вістн.» оригінальні оповідання, кореспонденції та замітки, а також переклади з російської літератури. — *Гр. Коваленко-Коломацький.*

Херсон.

Переписка Редакції. Ви. Д. Одинюкий. Не дивуйтесь і не сумуйте. То, що російські газети ігнорують Галичину,

робить ся деякими навмисне, а иньшими «по незалежним обстоятельством». Та про те Україні мають змогу доставати деякі звістки й незалежно від російських газет. А чи багато-ж їх цікавить ся на такі звістки? Звісно, коли-б готові в російських газетах, то не один радо прочитав би. Але не забувайте, що сказано в Євангелію: «Нудитесь царствіе божіе и нудящіи воєхищают его». — Ви. А. Гриневич. Листи Доорех. передано до використання одному зі співробітників. Наложеним платежом «Вістник» не може йти до Вас. — Ви. Осип Осипенко. Не придалось. Пробуйте далі. Більше простоти і натуральности в оповіданю.

Звертаємо увагу наших земляків, особливо заграничних, що в магазині Наук. Товариства ім. Шевченка є що коло ста комплетів «Літ.-Наук. Вістника» за 1899 і 1900 р. і скомплетованих книжок V—XII, з додатком початків розпочатих статей за р. 1898. Радимо ім дуже, коли можна, користати з сього і закупити тепер сі попередні річники, аби не було за пізно потім.

Похибки. В попередній книжці у статі п. з. «Маруся Богуславка»: ст. 205 в 7 рядку з гори — зам. (9) мая має бути (13); в 3 рядку з долу — зам. 1878 м. б. 1874. У сій книжці в тій самій статі: ст. 19 у 17 рядку з долу — зам. Богуславку зробив м. б. **Богуславку. Зробив** і т. ин.; ст. 27 у 2 рядку з долу — зам. Загриб м. б. **Загреб**; ст. 28 у 17 рядку з гори — зам. Шццпан м. б. **Шццелан**; ст. 29 у 5 р. з д. промовляє м. б. **промовляє**, у 16 р. з д. звичай аиллш м. б. **звичайна лиш.**